

Slovenská reč — časopis Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied pre výskum a kultúru slovenského jazyka. Vychodí šesťkrát za rok. — Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. — Rediguje redakčná rada. Hlavný redaktor a zodpovedný zástupca dr. Eugen Jóna. — Predplatné na XXIV. ročník Kčs 24,—, jednotlivé čísla po Kčs 4,—. — Príspevky a recenzné výťažky pre redakciu posielajte na adresu: Redakcia časopisu Slovenská reč v Bratislave, Klemensova 27. — Tlačia Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin. — Rozširuje a doručuje Poštová novinová služba v Bratislave. — Objednávky prijíma každý poštový úrad aj doručovateľ.

OBSAH

Jóna E., Samo Czambel (1856—1909) a spisovná slovenčina	— — —	321
Mistrík J. — Šalingová M., Gramatická a lexikálna charakteristika slova len v spisovnej slovenčine	— — —	345
Ševcechová I., Poznámky k slovníku Lackovej románu Z čírej lásky	— — —	356

Diskusie

Vragaš Š., Spojovacie výrazy <i>nieby, nieto</i>	— — — — —	360
Keder A., Poznámky k slovenskému préteritu	— — — — —	363

Zprávy a posudky

Bulletin Vysoké školy ruského jazyka a literatury I, II. J. Ružička	— —	368
L. Matulová — M. Filkusová — O. Malíková, Konverzačná príručka ruštiny. K. Haňovštiaková	— — — — —	372
Recherches internationales à la lumière du marxisme. V. Budovičová	— — — — —	374
Studia Slavica 1958. M. Hayeková	— — — — —	377
Z činnosti Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV. R. Krajčovič	— — — — —	377

Rozličnosti

Kúrenár. J. Horecký	— — — — —	380
Zapavúčený. I. Ševcechová	— — — — —	380

Odpovede na listy

Mäso — mäsa, mäsá — mias. G. Horák	— — — — —	381
Lietame, a či nelietame? G. Horák	— — — — —	381
Zadosť urobiť a zadosťučinenie. G. Horák	— — — — —	382
Výťah, či výpis z matriky? V. Blanár	— — — — —	383
Pochodiť a pochádzať. G. Horák	— — — — —	384
Index k XXIV. ročníku Slovenskej reči. O. Kajanová	— — — — —	385

SAMO CZAMBEL (1856–1909) A SPISOVNÁ SLOVENČINA

Eugen Jóna

Po rakúsko-maďarskom vyrovnaní r. 1867 vládnuce triedy v Uhorsku nemilosrdne vykorisťovali domáci pracujúci ľud a bezohľadne utláčali ne-maďarské národnosti.¹ Slováci postupne strácali politické výdobytky a kultúrne ustanovizne, ktoré získali v 60. rokoch (zrušenie slovenských vyšších škôl r. 1874, zatvorenie Matice slovenskej r. 1875). Politicky slovenská buržoázia sa sústreďovala — po krátkom účinkovaní Novej školy slovenskej² — prevažne okolo konzervatívnych vodcov Národnej strany a ich orgánu *Národné noviny*, ktoré vychodili od r. 1870 v Martine ako pokračovanie *Pešťbudínskych vedomostí*. Ústredným literárnym časopisom po zaniknutí *Orla* stali sa pričinami *Svetozára Hurbana-Vajanského* od r. 1881 *Slovenské pohľady*, ktoré najmä pod vedením Jozefa Škultétyho boli obrazom literárneho i vedeckého života Slovákov. Slovenské národné hnutie v posledných desaťročiach 19. storočia nemalo široký ľudový základ a jeho politickí vodcovia dívali sa na začiatky robotníckeho hnutia s nedôverou a odporom, kým sami zostávali v podstate pri starom memorandovom programe. Brutálnymi volebnými metódami vládnych strán a celého štátneho aparátu boli zatlačené do politickej pasivity. Očakávali pomoc od Viedne alebo cárskeho Ruska, len neskôršie, najmä vplyvom hlasistov, rozširovala sa hospodárska, politická a kultúrna spolupráca s českým národom. Národne uvedomelá inteligencia utiahla sa do dedinských škôl a fár, zriedka do malomestských advokátskych kancelárií a peňažných ústavov. Veľká časť inteligencie slovenského pôvodu prechádzala do maďarského tábora, kde sa pre slovenské národné hnutie strácala.

V tejto dobe žil a pracoval Samo Czambel (1856–1909), slovenský jazykovedec, kodifikátor spisovnej slovenčiny a súčasne — vysoký úradník na uhorskom ministerstve. Protirečenia tejto doby odrážajú sa i v jeho živote a diele. Vedeckí pracovníci a publicisti u nás i zo strany českej a

¹ Porov. z novej literatúry aspoň *Dejiny Slovenska*, (témy), príloha *Historického časopisu*. Ročník III (1955), 142 n.

² Porov. najnovšiu prácu Bohuš Kostický, *Nová škola slovenská*, SAV Bratislava 1959, kde sa uvádza príslušná literatúra predmetu.

maďarskej usilovali sa viackrát opísať jeho život a zhodnotiť jeho vedecké dielo, ale podrobný rozbor a hodnotenie z marxistického stanoviska doteraz nemáme. Nedávno uplynulo sto rokov od narodenia a tohto roku päťdesiat od smrti S. Czambela. Tieto výročia nás zaväzujú preskúmať Czambelovo dielo a osvetliť jeho účinkovanie často protichodne vykladané. Na tomto mieste chceme predovšetkým podať podrobný rozbor Czambelových prác o spisovnej slovenčine. Okrem toho zhrnieme doteraz známe biografické a bibliografické údaje, najmä na základe nedávno sprístupnenej korešpondencie z pozostalosti Jozefa Škultétyho v Literárnom archíve Matice slovenskej.

Užšie prostredie, v ktorom sa narodil a rástol mladý Czambel, spočiatku bolo priaznivé pre jeho národné uvedomenie: v Slovenskej Lupči³ krátky čas účinkoval ako evanjelický farár Daniel Lichard a iní slovenskí národovci, ktorí v 40. rokoch založili nedeľnú školu, v 60. rokoch Lupčiansky čitateľský spolok. V hostinci Na mýte u krčmára a statkára Mateja Czambela, pôvodne vyučeného debnára, schádzala sa slovenská spoločnosť a zaiste hovorila často o dôležitých národných udalostiach v 60. a 70. rokoch (o Memorande, Matici slovenskej, o biskupovi Štefanovi Moysesovi, o bystrickom gymnáziu a pod.). V Slovenskej Lupči (nazývanej i Zvolenskou) sa narodil 24. augusta 1856 Samuel Czambel ako prvorodený syn Mateja Czambela a Amálie, rodenej Sýkorovej.⁴ Ľudovú školu skončil doma, na stredných školách študoval v B. Štiavnici, v Rimavskej Sobote a v Kežmarku, kde i maturoval r. 1875. Na stredných školách osvojil si – okrem iných predmetov – nielen klasické jazyky latinčinu a gréčtinu, ale aj maďarčinu a nemčinu, čiastočne i slovenčinu, ako to bolo v tom čase zvykom na evanjelických školách; tam poznal i rozličné slovenské nárečové oblasti a zaujímal sa o literatúru, o ľudové piesne a pod.

Medzitým otec Samuelov ako richtár i zámožný občan dostal sa pod vplyv povestného maďarizátora B. Grünwalda, podžupana Zvolenskej stolice. Prestal odoberať Národné noviny, zakázal ich čítať i synovi a pred-

³ Ján Mihál, *Samo Czambel (1856–1909)*, SR XXI, 1956, 261 n.

⁴ Podľa údajov článku *Czambel élete és munkásságának jelentősége* od dr. J. Podhradského v knihe *Czambel Emlékkönyv 1937*, 127, mladší brat Samuelov Jozef mal ostať pôvodne doma na otcovskom majetku, ale neskôršie stal sa hospodárskym úradníkom na veľkostatku v okolí Levíc, kde sa i oženil. Matka im umrela 17. augusta 1885, otec 14. septembra 1886. S. Czambel na začiatku prvej svojej knižnej práce *Príspevky k dejinám jazyka slovenského* (Budapešť 1887) zanechal im toto venovanie: „Pamiatke svojich nezapomenuteľných rodičov otca Mateja Czambela, niekedy richtára mestečka Zv. Lupče a matky Rozálie rodz. šl. Szikora.“ – Pri skloňovaní mena Czambel v starších časoch sa nevyskytuje často tvar bez -e-: Czambel – Czambla, v *Pravidlách* z r. 1940 (str. 91) uvádzala sa v nepriamych pádoch len forma bez -e-: Czambel, gen. Czambla, dat. Czamblovi a pod., v *Pravidlách* z r. 1953 (a 1957, str. 71–72) uvádzajú sa tvary s -e- i bez neho: Czambel – Czambla/Czambela. Tu dávame prednosť tvarom *Czambela* atď.

plácal si vládny časopis Svornosť. Zo staršieho syna chcel mať právnik, aby po skončení štúdií ostal v službách Zvolenskej stolice. Podľa otcovho želania zapísal sa teda Samuel na právnickú fakultu peštianskej univerzity. Pod vplyvom býv. bystrického profesora a slovníkára Jozefa Loosa⁵ dostal sa k praktickej jazykovede: ešte ako poslucháč práv v I. ročníku zbieral cudzie slová v slovenčine⁶ s výkladom o ich pôvode. Takto nazbieral niekoľko tisíc slov, ku ktorým neskoršie pripisoval slovenské výrazy. Z tých čias pochádza i lístkový zoznam cudzích slov podľa abecedy od A do J. Z právnickej fakulty prestúpil Czambel na filozofickú bez otcovho vedomia už nasledujúci rok. Profesorom slavistiky v Pešti bol v tom čase Jozef Ferencz, ktorý mladého študenta neuspokojil. Čoskoro mladý slavista prešiel na univerzitu do Viedne, kde dlhé roky účinkoval ako profesor slovanskej filológie Fr. Miklosich, zakladateľ porovnávacej slovanskej gramatiky. Tu i Czambel získal solídne vedomosti slavistické. No keďže študoval v rokoch, keď doznievala stará škola orientovaná filologicky, na štúdium starých textov alebo na normatívnu gramatiku školskú, nové hnutie mladogramatické ani v ďalších rokoch Czambela podstatne nezasiahlo. Takto azda možno vysvetľovať pomerne malý jeho záujem o otázky všeobecnej jazykovedy a metodológie.⁷

Vo Viedni Czambel bol členom slovenského študentského spolku Tatran. Ohlasy študentského života vo veľkom meste badať v Czambelových beletristických prácach, ktoré uverejňoval pod pseudonymom Jar. Ig. T a t r a n o v i č v besedniciach Národných novín, ako napríklad *Dobre, že sa uspoň tak skončilo!* (NN X, 1879, č. 27, 6. marca; žartovná príhoda so študentom, ktorý miesto zábavy na fašiangy ostal doma študovať, ale predsa len išiel, keď ho dvaja neznámi s namiereným revolverom násilne odvedli medzi zabávajúcich sa študentov), *Pani Sternovej stozlatové šaty* (NN X, 1879, č. 47; s podtitulom *Klebietka* o panej, ktorá za vlečku odtrhnutú náhodným prišliapnutím žiadala náhradu, hoci sama šaty nebola vyplatila) a i.⁸ Tieto práce svedčia o pozorovacom talente i o slohových schopnostiach autora.

⁵ Porov. J. Mihál, *Dr. Samo Czambel*, SR XII, 1946, 191.

⁶ V Czambelovej pozostalosti, opatrovanej v Archíve Slovenského národného múzea, nachovali sa v oddelení „Vocabularium barbarum“ štyri zošity, z ktorých prvý má nápis: *Cudzie slová v slovenčine (ich pôvod)*. Sostavuje Samo Czambel, I. roč. jurista. Zv. I, 1876, 19./6.“ Porov. Sborník filosofické fakulty university Komenského v Bratislave, roč. I, č. 17. Miloš Weingart, *Príspevky k štúdiu slovenštiny*, Bratislava 1923, 18.

⁷ Porov. i Eudovít Novák, *Samo Czambel a slovenská jazykoveda*, SP 50, 1934, 750 n.

⁸ Porov. v pozostalosti „Zoznam prác mojich, ktoré tlačou vyšly“ (siaha len do r. 1879, uverejnenej M. Weingartom v *Príspevkoch k štúdiu slovenštiny*, Bratislava 1923, 22–23. V tomto zozname nenachádza sa článok, ktorý spomínal J. Mihál, o *Sládkovej Marine* (vo vládnom časopise Svornosť). Porov. SR XII, 1946, 191.

V poslednom študijnom roku 1878–1879 dostal sa Czambel do Prahy, kde študoval u M. Hattalu. Na jeho práce neskoršie nadväzoval, na jednej strane ho chválil, na druhej kritizoval. Mal možnosť počúvať i J. Gebauera. V Prahe sa pokúšal zhromažďovať slovenských študentov a založiť spolok Zora.⁹

Ako vidno z týchto údajov, Czambel sa v študentských rokoch smelo hlásil k uvedomelým Slovákom: pohyboval sa v ich spoločnosti a začínal publikovať v slovenských národných orgánoch.

Hoci medzi študentskými prácami Czambelovými je na prvom mieste článok s témou jazykovednou,¹⁰ prvou jeho skutočne jazykovednou prácou je doktorská dizertácia, uverejnená najprv v univerzitnom filologickom zborníku¹¹ a zároveň v osobitnej knižke pod tým istým názvom *Tót hangtan*.¹² Autor v nej vedome nadväzuje na M. Hattalu, ale jasne vyjadruje i rozdielne stanovisko. Na rozdiel od Hattalu, ktorý slovenčinu porovnával s češtinou a pravidlá českého jazyka prenášal i na slovenský, Czambel chce študovať výlučne slovenskú hláskovú sústavu s ustavičným zreteľom na starosloviensky jazyk (őszláv nyelv). Hattalova *Mluvnica jazyka slovenského* (1864) je mu základnou príručkou a prameňom. Dôkladový materiál okrem Hattalovej gramatiky a slovníka Jozefa Loosa¹³ čerpal z literárnych textov, pri ktorých má zaujímavé poznámky. Diela Viliama Paulinyho-Tótha (*Besiedky I–IV*, 1867–1870) sú významné pre slohovú osobitosť, *Spevy* (1868) Sama Chalupku odzrkadľujú severozápadné nárečie zvolenské, *Sobrané spisy* (1878) Andreja Sládkoviča jazykove a slohove reprezentujú stredozvolenské nárečie. Pre ľudový spôsob podania dobrej služby poskytnú slovenskému gramatikárovi A. H. Škultétyho a Pavla Dobšinského *Slovenské povesti* (I, 1–6, 1859–1861), Jána Chalupku *Dramatické spisy* (I–III, 1871–1874) a Jána Kollára *Národné zpiewanky* (I–II, 1834–1835). Okrem uvedených autorov a diel cituje i Kalinčiaka, Bacháta-Dumného, Hollého, L. Štúra. Po krátkom úvode nasledujú tri časti. V prvej časti sa hovorí

⁹ Porov. G. K. Zechenter-Laskomerský, *Päťdesiat rokov slovenského života*, Bratislava 1956, II, 328 a v SP 35, 1915, 225.

¹⁰ *Hlavnomestská slovenčina*, NN VIII, 1877, č. 124, 125.

¹¹ *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1880, zošit II, 145–164, zošit III, 219–245.

¹² *Tót hangtan*. Írta Czambel Samu, Budapest 1880. V exemplári UK v Bratislave (sign. XXI E 308), získanom z kníh Lud. Vlad. Ríznera, je venovanie: A selmebányai ev. Lyceum könyvtárának Bpest 1880. 18/II. A szerző. Knižka vyšla teda hneď začiatkom r. 1880 ako odtlačok zo spomenutého zborníka (počet strán sa zhoduje) pravdepodobne prv ako sám zborník. — Autor pousiloval sa poslať svoju prvú samostatnú publikáciu knižnici školy, na ktorej študoval.

¹³ *Slovník, slovenskej, maďarskej a nemeckej reči*. S pričinením viacej iných zostavil Jozef Loos, profesor jazykovedy na štátnom vyššom gymnáziume baňskobystrickom I–III (Budapešť 1869–1871).

o hláskach všeobecne, a to najprv o hláskach súčasného spisovného jazyka, o samohláskach (medzi nimi sa uvádza nenáležite aj *y, ý*; o *ä* sa hovorí ako „treťoradej“ samohláske, lebo je zložená z prvoradej samohlásky *a* a z druhoradej samohlásky *e*; *ä* podľa Czambela nie je nepravá dvojhláska – ako myslel H a t t a l a v *Mluvnici jazyka slovenského*, 36, § 1 –, ako nie je dvojhláskou *e*, ktoré vzniklo splynutím *a – i*), o dvojhláskach (medzi nimi sa uvádza nielen *ia, ie, iu, ô* [=uo], ale aj *ou*, o ktorom Czambel hovorí, že vzniklo zo staroslovienskeho sufiku *-oju*, správne z *-ojo*; v poznámkach spomína aj dvojhlásku *au* v slove *bauchať* – *búchať* a dvojhlásku *io*, ktorá sa vyskytuje pred *-v* a tvrdým *-l* v ľudovej reči v prípadoch *šiou, diouča, poliouka, liouč* atď.), o spoluhláskach (o *g* v prípadoch ako *gamba, garád, gazda, gniaviť* nesprávne predpokladá, že sa zachovalo ako pôvodné *g*), o pravopise hlások. Ďalej sa hovorí o staroslovienskych hláskach a ich striedniciach slovenských (o polosamohláskach *ѣ, ѥ*, o nosovkách *ę, ę̃*, – Czambel označuje ešte *ą* – o hláske *ê*), a to nie vždy presne a správne.

V druhej časti (str. 12–45) sa hovorí o fonetických zmenách (o sťahovaní, o zmene dlhých samohlások na dvojhlásky), o dĺžke a prízvuku, o striedaní hlások, o asimilácii, o disimilácii, o „mäkčení“, o „dynamických“ hláskových zmenách, o stupňovaní.

V tretej časti (str. 45–46) veľmi stručne sa preberá slabika, a to slabičný prízvuk a delenie slov na slabiky.

Ako vidno z naznačeného obsahu, jadro práce je opisnej povahy. Jej autor je aspoň čiastočne ešte v zajatí písanej podoby jazyka ako jeho predchodcovia (porov. napr. zaradenie a hodnotenie *y, ý*). Nerozlišuje presne nárečovú a spisovnú výslovnosť (napr. pri *-l* na konci slabiky a slova proste konštatuje jeho výslovnosť ako hlásky stojacej medzi *v* a *u*). Všíma si aj varianty hlások, pokiaľ sa vyskytujú v citovaných textoch (*ô* ako *ó* u S. Chalupku; *l, ĺ* ako palatalizované v ľud. rozprávkach), a usiluje sa kraťovať ich lokalizovať. Keď hovorí o slovenských striedniciach za staroslovienske (správne praslovanské) hlásky, nepokúša sa vystihnúť hláskoslovný vývin alebo zaradiť zmeny chronologicky. Tu nepokročil nad svojich učiteľov, hoci v tom čase v Nemecku i v Čechách (J. Gebauer) už sa formovalo takto ponímané historické hláskoslovie. Artikulácia hlások, ich akustické vlastnosti, ich vzájomné vzťahy a ich významotvorná a významove rozlišovacia úloha sú slabo vystihnuté a podané. Tieto základné nedostatky prechodia i do ďalších Czambelových prác o spisovnom jazyku i o nárečiach.

Czambelova práca *Tót hangtan* je obsahove i metodicky závislá od učiteľov Czambelových – od Fr. Miklosicha, ale najmä od M. Hattalu. Po obsahovo obšírny a celkove spoľahlivý opis jednotlivých hlások, ich rozlože-

nie v slovách i v tvaroch s naznačením ich vzniku zo „staroslovanského“ (ószláv) základu a opis ich najdôležitejších zmien.

Po absolvovaní štúdií Samuel Czambel dostal sa r. 1879 ako dvadsaťtri-ročný do štátnej služby pravdepodobne na odporúčanie B. Grünwalda:¹⁴ spočiatku bol dočasným referentom o českých a slovenských časopisoch (mal na starosti ich prehľady) v prekladateľskom oddelení predsedníctva vlády, po roku stal sa riadnym zamestnancom v tom istom úrade.¹⁵ Svoj voľný čas venoval vedeckej a literárnej práci. Od r. 1880 publikoval už i v maďarských časopisoch články o slovenskej literatúre (v besednici časopisu Pesti Hírlap 1. mája 1880, č. 120 pod šifrou C. S.), o literárnej jednote Čechov a Slovákov (Ellenőr 1880, č. 361 a 363), ale práve vtedy posielal listy a fejtóny aj do Moravskej Orlice (1880, č. 131, 152 a i.).

V službe mával S. Czambel šesťtýždňovú dovolenku a r. 1884 v letných mesiacoch dostal dvojmesačnú študijnú dovolenku, aby v krajoch s poľským a ruským obyvateľstvom mohol konať jazykové štúdiá.¹⁶ – Popri iných úradných povinnostiach S. Czambel od r. 1881 až do smrti prekladal maďarskú zbierku zákonov a nariadení do slovenčiny veľmi starostlivo. Niektoré terminologické otázky právne riešil neskoršie v osobitných jazykovedných článkoch. – R. 1884 podnikol cestu do Ruska, aby sa na mieste samom zoznámil s ruským jazykom a s ruskou kultúrou. Smer cesty bol Lvov – Kijev – Odesa – Krym – Charkov – Kursk – Moskva – Petrohrad – Vilno – Varšava. – Doma usilovne študoval slovenský jazyk a literatúru. V Almanachu mládeže slovenskej, ktorý usporiadal a vydal slovenský akademický spolok „Tatran“ vo Viedni (Turčiansky Sv. Martin 1885, 160–178), uverejnil Czambel pod pseudonymom Ján S t r á n s k y štúdiu *O spisovnom jazyku Sama Chalupku* („Spevy Sama Chalúpy.“ V Ban. Bystrici 1868). Autor tu rozoberá jazyk významného slovenského básnika, a to najmä zámerné odchýlky od normy v slovníku (žmeň, triem, toď, taža, letorost, ež, spravodlnosť, podbiť=podrobiť, čestit=ctiť atď.), v tvarosloví (trimi, inye, horši, streziu, mraký, mečí, do studni, gen. sg. zemi, dobrýho; dobrýmu, buť, bul, ziať, zäli), v pravopise a hláskosloví (tye dobre deti, to dobró dietae) atď. Chalupka v liste vydavateľovi odôvodnil svoje zvláštnosti. Czambel sa k tomu stavia právom negatívne: „Ja si však dovoľujem vysloviť mienku, žeby Chalupkove spevy v pravidelnej, obvyklej

¹⁴ Porov. Czambel *Emlékkönyv*, Pécs 1937, 147 v článku L. Steiera *Czambel Samu Dr. minisztériumi állása*. – Podobne o protekcii B. Grünwalda písal Pavel Sochán v *Živene* I, 1910, 25–26.

¹⁵ Je zaujímavé, že S. Czambel svoju žiadosť o vymenovanie a zvýšenie platu po jedenástmesačnej službe s odôvodnením, aby v hlavnom meste, kde sa žije veľmi draho, mohol vyžiť bez cudzej pomoci, adresoval ministerskému predsedovi Kolomanovi Tiszovi. Porov. citovanú žiadosť v knihe Czambel *Emlékkönyv* 1937, 148.

¹⁶ L. Steiner, l. c. 149.

forme jazyka od obecnstva milšie byly bývaly prijaté.“ „Spisovný jazyk slovenský, jeho sústava historicky vyvinutá na pokusoch Bernolákových a Štúrových, založená prirodzene na najzachovalejšom strednom nárečí, s náležitým zreteľom k výsledkom srovnávacieho jazykospytu slovanského je tak dokonalá, že nestrpí zásadných zmien.“ Túto Czambelovu tézu i dnes môžeme obhájiť.

V tom istom roku v *Národnom almanachu Živene II* (Turč. Sv. Martin 1885, 230–238) vyšiel druhý Czambelov článok pod novým pseudonymom Ján Vlkolinský *O „prvej“ knihe slovenskej*. Keď sa stavia odmietavo k mienke J. M. Hurbana, že „začiatok k terajšiemu spisovnému jazyku nášmu urobený je knihou Alexandra Mácsayho, ktorá vyšla v Trnave pod skrátenejším záhlavím: *Panes Primitiarum aneb Chleby Prwotín*“, vyslovuje Czambel svoj názor, ktorý sa všeobecne prijíma, „že sme sa my Slováci v spisovnom jazyku od Čechov vôbec »neodtrhli«, že sa jazyk náš (= spisovný) z českého a popri českom prirodzenou cestou postupne, dľa potreby pomaly, celé storočia vyvíjaval a Bernolák že len formálnu sankciu dal tomu, čo sa vo spisovnom jazyku Slovákov za jeho doby v skutočnosti zjavovalo“.

V oboch týchto prácach prejavuje sa Czambel už ako samostatný bádateľ, ktorý kriticky hodnotí cudzie mienky a svoj názor vyslovuje na základe rozboru bohatého materiálu.

Ďalšie svoje štúdie zhrnul v samostatnej knižnej publikácii, skromne nazvanej *Príspevky k dejinám jazyka slovenského I.*¹⁷ Prvá z nich *Čeština a českoslovenčina v Uhrách do polovice XVI. storočia* bola na svoj čas priekopnícka. Na základe listinného materiálu, publikovaného historikmi, predovšetkým v Sasinkovom Letopise, podáva prvý argumentmi podložený výklad o príchode spisovnej češtiny na Slovensko. – Czambel spomína rozličné príležitosti, pri ktorých mohli prichádzať českí kolonisti do Uhorska, spomína styky obyvateľov Uhorska s českými krajinami na poli politickom (vojny, panovníci), hospodárskom a kultúrnom (univerzita), takže na začiatku 14. storočia v Uhorsku sa nachádzal istý počet Čechov, ktorí písali po česky, a v druhej polovici 14. storočia mohli byť už i rodení Slováci, ktorí po česky dobre hovorili a písali (české jazykové pamiatky so slovákizmami). Ale čeština ako spisovný jazyk Slovákov udomácnila sa podľa Czambela, ktorý tu nadväzuje na mienku P. J. Šafárika a iných, až s príchodom husitov, najmä po r. 1440 (J. Jiskra). Čeština dostala sa

¹⁷ *Príspevky k dejinám jazyka slovenského*, Budapešť 1887, 8° 130 s. Vydal ich vlastným nákladom a označil I., pretože plánoval vydať i druhý diel. Lenže ten nikdy nevyšiel (porov. Czambelov list Alexandrovi Kardošovi 13. 5. 1899 z Budapešti do D. Kubína; „čo bolo hotovené do neho, to vyjde v podobe jednotlivých hláv môjho veľkého spisu o slovenčine“ – LAMS).

v tom čase — ako Czambel hovorí — do verejnosprávneho a cirkevného života, „etnograficky príbuzní“ Slováci ju prijali „čo svoj písomný jazyk“ (str. 21). Svedčí o tom Czambelovi mestská kniha v Rajci (r. 1485), list kráľa Mateja „rychtárovi a rade mesta Trnavy“ (r. 1483), list Štefana Zápoľu „k purgmistrovi a konšelom mesta Prešporku“ (roku 1498). Čeština sa dostala i do katolíckych kostolov (kázeň z r. 1471–1484). Ani po Jiskrovi sa neutiahla z verejného života v Uhorsku, ale rozmáhala sa za kráľa Mateja i Vladislava II. Czambel dobre vie, že v tom čase čeština bola rozšírená v politickom i spoločenskom živote v zahraničí, bola diplomatickým jazykom „v poľských kniežatstvách zátorskom a osvietimskom, v Krakovsku a v Litve“ a i. — „Vývin českého potažne československého jazyka v XVI. veku úzko súvisel s rozvojom luterovskej cirkevnej obnovy“ (str. 25). So vzrastom počtu slovenských ev. cirkví vzrastá z desaťročia na desaťročie počet českých a československých listín, ako možno usudzovať podľa ich vydaní. — Czambel podáva zoznamy takýchto listín, ako boli uverejnené v Sasinkovom Letopise alebo ako sa o nich tam hovorí. Sám Czambel nehľadal nové listiny, ani ich podrobne zatiaľ neskúmal, nerozoberal; pravdepodobne si takúto prácu nechával na neskorší čas. Kritické poznámky má len k najkrikľavejším datovaniam listín, napr. podľa používaného pravopisného systému zložkového alebo diakritického, pred Husom alebo po Husovi, ako je známy zle datovaný list Hynka od Turých, pána Ozdínskeho, uverejnený prvý raz v Mocsáriho knihe *Nógrádvármegye esmertetése* (zaoberali sa ním S. Tomášik, Fr. V. Sasínek, v novších časoch V. Chaloupecký a i.).

Czambel v tejto štúdii celkove počínal si kriticky, hoci dosť dôverivo prijímal tézy historikov,¹⁸ mal dobrý prehľad o jazykových pamiatkach, publikovaných v tej dobe, bohužiaľ sám ich nezbiehal ani v tom čase podrobnejšie neanalyzoval. Mal predpoklady vypracovať historickú gramatiku slovenskú, ktorá sa však pre nepriaznivé okolnosti až v našich časoch — i to s rozličnými ťažkosťami — môže napísať (porov. J. S t a n i s l a v, *Dejiny slovenského jazyka I–III*, 1956–1958).

Druhá štúdia v Príspevkoch, nazvaná *Ako písal Viliam Pauliny-Tóth?*, má už priamy dosah pre normovanie spisovného jazyka. Pauliny-Tóth bol, najmä po r. 1860, jeden z tých, ktorí „značne napomohli rozvoj spisovného jazyka slovenského, ba on čo všestranný plodný spisovateľ a viacročný redaktor, v ohľade jazykovom, na ostatných spisovateľov aj nemalý vliv vykonával“. Pauliny-Tóth pracoval v ťažkých jazykových pomeroch. Hatfalova gramatika z r. 1850 len v zásade zjednotila Slovákov (berňolákovcov,

¹⁸ J. Š k u l t é t y v kritike (NN XVIII, 1887, č. 45) vyčíta Czambelovi, že nepozná prácu Píčovu.

štúrovcov, staroslovákov), v mnohých veciach sa odchyľovala od strednej slovenčiny – ako to už Štúr vo svojom kritickom rozbere tejto gramatiky v Slovenských pohľadoch r. 1851 uviedol –, a tak v spisovateľskej praxi podľa živej stredoslovenskej reči vyskytovali sa početné odchýlky. Ba v Matici slovenskej ozývali sa i hlasy, aby sám M. M. Hodža podľa svojich vlastných zásad, ktoré Hattala vo svojej gramatike uplatnil, preskúmal Hattalovu gramatiku s ohľadom na Viktorinovu a Mrázovu. To sa nestalo a nedôslednosti v spisovnom jazyku ostali. Paulíny ako človek pôvodný, samostatný dovoľoval si viac odchýlok ako iní slovenskí spisovatelia, niekedy dal sa zviešť nepravou analógiou. Czambel podrobne analyzoval Paulínyho *Besiedky I–IV* (Skalica 1867–1870), ktorých jazyk je taký, aký je i v ostatných jeho dielach. Czambel nachádza u Paulínyho predovšetkým odchýlky pravopisné a hláskoslovné, a to pri *y* a *ä*, pri obmäkčovaní a „vymieňaní“ (striedaní) hlások, pri dĺžení a krátení hlások, pri rušení hiátu a pod.

„Vo slovenskom pravopise zvláštny zástoj majú litery *ä* a *y*. Prvá vyslovuje sa sporadicky po Slovensku, druhú slyšať len od národopisnej hranice severnej. Obe litery prijaté sú do nášeho spisovného jazyka viac s ohľadom na srovnávací jazykozpyt slovanský, nežli z nevyhnutnej vnútornej potreby“ ... (str. 36). Ako vidno z citátu, Czambel má v podstate správny náhľad na vznik a funkciu písmen *y*, *ä* v spisovnej slovenčine, ale nerozlišuje sa tu presne litera a hláska, alebo sa aspoň nevystihuje presne podstata javu. Dnes by sme povedali, že ide o hlásku *ä* (predné *a* alebo *e*), ktorá sa v písme označuje literou *ä* (*a* s dvoma bodkami), a o hlásku *i*, ktorá sa v češtine a po Hodžovi – Hattalovi aj v slovenčine označuje písmenom *y* (ypsilon), a to zväčša etymologicky tam, kde pôvodne i v slovenčine podobne ako v iných slovanských jazykoch bolo (vyslovovalo sa) zadné stredné nelabializované *y* (ѣ). Hattala nepodal jasné pravidlo o písaní *ä* (neuviedol prípady, v ktorých sa v spisovnom jazyku vyskytuje hláska *ä*); pokladal *ä* za jednu z nepravdivých dvojhlások, kde *ea* po perných spoluhláskach splýva do jedného „hlasu“, ponášajúceho sa viac na *e* než na *a*: *päť*, *mäso*, *zväzok* a pod. K tomu ešte poznamenal: „Radno je však písať ho i po iných spoluhláskach, kde stbulh. *ę* zastupuje a kde by bez neho nebolo možno rozoznať dvoch ináč jednako vypadajúcich slov, jako na pr. u kura a kurä.“¹⁹ Toto pravidlo Czambel nazval cprávnene „nie málo elastickým“ (str. 27). Ani Mráz nepodal vyčerpávajúce poučenie o písaní *ä*, ale predsa určitejšie: *ä* ustaľuje písať len po perných spoluhláskach, kde nezneje ani jako čisté *a* ani jako čisté *e*, ale jako stredný hlas medzi *a* a *e*; n. p. mäso, svätý, päť, sebä, semä, sväzok, pamäť, žriebä, kúpä atď.:

¹⁹ Martin Hattala, *Mluvnica jazyka slovenského*, Pešť 1864, 23.

po druhých sa písať nemá; chybné je teda: sä, hlä, ohläd, kämeň, käziť atď.“²⁰

Pauliny nepridržiaval sa týchto pravidiel, ale kráčal svojou cestou: písal podľa toho, kedy pod akým vplyvom bol (str. 37). Písal ä tam a) kde zodpovedá ruskému Я (jať): *obrád, dvoränin* (i *dvoranin*), *dvoränistvo, lzä, pedsavzätie*; b) kde zodpovedá českému ě: *kromä, zrejmä*; c) kde sa a strieda s e: *jäseň, mäch, újäzd, zasä*; d) v jednotlivých slovách: *käde* (popri *kadenähle*), *smätana, käštieľnik, härb, jarmäk, jarmäčiste*; e) po l („vo vlastnosti zmäkčujúcej samohlásky“):²¹ *ohläd, vyhlädeť, nähläd, prehläd, dohläd, ühlädny* (popri *ohľad, pohľad*), *zblädnuť* (popri *blädý*), *lävü, lävica, pläch, plächový* (popri *plachový*), *hlädať, polähnüť, uläviť, pläsknuť, potläskovať, sladoläd, länovia, šlächta, šlächtic, teläci, koläj*; po ň: *knäz, knäzovič* (popri *kňazstvo*). V iných slovách zas Pauliny nepíše ä, „ač ho slovozpyt vyžaduje“ (str. 38): *vadnüť, posvatiť sa, zmatok, pomatený, opetný, opetovať, petikostolský, provaz* (popri *prováz*).

Pri y sú rozdiely medzi jednotlivými slovanskými jazykmi, napr. čes. *křídlo*: rus. *krylo*, čes. y po velárach: v ruštine a poľštine i po velárach a pod. Pauliny píše y dosť nepravidelne v slovách, kde nie je na mieste: *okamyh, myhotäť sa, osobytý, osobytný, obylný, priplychtiť sa, nevyinne, vydličky, z jary, (od) zvery*; a naopak, nepíše y, kde by bolo náležité: *sichravý, ostíchavosť, svatiňa*. V niektorých prípadoch je kolísanie: *skryňa* i *skriňa, škriňa, veľmi* a *veľmy, blisk, bliskavý* a *blýskať sa, vary* a *vari, obydvoch* a *obidvoch* atď. Nepravidelnosti nachodí Czambel u Paulinyho v písaní predložiek a predpôn s, z (*s-*, *z-*), v písaní zdvojeného nn (*drevenný, srstenný, olovenný, slamenný, medenný* atď.); a naopak *bezzákonosť, pokoný, štvorhraný* a pod.). Pauliny zaviedol podľa Czambela písanie *zvüčša* (m. historického *zvüťša*), *predsa, dvadsať* (m. fonetického *preca, dvacať*, ktoré je v češtine). — Pauliny písal nenáležite s mäkkým l: *üdeľ, výstreľ*; naopak s l: *lala, posial* a i. — „Vymieňanie“ samohlások je u Paulinyho v takýchto prípadoch: *krem* — *kromä, šepťäť* — *šoptäť, pläch* — *plachový* — *pliešok, zrast* — *zrost, doräšť* — *riastlo* — *odröstla*; pri slovesách VI. triedy *snuvať, katuvať, hotuvať, kuvať, koluvať* — *snovať, kutovať, hotovať, kovať, kolovať*; pri predponách *pre-*, *pro-*: *prevodzovať, presluť, doprevodiť, odprevodiť* (popri *doprovodiť, vyprovodiť*), *prededo* (popri *pradedo*); pri skladaní slov: *dejopis, dejopisec* (popri *dejepisec, dejepytec*); pri vsúvaní: *služobník, túžobne* — *túžebný, hudebník*; v iných prípadoch je ešte takéto „prirodzené“ vymieňanie: *neni* — *nenie, pastýr* — *pastier, ukáž* — *ukiaž, poräd* — *poriad, bračok* — *bračekovci* a i. Umelé vy-

²⁰ Fraňo Mráz, *Slovenská mluvnica*², Pešť 1872, 181.

²¹ Tak ju písal i Samo Chalupka v *Spevoch* (B. Bystrica 1868). Porov. *Almanach mládeže slovenskej*, Martin 1885, 171–172 a tu str. 326.

mieňanie samohlások nachádza Czambel tam, kde spisovatelia zavádzajú „širšie“ samohlásky miesto úzkych „v domnení, že tak patričné slovo lepšie zodpovie slovenskému zvukoslaviu“, „vediac o záľube slovenského jazyka v hrubých hláskach“. U Paulinyho našiel takéto prípady: *žartva* – *žertva*, *hoslo* – *heslo*, *noheť* – *nechet*, *last* – *lest* a i. Vymieňanie spoluhlások nachodí sa len v týchto slovách: *cúfať* – *cúvať*, *hodbavný* – *hodbabný*, *sloboda* – *svoboda*.

Pokiaľ ide o krátenie a dĺženie, už Samo Chalupka²² navrhoval zrušiť „základné pravidlo“ o krátení druhej z dvoch dlhých slabík idúcich po sebe tam, „kde rušením nabylo by slovo určitosti“, napríklad: *krásné* (plur. nom. v ženskom a strednom rode) a *krásne* (adv.), *hriaté* (subst. a adj.) a *hriate* (adv.; tu je, pravda, otázka, či sa takéto adv. skutočne vyskytuje). U Paulinyho našiel Czambel dĺžku až v troch po sebe idúcich slabikách (*smútiaci*) a v dvoch dosť často: *prútie*, *prútia* (gen.), *utiahnúc sa*, *ukážúc*, *chváliac*, *súdiac*, *poľúbiac*, *túžieb*, *dýmôk*, *podriadi*, *sa pokúsia*, *tiahnú*, *hriaté*, *svieži*, *žiadný*, *obtiažný*, *krásny*, *bielá*, *prisviežé*, *krátké*, *púhé*, *búrievať* a i. Czambel súhlasí s rušením pravidla v prípadoch, kde by slúžilo na odstránenie pravopisného nedostatku, ako je v tvaroch *krásné* – adj.: *krásne* – adv. a pod. Týmto súhlasom Czambel upevnil výnimky z rytmického krátenia jednej z dvoch dlhých slabík,²³ ktoré sa už pred ním vyskytovali v spisovateľskej praxi.

Pauliny na rozdiel od stredoslovenskej výslovnosti dĺžil slabiky v týchto prípadoch: *súdca*, *súsed*, *rúžový*, *pústovník*, *mohútny*, *mlynsky*, *ku zkáze*, *omráčený*, *zdálo sa*, *lôno*. Czambel toto dĺženie u Paulinyho vykladá – akiste správne – vplyvom západoslovenského nárečia, resp. češtiny. Niektoré ďalšie prípady dĺženia a krátenia z dnešného hľadiska sú diskutabilné (*domok* – *dômok*, *zajtra* – *zajtrá*, *horúcosť* – *horúčosť* a i.). Neoprávnene Pauliny menil kvantitu v prípadoch: *rydzí*, *slavný*, *služný*, *skusený* (diskutabilné sú: *mrtvý*, *nudný*, *nebotýčny* a i.). Kolísanie je v prípadoch dat. a lok. vzoru duša: *vážach*, *k Rozhanovcam*, *Levicach* (popri *stoliciach*) a i. Správne odmieta Czambel (str. 54) dlhé *á* po *j* (*járok*, *stojá*, *voják*, *ujármenie* a i.) a dlhé *é*, *ie* po *j* (*jiedlo*, *jest*, *ujiežďať* a i.). Kolísanie sa u Paulinyho vyskytuje v písaní alebo vynechávaní -j- („rušenie hiatu“) v prípadoch: *jiste*, *dojista* (popri *dozaista*), *zajistiť*, *ujisťovať* (proti *neistý*), *všelijaký*, *nijaký* (popri *všeliaky*, *ako*). – Po Kollárovi a S. Chalupkovi aj Pauliny usiluje sa odstraňovať neľubozvučnosť („eufo-

²² *Specy* (B. Bystrica 1868), 216–217.

²³ Nepriamo už tu Czambel hovorí teda o výnimkách („rušenie pravidla“). Pozri L. von Č. *Rytmický zákon v spisovnej slovenčine*, Bratislava 1955, 126.

nické vsúvanie“), ale len v niekoľkých prípadoch, ako je *vozduch* (popri *vzduch*), *voždy* (*vždy*), *vybrednúť* (*vybřdol*).

Ako Paulinyho zvláštnosť²⁴ pripomína Czambel obľubu západoslovenského šč (*sč*) proti stredoslovenskému št (*sčasný, sčastena*).

V skloňovaní vyskytujú sa u Paulinyho tvary *listie* a *lístie* (popri „prostonárodných“ *listia, listia*); tvary na -o (*milujúco, nastávajúco, hodiaco...; srdco*); tvary gen. muž. rodu *Galandy, Švehly, vojvody* a pod. v zhode s Hattalovou gramatikou, hoci sa toto pravidlo protiví strednej slovenčine; gen. sg. *vôli, duši, studni, hrobli, kaviarni, stajni, chyži, svetlici, knižnici* (Czambel ich označuje ako „nemluvnické, skutočnému hovoru odpovedajúce, v ruskom i poľskom jazyku výlučne bežné sing. genitívy“). Pauliny „ľuboval si v užívaní vokatívu, ale tvoril ho českým spôsobom (*brate, bratre, Jane, knáže*). — Sing. lok. pri vzore *dub* a *delo* (mesto) u Paulinyho je často na -i miesto -e: *okresi, obrazi, dvori* (Czambel nespomína, že sú to západoslovenské tvary). — V gen. plur. vyskytuje sa u Paulinyho prípona -ov i pri žen. substantívach „dľa obecnej mluvy“ (str. 62), napr. *slychov, hábov, uhorkov, odchylkov, výpiskov*, i pri lat. na -um (*voťov, gymnasiiov, lyceov*), niekde i duálové tvary (*nohú, obúch, dvúch*). — V plur. inštr. má tiež tvary „dľa obecnej mluvy“, nespisovné: *s tymato slovy, svojmi, trema, tremi*, alebo podľa češtiny: *s piati dôstojníkami, so šiesti čatníkmi, pred deviatimi rokmi*. Zo zvláštností pri č a s o v a n í u Paulinyho uvádza Czambel tvary: *bych, jesú* (m. sú), *budiž* (podľa češtiny), *ida* (Czambel hovorí, že je bez všetkej pochybnosti z češtiny, ale môže byť zo západných nárečí: *ida cestú*), *byv, uživ, odporučiv, slyšav, posbierav, usporiadav*.

Czambel ukázal na bohatom materiáli, že u Paulinyho ako typického predstaviteľa slovenskej literatúry v 60. a 70. rokoch bol spisovný jazyk rozkolísaný v pravopise, hláskosloví i tvarosloví, a to pod vplyvom spisovnej češtiny a ruštiny, len čiastočne západoslovenských nárečí. Czambel zväčša správne poukazoval na spisovné formy a odlišoval ich od „obecných“, nárečových.

Už v predošlých štúdiách Samo Czambel dotkol sa vplyvu ruštiny na slovenčinu, ale v *Príspevkoch* venoval mu i osobitnú štúdiu, nazvanú *Ruské živly v spisovnom jazyku slovenskom* (str. 70–114). Len letkom všíma si túto otázku v starších časoch: v poznámke spomína termín „slovár“ u Bernoláka, niektoré výrazy u Hollého (básne *prevodiť, rodstvo, ňesladčiť, pohodná chvíľa...*), u štúrovcov („štyridsiatnikov“): *sočinok, načalo*,

²⁴ Cituje i článok „Pismeny št v slovenčine“ od P. T. (=Pauliny-Tótha) v Sokole 1865, 322, 323, kde „Pauliny užívanie šč qvasi zdôvodňuje, ovšem bezzákladne“.

krepeko, bratať sa, znatný, podstatné mená na *-stvo*, odvodené príď. mená *-stvenný* a slovesá *-stvovať* (*znychutenstvo, odchodenstvo, písemstvenný, živostkúsenstvovať* ...).

Podrobnejšie si všíma v tejto veci obdobie od Viliama Paulinyho-Tótha po Vajanského, osobitne Jozefa Hložánskeho. Už súčasná kritika (Škultéty)²⁵ mu vyčítala, že vytrhol slová z Hložánskeho zabudnutého „Bieleho Uhorska“ alebo z prehľadu časopisov, robeného v Národných novinách napochytro, že Hložánsky je druhoradý spisovateľ.²⁶ Czambel zveličoval, keď hovoril o porušovaní, rusifikácii slovenčiny ako takej pri rozbere nepodarených prekladov z ruštiny. Zdôrazňoval potrebu zrozumiteľnosti spisovného jazyka, ale Škultéty i tu bystro pripomenul, že zrozumiteľný je tomu, kto hodne číta, že i Hviezdoslavove oravizmy sa musíme učiť ako rusizmy. Chyba je bez príčiny prejímať slová, ale snahou má byť zblížovať slovanské jazyky.²⁷ Škultéty uznáva zo slov, ktoré Czambel vyčíta Paulinymu, za rusizmy, napr. *vnímanie, duma*, ale *beseda, celovanie, chrabrý, krepký* atď. sú vraj skoro každému zrozumiteľné.

Posudzovateľ v Slovanskom sborníku²⁸ súhlasí s mienkou Czambelovou. Czambel sleduje ruský vplyv systematicky v pravopise (pri *y, ä*, pri písaní zvratného *sa* [*s*] spolu so slovesom: *dokonalas* a i.), v tvorení slov (*závisimý, závisimost, nerozborimý, lubimec*; *-stvo, -stvenný, -stvovať, prievozčík, plavčík, korábelčík, kraviarčík* podľa rus. *izvoščik* a pod.) a najmä v slovníku. Slová a slovné spojenia, ktoré pokladá za ruské, doložil presnými citátmi a zostavil ich podľa abecedy. Kde mohol, preveril si ich, kde nemal istoty, skromne sa priznal, že na ten čas mu je slovo z ľud. reči neznáme (napr. pri *nádobno* spomína i tvar *nadbe* a *nadbä*, o ktorom nevie, že je bežné v Gemeri).

Dnes sa dívame na Czambelov článok o rusizmoch v slovenčine ako na zaujímavý dokument doby: na jednej strane ide o objektívne zhromažďovanie materiálu a jeho rozbor, na druhej strane mladý slovenský jazykovedec bojuje v ňom za osobitosť slovenského jazyka. Politické tendencie v tom čase Czambelovi azda nemožno pripisovať, ale reagovanie slovenskej i českej kritiky svedčí, že sa autor dotkol živého problému.

V poslednej časti knižky Czambel podáva *Slovníkárske drobnosti* (str. 115–128). Študuje tu jednotlivé slová v osobitných článkoch (*haraburdstvo, vedomec, exekúcia, exekútor, liek, prepustenie* a i.)

²⁵ Jozef Škultéty v NN VIII, 1887, č. 44–46.

²⁶ Vajanský v SP VII, 1887, č. 5, 118.

²⁷ „Slovenčina bez duchovného styku so slavianskymi jazykmi skoro by zakrpatela.“ Vajanský v SP VII, 1887, 118.

²⁸ Slovanský sborník VI, 1887, 481 pod značkou -dl- (K. Kadlec?)

Jazyk a štýl Czambelových Príspevkov súčasnej kritike (Škultéty, Vajanský) sa nepozdával,²⁹ ale celkove je jasný a vecný.

Knižka v jednotlivých častiach i dnes má svoju vedeckú hodnotu: jej autor vážne sa zahĺbil do minulosti slovenčiny, ale nevyhýbal ani ožehavým otázkam prítomnosti.

Doslov k prvej svojej slovenskej knihe písal Samo Czambel „počiatkom jara“ 1887. Toho istého roku v januári už bol prevzal redaktorstvo Slovenských novín, ktoré vychádzali od r. 1886 v Budapešti nákladom Viktora Hornyánszkeho.³⁰ Boli to noviny písané v duchu uhorského vlastenectva podľa direktív vlády. Czambel podpisoval, resp. zreteľne označoval (šifrou Dr. Cz.) len svoje odborné články a beletristické príspevky pod čiarou (v rubrike Besednica), ale písal — ako rozličné pramene zhodne udávajú — aj iné články.³¹ Czambel zhromaždil okolo Slovenských novín kruh spolupracovníkov: Fl. Cherven, L. Janovecz, Daniel Bachát, D. Bodický, J. Feriencsik, Milan Lichard a K. Csecsotka.³² Z nich v slovenskej spoločnosti bol známy Daniel Bachát (spisovateľským menom Miloslav Dumný), ev. farár a neskoršie biskup v Budapešti, a Milan Lichard, inžinier, hudobník, svojho času správca Kníhtl. úč. spolku. — Noviny za Czambelovho redaktorstva mali slušnú úroveň, najmä rečovú, hoci slovenskému národnému hnutiu politicky nepomohli. Podpísané beletristické príspevky v II. (1887) ročníku sú svieže a vtipné obrázky zo súčasného života (*Kolenický program*, v č. 89, zosmiešňuje voličov, ktorí nerozumeli slovu *program*, stožniac ho so sudom pálenky venovaným od „vyslanca“; *Chcel vedieť, koľko je hodín*. Nočný obrázok z hlavnomestského života v č. 94, príbeh o vrec-

²⁹ Vajanský l. c.: „... mal by čo filolog pekne po slovensky písať, čo naskrze nerobí.“ J. Škultéty vyčíta i písanie priezviska Czambel a Szikora vo venovaní. Pateticky sa pýta: „A či on ako slovenský filolog a literárny historik má k svojim predmetom len toľko lásky ako mineralog k svojim kameňom? To neveríme. Vytýkajúc väčšine slovenských spisovateľov rusizmy, Czambel (Škultéty ho tu schválne píše Cambel) svojím štýlom ukazuje, že veru bolo by dobre i ten trochu porušiť. Píše tak akoby nemyslel po slovensky, čiastky vety, logicky spolu patriace rozhadzuje a prädikát mu je vždy na konci. Ruský jazyk i z tejto stránky známy je ako najzachovalejší.“

³⁰ Ročník I, č. 1 vyšlo v sobotu dňa 2. januára 1886. Presný ich názov spočiatku bol: *Slovenské noviny pre politiku, spoločenský život, priemysel* (sic). Vychodili tri razy týždeňne (sic): v utorok, štvrtok a v sobotu večer. Zodpovedným redaktorom bol najprv Anton Zatopek, neskoršie navonok vydavateľ Viktor Hornyánszky.

³¹ V úvodníku v č. 7. pod nadpisom *My a „slovanská myšlienka“* sa okrem iného hovorí: „My chceme stať, drahý čitateľu, na pôdu reálnu, my sa budeme starať o naše vlastné životné záujmy, usilujúc sa srovnáť ich čo najladnejšie s pomerami našej vlasti; my čo reálni politikovia „slovanskej myšlienke“ na svoje účinkovanie žiadneho vlivu nedožičíme, majúc pred očima vzdický (sic), že je to myšlienka velmo marná, nás Slovákov nedostojná a nám neprospešná (sic)!“ — Článok je podpísaný šifrou C.

³² Porov. J. Podhradský, *Czambel Emlékkönyv*, 125.

Petrovi; *Tajomstvo rannej cigarety*, v č. 113, obraz zo života „panskej“ spoločnosti; *Štedrý večer na ulici Andrássyho*, v č. 195).

V nasledujúcich ročníkoch Slovenských novín – okrem nepodpísaných politických úvodníkov a článkov – S. Czambel uverejňoval v prvej verzii jazykovedné práce, ktoré vyšli potom v definitívnej úprave knižne. Už ich názvy označujú obsah: *Dakoľko slov o slovenskom pravopise* (1888, č. 39), *Ako písať cudzie slová* (1889, č. 30–33), *Kde písať veľké písmená* (1889, č. 77–78), *Uvedenie do slovenského pravopisu* (1889, č. 66–69, 71–73), *Z histórie slovenského písma* (1889, č. 124, 125, 127, 130, 133, 139, 141, 145–148, 150–152 a 1890, č. 9–10).

Už doterajšie Czambelove práce ukázali, že jeho záujem sa uberá dvoma smermi: k minulosti slovenského jazyka v najstarších pamiatkach i v dielach jednotlivých spisovateľov a k súčasnému stavu spis. slovenčiny, k jej norme, najmä pravopisnej. Okolo r. 1887³³ vyzvali Czambela mladí priatelia – pravdepodobne spolupracovníci v redakcii Slovenských novín v Budapešti – aby napísal príručku (rukoväť) slovenského pravopisu. Keď zhromažďoval materiál, ukázalo sa, že je najprv potrebné podrobiť revíziu celú sústavu pravopisnú, pretože v mnohých veciach sa rozchádza teória s praxou, gramatiky so spisovateľmi, ba aj gramatiky navzájom medzi sebou. Takto dozrela v Czambelovi myšlienka napísať ako prípravu praktickej príručky slovenského pravopisu historicko-kritický spis. V druhej polovici mája 1890 už bolo vytlačených prvých sedem hárkov diela, ktoré autor nazval *Slovenský pravopis, historicko-kritický nákres* a dal tlačiť vlastným nákladom v Budapešti u Viktora Hornyánskeho. Kým písal o minulosti jazyka a pravopisu alebo jednotlivostiach v prítomnosti, opieral sa o vlastné poznanie a skúsenosti. Ale keď spracúval sústavné pravidlá pravopisné s praktickým dosahom, začal hľadať spojenie so spisovateľmi a redaktormi. Časť svojej práce (vytlačených prvých šesť hárkov), t. j. kapitolu (nie celú) *Úryvky z dejín slovenského pravopisu*, dal na prezretie D. Bachátovi, spomínanému spolupracovníkovi Slovenských novín, Fr. Kalinovi, slovenskému redaktorovi v Pešti, L. Ríznerovi, učiteľovi a literárnemu pracovníkovi v Z. Podhradí, a tú istú časť (o jeden hárok viac, teda sedem hárkov) poslal do Martina A. Pietrovi, redaktorovi Národných no-

³³ Porov. Czambelov list z 25. 5. 1890, uložený v Literárnom archíve v MS. Adresát listu nie je tu udaný, ale podľa obsahu nepochybne je ním Jozef Škultéty. Pravda, list toho istého znenia s textom prvých siedmich hárkov knihy *Slovenský pravopis* (ako prílohou) poslal i A. Pietrovi a Svetozárovi Hurbanovi-Vajanskému. Začiatok listu je: „Asi pred tromi rokmi vyzvali ma tunajší moji mladí priatelia napísať rukoväť slovenského pravopisu...“ V „Predmluve“ knihy *Slovenský pravopis* (Budapešť 1890, str. III) píše Czambel: „Pred niekoľkými rokmi oslovil ma jeden z mojich tunajších priateľov, aby napísal príručnú knižku o slovenskom pravopise...“

vín, Svetozárovi Hurbanovi-Vajanskému a Jozefovi Škultétymu. Martinských spisovateľov Czambel v liste prosí, aby prácu prečítali a poslali mu poznámky, rady, pokyny. Na radu Škultétyho poslal Czambel prvú časť svojho spisu (vytlačených osem hárkov) i J. Vlčkovi.³⁴ Czambel chcel „stanoviť nakoľko možno dôsledné, logické, pre vzdelaného pisateľa jasné pravidlá“. Pritom bol si vedomý toho, že „stanovenie pravopisných pravidiel v živote... nakoľko má len význam, nakoľko k tomu stanoveniu zvolili a prispeli poprední a smerodajní spisovatelia“.³⁵ V Národných novinách síce vyšlo oznámenie³⁶ o Slovenskom pravopise, ale Czambel nevyrozumel, aké stanovisko zaujímajú v Martine. „Menovite to som nevyčítal, či ste naklonení pravopiseckej oprave vôbec a po jaké hranice a či súhlasíte so zásadami zvlášte, jako formuloval som ich ja, majúci ohľad na rozvoj pravopisný, ale zároveň na dôslednosť, logickosť.“³⁷ „Mne by bolo veľmi príjemné, keby Ste všetci pravopisne vlivní spisovatelia už tam dohodli sa o všeobecnom stanovisku a keby Ste mi doposlali jasne vyložené náhľady a pokyny, ktoré by potom pokladať mohol za usnesenia. Ak je to vôbec možné, ráčte laskave sprostredkovať také usnesenie. Ak nie, ráčte ma aj o tom upovedomiť.“³⁸

Czambel uvádza ďalej v piatich bodoch pravopisné otázky, o ktoré mu ide: 1. Či *y, ä, mäkké d, t, ň, l* písať etymologicky (ako vymedzil v Slov. pravopise 79–92)? Či pred príponou *-ba, -iba* „neobmäkčovať“ vôbec, alebo obmäkčovať výnimočne len *l*? 2. Či písanie predložiek (a predpôn) *s-, z-, vz-* opraviť podľa etymológie a priblížiť ho slovanským jazykom, menovite ruskému? (Porov. Slov. pravopis 95–102), 3. Či sa majú etymologicky písať jednotlivé slová uvedené na str. 102–109?, 4. Či sa môžu prijať zásady o písaní cudzích slov (písanie alebo odstránenie *th*, písanie slov z nemeckého jazyka)?, 5. Či možno urovnať kolísanie v kvantite a písanie dvojhlások podľa výkladov na str. 116–136 Slov. pravopisu?

Czambelovi išlo teda o akúsi širšiu pravopisnú komisiu, ktorá by o problémoch rokovala a rozhodovala podobne, ako sa pripravovali v novších časoch *Pravidlá slovenského pravopisu* (1931, 1940 a 1953).

Z Martina dlho nič nechodilo, takže Czambel bol rozhodnutý už neposlať vytlačené hárky; myslel si, že martinskí spisovatelia sa dištancujú od jeho diela, že ho chcú pokladať za individuálnu prácu bez autority,

³⁴ S. Czambel J. Škultétymu 23. VI. 1890. LAMS.

³⁵ S. Czambel J. Škultétymu 25. V. 1890. LAMS.

³⁶ NN XXI, 1890, č. 62: „Veľmi dôležité dielo hotuje sa práve v Pešti... dobrotou spisovateľa dostalo sa nám do rúk sedem hárkov výveskov, a už z nich môžeme posúdiť, že tvorí sa dielo prísno vedecké, ktoré bude mať iste vplyv na našu literatúru... Jako už z toho vidno, ustálenie slovenského pravopisu našlo si pilného delníka.“

³⁷ S. Czambel J. Škultétymu 23. VI. 1890. LAMS.

³⁸ S. Czambel J. Škultétymu 23. VI. 1890. LAMS.

ktorú by mu dodávalo kolektívne schválenie. V predslove by bol spomenul, že ide len o návrh na opravu slovenského pravopisu. V tomto zmysle prosí J. Škultétyho „o suché oznámenie, nateraz nie o kritiku v ňom obsažených vecí“ v Slovenských pohľadoch.³⁹ Návrhy predsa došli, ale neskoro, keď už boli tri časti spisu, vlastný text, už boli vytlačené. Vo štvrtnej časti, v Pravopisnom ukazovateli, mohli vyjsť už len paralelne s Czambelovými formami i formy navrhované J. Škultétym a jeho spoločníkmi. Rozdiely podľa Czambela sú nepatrné. „Ja žiadnych zásadných námietok nemám proti vašim návrhom. Čo navrhujete, to skutkom javí sa v terajšom pravopise a je tedy oprávnené so stanoviska historického. Ja, rozhodnem sa poslať návrh, spracoval som pravidlá sústavne tak, aby ony boli zásade seba nakoľko možno dôsledné trebas v maličkostiach na úkor praktickému stavu pravopisnému...“⁴⁰ Pri vydávaní knihy už narazil na problém osobnej taktiky a politiky. „Z príčin, ktoré sa ľahko dajú uhádnuť,“ nechcel robiť svojej knihe reklamu. Dal vytlačiť 500 kusov a chcel ich rozpredávať sám; dal natlačiť predplatné listy a žiadal, aby mu predplatiteľov hľadali v Martine na „augustových slávnostiach“, a pod. Z podobných príčin neuviedol v predslove knihy ani mená martinských spisovateľov, ktorí poslali pripomienky a návrhy, ako pôvodne zamýšľal, lebo sa obával, že „ľudia sprostí“... „z číreho literárneho styku, menovite uvedeného, zlomyseľne mohli by uzavierať ad absurdum. Načo vyzývať neprijemností, ktoré na budúce časy mohli by znesnaďňovať moje slovensko-literárne účinkovanie.“⁴¹ V takýchto okolnostiach a podmienkach vyšla Czambelova kniha koncom októbra 1890.⁴² Predmluva (III–XI str.) obsahuje jednak už spomenuté údaje o tom, z akého popudu vznikla práca (praktické dohady známych v neistote o pravopisných a jazykových problémoch, napríklad spytovať sa, či zpytovať sa; skúsený, či zkusený; krýdlo, či krídlo; Moravän, či Moravan; priemysel, či priemysel; jest, či jest; zamestnať, či zamestknáť; zasloniť, či zacloniť; zrast – zrost, vzrast – vzrost; ulicach, či ulicách – uliciach; inštrumentál meči, mečmi, mečami, či mečí, mečmí, mečami – mečiami?), jednak rozličné iné údaje a poznámky. Historicko-kritická časť má okrem iného ukázať, že autor svedomite vykonal príslušné práce pre normovanie slovenského pravopisu („aby smel hovoriť o otázke slovenského pravopisu“). Za dôležitú otázku pokladá etymologické pisanie predložky s, slovenský spôsob vykiania, pisanie cudzích slov.

³⁹ J. Czambel J. Škultétymu 19. VII. 1890. LAMS.

⁴⁰ J. Czambel J. Škultétymu 11. IX. 1890. LAMS.

⁴¹ J. Czambel J. Škultétymu 21. X. 1890.

⁴² Prvý list je takýto: *Slovenský pravopis*. Historicko-kritický náskres od dra S. Czambela. V Budapešti 1890. Tlačou Viktora Hornyánszkeho. Nákladom vlastným. 8° 272

Str. 1 zl. 20 kr. (brož.)

V praktickej časti knihy pri jednotlivých slovách ponechal ustálený spôsob písania (*hoc, hoci* m. *choc, choci*, *ďalší* m. *ďalši*, *syhlina* m. *syhlina* (?), *môcť* m. *môžť* (!?), *neheť* m. *neheť* a i.), ale v niektorých prípadoch ide o Czambelov omyl, napr. pri forme „môžť“ a pod.

V zozname literatúry osobitne zdôrazňuje *Príspevky k historii českého pravopisu* (1871) od J. Gebauera, hoci pozná i jeho knihy *Uvedení do mluvnice české* (1876), *Hláskosloví jazyka českého* (1877) a *Mluvnice česká* (1890). — Okrem *Nejhlavnějších pravidel slovenské dobropisemnosti, kterážto sebral Samuel Čerňanský* (v Štiavnici 1802), uvádza najdôležitejšiu literatúru o československom, fonetickom a etymologickom pravopise (Bernolák, A. Černiansky, Hattala, Hodža, Mráz, Radlinský, Štúr, Viktorin, ďalej Loos, Miklosich, Pastrnek, *Beiträge zur Lautlehre der slowakischen Sprache in Ungarn*, Wien 1888) i krásnu literatúru, z ktorej materiál citoval už v predošlých svojich prácach. Je zaujímavé, ba zarážajúce, že málo cituje cudziu teoretickú literatúru (napr. ani maďarskú, nemeckú, ruskú a i.).

Prvá časť knihy, nazvaná *Úryvky z dejín slovenského pravopisu* — ako sme už uviedli — obsahuje niektoré kapitoly, ktoré vopred vyšli v budapeštianskych Slovenských novinách (1889—1890), ako zdôrazňuje aj autor, vraj kvôli historickej pravde, ak by šlo o prioritu náhľadov, téz („výrokov“).

Kapitola *Rozvoj pravopisných zásad* (3—20) kryje sa so sériou článkov v Slovenských novinách (1889) pod názvom *Uvedenie do slovenského pravopisu*.⁴³

Czambel tu má niektoré zaujímavé a správne postrehy. Spisovný jazyk slovenský „nepustil korene“ už r. 58 našej éry (ako písal A. Sytniansky po A. V. Šemberovi v Slovesnosti 1875, 17), ani pred tisíc rokmi (v IX. storočí), ale len v polovici XV. storočia (Czambel sa odvoláva na svoje Príspevky I 11—15 a na svoj článok v maď. časopise Nemzet 1885, č. 349). Czambel tu myslí na spisovný jazyk slovenský v užšom zmysle; dnes pokladáme za spisovný jazyk Slovákov, t. j. spisovný jazyk slovenský v širšom zmysle i staroslovenčinu a staročeštinu, pretože v tejto funkcii slúžili našim predkom popri cudzej, neslovanskej latinčine. Czambel ďalej správne upozorňuje na súvislosť slovenského pravopisu s českým, nie s maďarským, napr. v tom, že Slováci na označenie hlásky *ď* používali zložky *dj, di*, kým Maďari *gy, gj, gi*. Inak slovenský pravopis sa líšil v prácach rukopisných a tlačených v tlačiarňach s českými korektormi, najmä pokiaľ išlo o evanjelické tlače náboženské, a na druhej strane v praktických prácach rukopisných i tlačených. V pravopise Slovákov badať istú samostatnosť

⁴³ Porov. vyššie na str. 335.

17. storočí — hovorí Czambel, ako v novších časoch pravdepodobne podľa jeho i E. Paulíny.⁴⁴ V netlačených spisoch od prvých počiatkov sa zanedbávali české hlásky a písmená ř, ě a uvádzali sa slovenské dz, dž (Czambel hovorí aj o „slovenskom“ g). Spomína otázku prvej slovenskej knihy (Tomáši, Mácsay) a zdôrazňuje teraz ako svoje presvedčenie (r. 1885 domnienku) tézu, že A. Bernolák 1787 nezaviedol v slovenskom pravopise vlastne „dačo nového, lež len sankciu podal tomu prúdu, ktorý za jeho doby javil sa u Slovákov“.

Takto sleduje po Bernolákovi slovenčenie u Kollára, vystúpenie Štúrovo, formu Hodžovu, ktorého vyzdvihuje, kým k Hattalovi sa stavia hodne kriticky. Czambel rozlišuje trojaký pravopis: a) požičaný či československý, b) fonetický (= bernolákovský, štúrovský, šarišský) a c) etymologický. Pri každom z nich určuje dobu trvania, rozšírenie, autorov i diela pravopisné a gramatické, v ktorých sa o nich píše.

Kapitola *Z dejín slovenského písma* vyšla v Slovenských novinách (1889) s názvom *Z histórie slovenského písma*. Czambel tu preberá podrobne od polovice 15. storočia rozličné typy písma a pravopisu spočiatku podľa listín (ktorých zoznam uvádza na str. 28–29), a to pri jednotlivých hláskach (samohlásky, dĺženie samohlások, dvojhlásky, polosamohlásky *r, l, poluhlásky*, „skopeniny“). Pri porovnávaní československého pravopisu s českým opieral sa Czambel o spomínané Gebauerove *Příspěvky k historii čes. pravopisu*, pre ďalšie obdobia využíva všetky prístupné diela. Je to zaslúžná priekopnícka práca, hoci Czambel si je vedomý, že jeho kniha má nedostatky a že úplné dejiny slovenského písma a pravopisu bude treba napísať znovu.

Osobitnú pozornosť venoval Czambel etymologickému pravopisu v kapitole *K dejinám etymologického pravopisu* (64–136), ktorá je už priamou prípravou pre Czambelovu kodifikáciu. Kriticky analyzuje z tejto stránky po Hodžovi, zakladateľovi etymologického pravopisu u nás, najmä práce Hattalove. Píše o ňom, že v mnohých prípadoch neznal hraníc, pokiaľ sa môžu výsledky vedeckej etymológie a porovnávacej jazykovedy zavádzať do súčasného pravopisu. Uvádza príklady, ako Hattala menil vo svojich gramatikách pravopis slov a tvarov nie na základe štúdia živej slovenčiny, ale na základe svojich teórií. „Martin Hattala svojimi o živom jazyku slovenskom povrchne vykladajúcimi mluvniciami u súčasných spisovateľov slovenských pozbudol auktority čo kodifikátor spisovného jazyka slovenského. Gramatikári, ktorí vystupovali, ako Viktorín, Mráz, odchyľovali sa od neho.“ (67–68) Mnohí obmeňovali pravopis, a to jedni podľa češtiny alebo naopak v protiklade k češtine, druhí podľa ruštiny,

⁴⁴ *Dejiny spis. slovenčiny*, Bratislava 1948, 41 n.

tretí podľa populárnej etymológie a štvrtí podľa rodného nárečia. Takto pravopis nemohol sa „ujednotajniť“, existovalo v ňom na stá nedôsledností.

Iné slovanské jazyky, pokiaľ majú etymologický pravopis, „prispôbili pravopis ústrojnosti svojho vlastného hláskoslovía“ (72). „Z toho nasleduje 1. že náš pravopis nemôže si brať za základ ktorýkoľvek etymologický pravopis slovanský, a 2. že i náš pravopis jako to robí každý iný slovanský má právo odchyľovať sa od etymologie, kde to žiadajú naše hláskoslovné zvláštnosti.“ (73)

Základom etymológie, „etymologickým prameňom pre všetky živúce jazyky slovanské“ je starý cirkevný jazyk slovanský, stará slovančina (ako hovorí Czambel), t. j. staroslovienčina. Kde to nie je možné, oporou bude slovanský jazyk, v ktorom sa príslušné slovo vyskytuje. Czambel napr. pri etymologickom písaní *y*, *ý* nepoznal pomoc stredoslovenských nárečí južných (Malohont, Novohrad, Hont), kde za staré zadné *y* je dnes *e*, za *ý* *ej* (= zadné *ə*, *əj* „nemäkčiace“), napr. zo sporných prípadov: *bryndza* – *brendza* (tu si Czambel na pomoc bral ukrajinčinu – *bryndza*, prostredníctvom ktorej slovenčina prevzala to slovo z rumunčiny – *brinze*), *lyžica*, *lyžička* – *ležic*, *ležička*, *rychtár/richtár* – *rechtár*, *lechtár*, *krídlo/krýdlo* – *krídlo* atď. Czambel sa chce držať etymológie, zistenej Miklosichom, keďže sa ňou nenarušuje nepretržité (historické) písanie slov, nevyskytujú sa hláskoslovné ťažkosti a nevzniká nezrozumiteľnosť. Zvykom sa ustálilo písať napr. *evanġelium*, *tisíc*, etymológia sa mení podľa výslovnosti napr. v slovách *vždy*, *som*, *vták*, *vedno*, *obed*, *český*, pre významovú diferenciáciu, napr. *zpráva* – *správa* a pod.

Czambel pod nadpismi *O písmene y*, *O písmene ä*, *Obmäkčovanie*, *O príponách -ský, -stvo, -stvie*, *O predložkách s, z, vz* atď. uvádza prípady, kde sa príslušná hláska zanedbáva alebo nemiestne používa, kde sa dlži nad mieru alebo sa dĺžka zanedbáva, pritom odôvodňuje správne písanie.

V II. časti nazvanej *Sústavné pravidlá slovenského pravopisu* v podobných kapitolách ako v predošlej časti podáva pravidlá, ktoré vyplývajú z predošlých rozborov. Táto normatívna časť knihy je formulovaná jasne, metodicky premyslene a v zhode so súčasnou spisovnou praxou, teda pravdivo a správne. Tu formulované pravidlá pravopisné, výslovnostné a gramatické sa dlhé roky prenášali do gramatických príručiek a v svojom jadre platia podnes. Zmeny sú nepatrné, ako napríklad: *ukázať* („ukiazať“), *richtár* (podľa nárečí s formou „rechtár“ malo vlastne ostať *rychtár*), nerozlišuje sa *obecní* a *obecný*, hoci inak už ani Czambel nerobil rozdiel medzi príponou *-ný* a *-ní*, tvary *s týmito duby* miesto *dubmi* sú už zastarané, nepoužívajú sa, nerozlišujú sa tvary na *-li* a *-ly* (*chlapi robili*, *ženy robily*, hoci v južných nárečiach je tu jasné *e < y*: *žene robele*), zmenili

pravidlá o písaní predložiek s, z a predpôn s-, z-, zo-. Píše sa *cnosť* alebo *čnosť* za staršie *ctnosť*, inak sa píšú mnohé cudzie slová atď. — Treťou časťou, *Zvláštné pokyny pravopisecké*, je štylistickej a gramatickej povahy. Kapitola *Ako napomáhať ľubozvuk pravopisom* obsahuje poznámky, ako využívať možnosti, ktoré dávajú dvojtvary, voľný slovosled a pod. Kapitola *O mluvnickej zhode* — okrem pravidiel, ktoré pri tvaroch na *-li* dnes už neplatia — obsahuje návrh na správne vykanie podľa ľudovej reči (s adjektívom, nielen s prídavným v pluráli).

Štvrtá časť, *Pravopisný ukazovateľ* (211–271), obsahuje najdôležitejšie slová domáce i cudzie, pri písaní ktorých by mohli byť pochybnosti. V týchto posledných dvoch častiach — z praktického hľadiska najdôležitejších — je zárodok budúcej *Rukoväti spisovnej reči slovenskej* (1902).

Celkove Czambelov návrh na kodifikáciu stal sa v najbližších rokoch kodifikáciou normy všeobecne záväznou. Odchýlky vyplývali z neznalosti, nedostatočného vzdelania v materinskej reči, keďže nebolo slovenských škôl.

Pokiaľ v recenziách a posudkoch knihy *Slovenský pravopis* boli vážnejšie pripomienky, Czambel odpovedal na ne osobitnou publikáciou, nazvanou *K reči o slovenskom pravopise*.⁴⁵ Posudky celkove boli kladné: uznávali serióznosť diela. Mali pripomienky k jednotlivostiam. Argus (Andrej Trúchly-Sytniansky)⁴⁶ z nedorozumenia vyčítal Czambelovi, že začiatky spisovného jazyka slovenského kladie do polovice 15. storočia. Je presvedčený, že naši predkovia písali i národným, nielen latinským jazykom naj prv (mnísi v kláštoroch), ale doklady o tom, ako žiada Czambel, nemôže priniesť. Czambelovi šlo o slovenské (resp. československé) písomníctvo a jazyk v užšom zmysle (porov. vyššie). Ďalej Argus v cudzích slovách (latinských) neschvaľuje Czambelov návrh na písanie *ae* ako *ä*; je za písanie *e* podľa výslovnosti. — Dôsledne chce písať spojku *i* (nie *aj*), formy *jaký* — *jako* (nie *i aký*, *ako*, ktoré Czambel tiež pripúšťa), *jim*, *jimi*, *pták* atď. J. V. Dušek⁴⁷ správne pripomína, že pre najstaršie obdobie pravopisu nepostačujú listiny vydané v Sasínkovom Letopise. Má pripomienky o písaní veľkých písmen, o písaní cudzích slov, o skloňovaní ruských mien typu *Lomonosov* (je proti tvaru *Lomonosov-ovi*), o porušovaní slovenského pravopisu (z nedorozumenia) a i.

Fr. Prusík⁴⁸ chcel brániť M. Hattalu a obvinil Czambela zo straníckosti, keď Hattalovi vyčítal menenie poučiek podľa jazykovednej teórie bez

⁴⁵ *K reči o slovenskom pravopise*. Napísal dr. S. Czambel. V Budapešti 1891. V. 8.° 42 s.

⁴⁶ *Literárne listy* (Osvaldove) 1881, č. 4.

⁴⁷ *Athenæum*, Praha 1891, č. 6.

⁴⁸ *Krok* 1891, sešit I.

ohľadu na živý jazyk a keď M. M. Hodžu staval nad Hattalu. Czambel odmieta túto výčitku s tým, že mu šlo len o zistenú pravdu.

Zo slovenských posudkov odpovedá na podrobnú recenziu Vajanského⁴⁹ a J. Škultétyho,⁵⁰ nezaznamenal recenziu v Cirkevných listoch,⁵¹ ktorá je kladná, ale len všeobecná. Martinskí kritici sa zasadzovali za písanie slov *krýdlo, korysť, skryňa* s ohľadom na ruský jazyk a ľudovú etymológiu. Czambel vykladá znovu svoje dôvody (Miklosichove etymológie). Škultéty sa podrobne zaoberá tzv. mäkčením, kde s Czambelom v niektorých prípadoch nesúhlasí (*viedeňský, radvaňský, baňský*), zastáva sa *l* i v cudzích slovách (*fľak, fľaša*) a pod. Škultétyho postoj zdá sa Czambelovi konzervatívny, až úzkoprsý. Zdá sa mu, že Škultéty postupuje podľa jednotlivých prípadov, nehľadá na celkový systém. Skutočne v niektorých tvaroch Škultéty sa opierať o obmedzený miestny úzus, ako je tvar *v Mošovcach* a pod., ktorý bránil. Celkove Czambel nechcel sa stavať tvrdohlavo za svoje náhľady, išlo mu o jednotu v pravopisných otázkach, o ustálenie pravopisu.⁵²

Okrem otázok čisto pravopisných zaujímali Czambela okolo r. 1890 aj iné jazykovedné a literárnohistorické otázky. Písal o nich jednak v peštianskych, jednak martinských orgánoch.

V Slovenských novinách Czambel uverejnil článok o Vlčkových Dejinách literatúry slovenskej, vychádzajúcich po častiach.⁵³ K prvej časti mal vážne pripomienky. Proti starším prácam (Tablic, Šafárik, Hurban) Vlček priniesol málo nového. Dejiny literatúry slovenskej nerozdelil na doby. Czambel – i proti mienke Hurbana-Vajanského, ktorý vo svojej kritike v Národných novinách⁵⁴ Vlčkov postup schvaľoval – je za odôvodnenú periodizáciu dejín slovenského jazyka a literatúry (naznačil ju sám neskôršie v Národných novinách).⁵⁵ Czambel bráni prioritu svojho náhľadu

⁴⁹ NN XXII, 1891, č. 130, 131, 135.

⁵⁰ SP XI, 1891, č. 5, 324 n.

⁵¹ CL IV, 1890, č. 10, 162 (oznámenie a naznačenie obsahu s odporúčaním), č. 11, 179 (všeobecné hodnotenie).

⁵² Ako už vopred písal J. Škultétymu (21. X. 1890 – LAMS), Czambel bol pripravený, že martinské časopisy mu budú zas vyčítať – ako pri Príspevkoch – národnú ľahostajnosť, slohový kozmopolitizmus, ale očakával, že jasne oddelia jeho literárnu činnosť od inej činnosti (t. j. úradnej a novinárskej). Czambelove obavy sa nesplnili, kritika bola celkom priaznivá, až priveľmi priaznivá. Škultétymu (8. IV. 1891 – LAMS) o tom písal: „Váš p. kollega –ý (t. j. Vajanský), verím, že nie zlomyseľne, toľkou chválou ma obsypal pre „Pravopis“, koľko som jej zaiste nezaslúžil už preto, – lebo sa ešte môžem zísť slovenskej spisbe.“ Pre knihu Slovenský pravopis mal totiž Czambel neprijemnosti zo strany svojich nadriadených v úrade a inde.

⁵³ SN IV, 1889, č. 113, 114, 117.

⁵⁴ NN XX, 1889, č. 107–113.

⁵⁵ NN XXVI, 1895, č. 56, v článku nazvanom *Dejiny literatúry slovenskej* pod pseudonymom Ján Vlkolinský.

om, že A. Bernolák vlastne nezaviedol nič nového, len sankcionoval, čo ho pred ním; tento náhľad si Vlček osvojil. Vajanský ho teda neprávom pripisuje Vlčkovi.

R. 1889 Uhorská etnografická spoločnosť zvolila za zpravodajcov pre svoj slovenský odbor S. Czambela a Daniela Bacháta. Czambel hneď začiatkom roku prednášal na tomto fóre o vydaniach slovenskej ľudovej poézie. Podal tu prísnu kritiku zbierok ľudových piesní (Kollárových) a ľudových rozprávok (Škultétyho a Dobšinského).⁵⁶

Po dokončení diskusie okolo knihy *Slovenský pravopis* Czambel začal pravidelne prispievať do Slovenských pohľadov, iste na žiadosť ich redaktora Jozefa Škultétyho.⁵⁷ Prvé jeho príspevky vychodili s podpisom Joz. Škultétyho⁵⁸ pod súhrnným názvom *Drobnosti o slovenčine*, ďalšie pod názvom *Drobnosti o jazyku* s podpisom A. J. Ferienčika,⁵⁹ potom *Jazyko-vedecké drobnosti* atď. v r. 1890–1901.⁶⁰ Niektoré z drobných článkov Czambelových boli znovu vydané v časopise *Slovenská reč* (II, 1932–1933). Vyznačujú sa praktičnosťou, stručným a jasným výkladom a dobrou znalosťou materiálu.

V deväťdesiatych rokoch, teda v druhej polovici svojej redaktorskej činnosti v Slovenských novinách, písal tam pomerne málo podpísaných článkov. Z nich treba spomenúť článok *O slovensko-maďarskej frazeológii*⁶¹ s poznámkou, že ide o úryvok z „predmluvy“ k spisu. Frazeológiou rozumie autor súbor fráz, t. j. takých zvláštnych výrazov v reči, ktoré nemožno do toho jazyka doslovne prekladať. Czambel tu vystihuje len jeden zo znakov frazeologických spojení. Czambel uvádza ako príklad frazeológiu slovesa *chodiť*, ale pritom uvádza i slovesá významovo vzdialené, ako *zísť sa* (*zide sa ti to*), *nájsť*, *prísť k sebe* atď. O frazeológii písal v listoch,⁶² že chystá knižku, že sa bude o niektorých spojeniach radiť a pod., ale fra-

⁵⁶ Prednáška vyšla tlačou v maďarskom (*Ethnographia. Magyarországi néprajzi társaság hivatalos értesítője* I, Budapest 1890, 131: A tót népköltészeti kiadványok kritikájához) a v nemeckom znení (*Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn* II, 1891, 18 n. Zur Kritik der Editionen slowakischer Volksdichtungen).

⁵⁷ Porov. S. Czambel J. Škultétymu 29. X. 1890, LAMS: „Rukopis“, ten už len odtiaľ.

⁵⁸ Porov. SP XXX, 1910, 62: Drobnejšie práce S. Czambela v Slovenských pohľadoch.

⁵⁹ S. Czambel J. Škultétymu 8. IV. 1891, LAMS: „Čo sa týče rk., ten dostávať máte od mňa. Doterajší spôsob uverejň., jako zaiste sami uznávate, nebol príhodný. Stiesňal i pôvodcu i Vás (t. j. Škultétyho, ktorý články podpisoval). Pôvodca nemohol doň ukladať čo tak, čo a jako by bol chcel, lebo nielen že Vy máte vlastné názory a obyčaje, s ktorými by Ste museli prichodiť do protivy, ale jako redaktor máte i mnohé ohľady k iným spolupracovníkom, naproti ktorým neredaktor môže mať voľnú ruku.“

⁶⁰ Porov. ich podrobný zoznam Halašov v Registri Slovenských pohľadov 1881–1901, I, 1949, 83–84.

⁶¹ SN V, 1890, č. 153.

⁶² Napríklad S. Czambel J. Škultétymu 8. IV. 1891, LAMS.

zeológia nevyšla, ostali len náčrtky v pozostalosti.⁶³ Druhý významný článok v Slovenských novinách v týchto rokoch týka sa slovníkov.⁶⁴ Článok vznikol z posudku, ktorý Czambel napísal na popud profesora Jozefa Budenza pre akadémiu vied ako posudok chystaného II. vydania slovníka Štefana Jančoviča r. 1887. Podal v ňom prehľad slovenskej lexikografie; podrobnejšie rozoberal slovník Bernolákov, Jančovičov i Loosov. Stať vyšla i osobitne s nepatrnou zmenou pod názvom *Potreba nového slovníka slovenského a maďarského*, ktorá naznačuje záver Czambelových úvah.⁶⁵ Ani v slovníkových prácach od zbierania materiálu Czambel ďalej nepokročil.

V listoch Czambel naznačuje, že chce spracovať i slovenskú právnickú terminológiu v spolupráci so slovenskými právnikmi.⁶⁶ Aj tu zostalo z plánov len niekoľko príspevkov v Slovenských pohľadoch. Vo svojich úvahách vracia sa Czambel k vydaniu praktickej príručky pravopisnej. Do takej práce povzbudzovali ho už recenzenti Slovenského pravopisu (Vajanský) i nakladatelia (Bežo).⁶⁷ Vypracoval i rukopisný výťah a úpravu zo Slovenského pravopisu, ale vydanie v tejto podobe sa neuskutočnilo.

S. Czambel už začiatkom deväťdesiatych rokov študoval slovenské nárečia, pravdepodobne povzbudený prácami Fr. Pastrnka, ktorý po vydaní knihy *Beiträge zur Lautlehre der slowakischen Sprache in Ungarn* (Wien 1888) podnikol dotazníkovú akciu a potom výsledky, pravda, s prekážkami uverejňoval v Slovenských pohľadoch 1893–1897. Czambel sledoval Pastrnkovu prácu veľmi pozorne a kriticky.⁶⁸ V jeseni r. 1892 chystal sa Czambel do Turca – P. Križko mu radil Kláštor, ale Czambel Kláštorčanov nepokladal za jazykove neporušených, keďže cestovali mnoho po svete.⁶⁹ Radí sa i o tejto veci J. Škultétyho.

R. 1893 Czambel prežíval krízu. Mal starosti o budúcnosť, „jednu nohu von stojím“ z Budapešti, písal J. Škultétymu.⁷⁰ Nemohol ani pokojne literárne pracovať. Podrobne vyložil túto vec v dlhšom liste.⁷¹ Už štrnásť rok bol v štátnej službe a ani pri poslednej systemizácii nebol pojatý „v sôstav riadnych štátnych úradníkov, majúcich ročný plat, bytné a nárok na výslužné“. Czambel si túto vec vykladal tak, že nezodpovedá svojmu postaveniu, ako treba. Statočnosť mu kázala zaďakovať. Ale predstavení ho

⁶³ Porov. M. Weingart l. c.

⁶⁴ SN VI, 1891, č. 61: *Slovníky reči slovenskej a maďarskej*.

⁶⁵ *Potreba nového slovníka slovenského a maďarského*, Načrtal dr S. Czambel. V Budapešti 1891. M 8°. 16 s.

⁶⁶ S. Czambel J. Škultétymu 8. IV. 1891. LAMS.

⁶⁷ Porov. S. Czambel J. Škultétymu 8. IV. 1891 a 22. IX. 1891. LAMS.

⁶⁸ S. Czambel J. Škultétymu 8. V. 1893. LAMS.

⁶⁹ S. Czambel J. Škultétymu 22. VII. 1892. LAMS.

⁷⁰ S. Czambel J. Škultétymu 15. IV. 1893. LAMS.

⁷¹ S. Czambel J. Škultétymu 8. V. 1893. LAMS.

stili, že si vec zle vykladá, a tak zostal v Budapešti. Czambel sa domnieval, že ho ponechali z núdze, ale len dočasne. Ale od januára r. 1894 bol vymenovaný za riadneho štátneho úradníka.⁷²
Tým sa pre Czambela začalo nové obdobie života i práce.*

GRAMATICKÁ A LEXIKÁLNA CHARAKTERISTIKA SLOVA LEN V SPISOVNEJ SLOVENČINE

Jozef Mistrík – Mária Šalingová

I. Častica *len*

Slovo *len*¹ sa vyskytuje v slovenčine samostatne i v zloženinách *nielen*, *lenže*. Jeho frekvencia je veľká, i keď sa popri ňom vyskytuje čiastočne synonymný výraz *iba*. České ekvivalenty slova *len* sú *jenom* a *pouze*.²

Samostatné *len* funguje ako uvádzacia, obsahová i ako spôsobová časťica, a to vždy v niekoľkých funkciách.

A. Uvádzacie *len* stojí na začiatku vety a uvádza ju. Rozsah vecného významu častice *len* v takomto prípade je široký a obsah je minimálny. Uvádzacie *len* môže raz jemne zdôrazňovať výzvu, inokedy vyjadrovať mierne odporovací postoj.

1. Na zdôraznenie výzvy v spojení s imperatívom slovesa používa sa časťica *len* podobne ako časťica *nože*. Nájdeme ju zvyčajne v dialógoch.

„Len si vy dvere zavrite,“ chytil Pavol starého Beluša za plece a trochu ho potriasol. (Ondrejov) — Len ma teraz počúvaj, čo ti poviem, pozor daj! (Bedárik) — Len sa rozepamätaj, aké uspokojenie sa do nás vlievalo... (Švantner)

2. Uvádzacie *len* v spojení s indikatívom slovesa má mierne odporovací význam.

Len či sa dalo moje šťastie vybojovať? (Barč-Ivan) — „Len či pôjde,“ po-

⁷² Porov. Czambel Emlékkönyv 150.

* Uverejňujeme túto časť práce o Czambelovi, ktorá sa chystá pre osobitný zborník o výberom z Czambelových prác v Slovenskej akadémii vied.

¹ Časť I – Časťica *len* spracoval J. Mistrík, časť II – Slovo *len* v zložených výrazoch spracovala M. Šalingová.

² O vzniku slova *len* je viac hypotéz. Holubova hovorí, že slovo *len* vzniklo ako *adverbium* z **j-ed-ъno* > *jedъno*; *jenom* > *jen* a v slovenčine zmenou *j* v *l*. Podľa Machka vzniklo *len* z častice *le*, ktorou sa začínala veta s tvrdením odporovacieho významu, plus *no* (pričom o odpadlo). Ukazuje sa, že obidva názory sú pravdepodobné. Pripojíme sa k tomu, že v slovenčine máme dvojaké *len*, pokiaľ ide o jeho vznik. Jedno, ktoré označujeme ako uvádzacie a obsahové, vzniklo azda tak, ako to tvrdí Machek, a druhé – spôsobové – nazdávame sa, vzniklo podľa mienky Holubovej.

chybujú chlapi. (Rázus) — Juj, *len* domácej haravary som nemohol nikdy znieť. (Alexy)

B. Obsahová časť *len* modifikuje obsah celej vety a udáva jej obsahový a citový ráz. Vyskytuje sa na začiatku želaní a zvolaní viet.

1. Želanie *len* sa vo vete spravidla spája s časťou *aby*, prípadne *by*; zriedka aj s inými časťami (napr. *bodaj*), a s 1-ovým prídajom.

Len *aby* všetci naši robotníci, čo robia v strojárňach, takto bývali, zaželal si Podmaník. (Tatarka) — ...*len* *aby* gazda domov došiel. (Urbánek) — [Sedliak] si vzdychne v sladkom bóli: *len* *aby* Pánboh pomohol pozvážať do stodoly! (Hečko) — *Bodaj len* väčšej škody nebolo! (Záturcký)

2. Zvolanie *len* stojí na začiatku zvolaní alebo rozkazovacích viet. Zvýrazňuje zvolanie alebo rozkaz.

Len *ta*, preč, *aby* už bola jar! (Bešeňovský) — *Len* toľko povedal: „Uvidíš, že raz sa oklameš, *len* zabíďaj veľa!“ (Slov. pohľady) — Hó, Rysuľa, ideš sem, Soboňa! Sto bohov, ale ti nadám, *len* sa mi ho opováž na cudzô. (Tajovský) — „*Len* sa nedať znechutiť... *Len* neustávať...“ opakoval si Martin. (Horák)

C. Spôsobové *len*. Najčastejšie sa vyskytuje *len* ako spôsobová (modálna) časť. Spôsobové *len* je so svojím určeným členom späté juxta- pozíciou — spravidla stojí pred určeným členom. Modálne *len* funguje ako odkazovacie, hodnotiace alebo vydeľujúce.

1. Odkazovacia časť *len* vyjadruje vzťah hovoriaceho k jednotlivým výrazom alebo k celej vete s ohľadom na predchádzajúci kontext, a tak nadväzuje, odkazuje nový výraz na predchádzajúci kontext.

Vezmime si *len* (= napríklad) palivo. (Živena, 31, č. 9) — Sedela ako na trní: *len* ufrknúť. (Tatarka) — Obidvoma zalomcovala bezmocná zloba, obidvom ruky vykrútil krč: *len* sa zadrapiť, *len* sa mu zahryznúť do krku, zadusiť ho. (Tatarka)

2. Hodnotiace *len* kvalifikuje obsah slova alebo vety bez ohľadu na kontext. Význam hodnotiaceho *len* sa môže kryť s významom častíc: až, vtom, razom, zrazu, tu, iba, azda, vari, veru, teda, ale, sotva.

a) Vo význame „až“ modifikuje časť *len* mieru deja, času, vlastnosti.

Cíľou to zmrvilo, a keď sa večer vrátila domov, *len* ju tak triaslo od strachu. (Tajovský) — ...plesol bičom *len* sa tak v horách ozývalo. (Ondrejov)

b) Vo význame „vtom, razom, zrazu, tu“ vyjadruje nový moment v priebehu uskutočňovania deja, nečakaný, prekvapujúci začiatok deja.

Len *naraz* — chrup! výkrik a boli sme po hrdlá vo vode. (Bešeňovský)

c) Vo význame „iba“ časť *len* obmedzuje dačo na istý prípad, obmedzuje počet, množstvo (vyjadruje malú mieru, malé množstvo, menejcennosť).

Anna chýli sa k nej a len toľko jej povie: „Ja by bola žila ...“ (Tajovský) —
len jeden pohľad!“ prosil Tichý. (Vajanský) — Len raz žijeme. (Alexy) —
ch, veď som len inštruktorom,“ doložil horko ... (Vajanský)

d) Častica *len* vo význame „azda, vari“ vyjadruje pochybnosť alebo
pravdepodobnosť. V takom prípade býva často spojená so záporom slo-
vesa.

„Sláva, sláva! Bude krštenie! Na moj' hriešnu — veď ma len zavolaš naň!“
(Kukučín) — Len ťa nepošlem k družej. (Rázus) — Len ťa nezabije. (Tajovský)

e) Častica *len*, podobne ako „veru, teda, ale“ podčiarkuje a zdôrazňuje
výraz, ku ktorému patrí.

No, syn môj, si ty len sprostý, i sprostý budeš! (Alexy) — „Veď si ty len
mizon!“ zvolala veselo. (Kukučín) — „Ja len neviem, richtár, ako mu dáte
robiť toto!“ ozvala sa stará Dávidovie. (Kukučín) — Mne sa len vari predsa
bude treba porátať, ako mi aj ten ... (Tajovský)

f) Častica *len* vo význame „sotva“.

Len pozrel po nej a už sa domyslel, že sme túto my, lebo druhí podľali. (Ta-
jovský) — Nechal ho, kým sa usadí a potom len tak cez plece nadhodil ...
(Morák) — ... pánu koreferentovi postačí len zlé slovo povedať o nás. (Je-
ninský)

g) V slovenčine sa vyskytuje osobitná väzba *len* so záporným slovesom
opu nemá *len*. V takom spojení je na *len* taký dôraz ako na zápornom
slove. Ide o istý druh elipsy: vynecháva sa výraz, ako *viac*. Význam vý-
povede je kladný: *má len*.

Veď už nemá len pár týždňov do asentírky a potom hneď sa strojí na
vojnu ... (Tajovský; = už nemá viac len ...) — Ja šuhaj úbohý, nemám len
ke nohy. (Záturecký; = nemám viac len ...)

3. Vydeľujúce *len* zdôrazňuje, vydeľuje výraz, ku ktorému patrí.

a) V prípadoch, keď *len* výraz zdôrazňuje, možno ho zameniť časticou
iba.³

Nuž myslím, že dostatočne vidíte i z toho, čo som povedal, že práca a len
práca bola celý jeho život až do konca. (Tajovský) — Bezmocne hľadeli na jej
počínanie, len starý Domin ak časom zakrútil hlavou a zašomral si pod nos.
(Urban)

b) Pre väčší dôraz býva *len* (celkove však zriedkavo) v hovorovej reči
spojení s časticou *iba*.

...nie i ba len pre jeho tuláctvo mávame „výstupy“. (Šoltésová) — Tak by
rád bol ráno schytil do náručia, keď sú zas len i ba sami ... (Gabaj)

³ Častica *iba* je čiastočne synonymná s časticou *len*, no nemožno ich zamieňať paušálne.
Príklad nemožno toto *len* vymeniť za uvádzacie, želacie, za zvolacie, ani za postpono-
vané *len*. Častica *iba* je synonymná so spôsobovým *len*.

c) Častica *len* vydeľuje počítaný predmet z väčšieho počítaného množstva predmetov rovnakého druhu. Napríklad oproti „*len päť* vozov *sena* priviezli“ stojí „*len sena* dovezli päť vozov“. V prvom prípade vyjadruje *len* malú mieru, v druhom iba vydeľuje.

Mama stála oproti a ticho vravela: „My sa už nejako pretlačíme, *len* tebe aby sa nič nestalo.“

D. Postponované *len*. Podčiarkuje a zdôrazňuje výraz, ku ktorému patrí. Stojí obyčajne v postpozícii, tesne pri slove, ku ktorému patrí; dakedy však stojí vo vete – postponované – aj ďalej od slov, ktoré má podčiarknuť, zdôrazniť. Na spolupatričnosť v takom prípade nás upozorňuje intonácia vety.

1. Najčastejšie sa deiktické *len* vzťahuje na zámená alebo zámenné príslovky. V texte tvorí napríklad takéto dvojice: *ako len, kto len, už len, čo len, keby len, aký len, kde len, prečo len, koľko len* ...

„Mama, mama naša, vráť sa!“ kričíme, *ako len* vládžeme. (Alexy) – ... vzdychol, *kto len* popri nej prešiel. (Vámoš) – Pre *ko ho len* robíš budem ... (Zámotský) – Ozaj, *prečo len* nechcel mladý Dratva Palinu a *ni len* spomenúť? (Ponická) – A keď aj, *keby ste len* kapitánom neboli. (Slovenské pohľady, 58) – *A ko sa nám len* zle vodí! (Bešeňovský) – *A k ý si len* chudý, chlapče. (Alexy) – Potom sa s kupcom jednala tak dlho, *k ý m len* od presvedčenia zachrípol a nasrdený niečo z ceny spustí. (Fr. Kráľ) – A ten ich kapitán, *to je len* veľký pán! (Botto) – Veď *koľko len* pltníkov zahynulo, keď im plť udrela na skalu ... (Jančová) – *K to to len* vymyslel klobúky? (Alexy) – *K de ste len* vzali toľko rozumu? (Alexy) – *Č o sa len* stalo? (Štítnický) – Bože, *čo ho som sa to len* dožil? (Alexy)

2. Obdobne ako nesamostatná častica *-že* častica *len* zdôrazňuje sloveso, ku ktorému patrí.

Vy *ma jte si len* chýrnu hostinu, čo z vyškerených kukuričných kláskov smrť chystá. (Slovenské pohľady, 60) – Spomíname ťa každý deň. *Pr íď len* čím skôr. (Alexy)

E. Veľmi vzácný je výskyt slova *len* v slovenčine, keď v dôvernom rozhovore nahradzuje oslovenie alebo výrazy „predstav si, pováž“ a i. Má podobnú funkciu ako tzv. datív dôvernosti.

Pred obedom *len* dobehne mladá Anna. (Rázusová-Martáková)

F. Častica *len* v spojení so zámenami alebo zámennými príslovkami má zovšeobecňovací charakter a dodáva im význam neurčitosti (*-koľvek*), napríklad: *kto len* – *ktokoľvek*, *čo len* – *čokoľvek*, *kde len* – *kdekoľvek*, *kam len* – *kamkoľvek*, *kedy len* – *kedykoľvek*.

Kradol ju, *kto len* mohol. (Vámoš) – Všetko, *čo len* chce, urobím. (Tajovský) – Na vinici, *k a m sa* človek *len* obráti, vidí samé obrovské strapce.

lexy) — Píše jej každý týždeň a kedy len môže. (Tajovský) — A kde on čo čuli, už si nestačili kľučku podávať s klebetami. (Tajovský)

Od týchto prípadov treba odlišovať také, pri ktorých slove *len* má funkciu zdôrazňovaciu (pozri bod D, ods. 1).

V silne emocionálne zafarbenej reči vyskytujú sa i obidve zdôrazňujúce častice (-že, len) vedľa seba: *ktože to len, čože to len* a pod.

V staršom spisovnom jazyku pri zámenách a zámenných príslovkách sa častejšie používali a dodnes sú v ľudovej reči obidve častice *len* i *koľvek*.

Ale zo svojej slávy skoro boli vytrhnutí, bo sa na prahu objavil pán slúžny Stefan Levický, šuhaj mladý, ale vrtký a švárny, a k tomu tak privetivý, že nebolo ani mianky v stolici, čo by mužovi, otcovi, lebo bratovi na srdce nebola kládla, keď len koľvek o tom reč bola, aby na pána Levického nezabúdla, keď ide vec na hlasovanie. (Kalinčiak)

G. *Len* ako súčasť spojok *nielen, lenže, len čo*.

Odišla *nielen* Marka, ale aj študent. (Hečko) — Meštrál poťahuje síce od rána, ako každé popoludnie, *lenže* tento kút mu je z cesty. (Kukučín)

Spojkový výraz *len čo* sa zatiaľ píše oddelene, a preto ho preberáme v druhej časti, medzi zloženými výrazmi, i keď sa už cíti ako spojka.

II. Slovo *len* v zložených výrazoch

Slovo *len* tvorí s inými časticami alebo spojkami jednu významovú a tonačnú jednotku, a to obyčajne zloženú časticu. Môže stáť na začiatku, v prostredí alebo na konci výrazu. Podľa umiestenia v zloženom výraze možno rozdeliť výrazy so slovom *len* na tieto skupiny:

a) slovo *len* stojí na čele výrazu, napríklad: *len čo, len že, len tak, len tak-tak, len aj, len by, len keď, len toľko že, len toľko čo*;

b) slovo *len* stojí na konci výrazu, napríklad *i len/aj len, ani len, čo len čo i len, ešte i len*) ešte aj len, *preds a len, zase len, no len, už len, nech len, jednako len*;

c) slovo *len* stojí uprostred výrazu, napríklad *no len no, že len no*.

Ďalšiu skupinu tvoria výrazy so zdvojeným *len*: *len-len, len a len, len-len že, len-len čo*.⁴

Ako osobitnú skupinu sa žiada vydeliť také výrazy so slovom *len*, ktoré majú povahu vetnú, nevstupujú teda s výrazmi vo vete do gramatických, syntaktických vzťahov, ale tvoria v rámci príslušného vetného celku samostatnú jednotku, oddelenú čiarkou, prípadne stoja samostatne ako

⁴ Niekedy sa výraz *len-len že* píše bez spojovníka. Spojovník tu píšeme analogicky ako v iných zložených výrazoch tohto druhu. Napríklad: *len-len čo, len tak-tak, už-už*.

ekvivalenty viet. Sem patria spojenia: *no len no, že len no, čo len to, čo by len, čo by len nie, lenže len.*

len tak

a) vyjadruje veľkú intenzitu deja (= veľmi, až tak); porov. I. časť, bod C, 2, a.

b) vyjadruje ledaboly, ľahostajný postoj, nezáujem; bliži sa významom výrazom *ledabolo, ľahostajne, náhodne, nič po nič, pre nič za nič, z ničoho nič; bezcieľne, nevediac prečo, ľahko, iba tak.*

Zacharovie Janko už chodil do štvrtej meštianky, ale kto si trúfal hádať *len tak*, od oka, obyčajne rátal, že do druhej-tretej. (Moric) — Mohli by ste si *len tak* žiť a nemuseli ani kravy pášť. (Tajovský) — „Ale to *len tak* — na pohľad,“ ponáhlal sa vysvetliť Janko. (Moric) — Potom od jesene do jari polihoval, ale *len tak* za pecou, nedajbože ho do postele vpraviť. (Tajovský) — Autor totiž myslí, že človek *len tak*, nič pre nič, od hladu neumrie. (Gacek) — Ale Orlíček nedá sa *len tak* ľahko prekonať. (Alexy) — *Len tak* z ničoho nič nebudeme do nich rýpať. (Urban)⁵

len čo

a) Spojkový výraz *len čo* sa dosiaľ píše osobitne. Uvádza časovú vetu, ktorej dej predchádza pred dejom vety hlavnej, pričom začiatok hlavného deja je úzko viazaný na uskutočnenie deja vety vedľajšej. Má význam „akonáhle“.

Ale *len čo* kohúty zakikiríkali a na Ráztoky padlo svetlo dňa, Okolický spomínal už na všetko ako na zlý sen. (Urban) — *Len čo* dôjdeme, vlak sa už hýbe. (Alexy) — *Len čo* bude Hlavaj chytený, vybavím aj tvoju vec u Árona. (Urban)

b) Ako zložená častica obmedzuje výpoveď alebo výraz, pri ktorom stojí. Významom sa bliži výrazom „iba, jedine, iba čo“.

Dolina je tichá, *len čo* potok šumí, hore až ku bralám dmú sa jeho dymy... (Plávka)⁶

len by

Výraz *len by* sa používa v hovorovej reči miesto dvojslovného neutrál-

⁵ Od týchto prípadov treba odlišovať také, v ktorých si častica *len* zachováva obmedzovací význam a netvorí s príslovkou *tak* jednu významovú jednotku. Slovká *len, tak* tu netvoria celok. Napríklad: *Ladovec pristane tiež, ale len tak* [s tou podmienkou], *ak dámy nebudú posmievané.* (Tajovský)

⁶ Od zloženého výrazu *len čo* treba odlišovať prípady, keď *čo* je zámenom a *len* má funkciu samostatnej zdôrazňovacej častice. Zatiaľ čo v zloženom výraze je postavenie častice *len* viazané na polohu pred *čo*, samostatná častica *len* môže stáť pred zámenom alebo za ním, pričom netvorí s ním jednu intonačnú jednotku. Porov. tieto príklady: 1. (spojkový výraz:) *Len čo som zadriemala, hneď som sa strhla.* (Chalupka) — 2. (*len* samostatná častica, *čo* zámeno:) *Len čo mu to mala povedať?* (Tajovský) *Čo len má mladý pán v kufre?* (Vajanský)

neho spojenia *len keby, len aby*. Zatiaľ čo slovká *keby, aby* z tohto spojenia môžu stať vo vete samostatne, z výrazu *len by*, ktorý tvorí nerozložiteľný celok, nemožno vylúčiť ani jeden člen. Významom sa tento výraz blíži časticiam *bár by, kiež by*. Obyčajne stojí na začiatku želacích viet.

Len by sa ona dochovala takých dcér! (Rázus) — *Len by* si ty skutok neobanovala! Hrozí jej rukou. (Tajovský)

len keď

Vyjadruje neočakávaný obrat, prekväpenie, náhly obrat v deji, prekvapujúci začiatok nového deja. Má význam „iba keď, tu, odrazu, vtom“.

Keď sa už hodne zmrklo, *len keď* sa tu mamička zase dostavili i s perinami... (Čajak)⁷

len toľko že

Vyjadruje, že sa dej takmer uskutočnil, že málo chýbalo do uskutočnenia deja. Má podobný význam ako „*len-len že*“ a „*takmer, skoro, čajsi*“; posledné tri však stoja pri kladne vyjadrenom deji. V praxi sa tu často píše nenáležite pred časticou *že* čiarka. Čiarku pred *že* tu nemožno písať, lebo ide o jednotku, ktorá je lexikálne nerozložiteľná a ktorej členy sú viazané poradím. Preukazné je to najmä v prípadoch, keď sa výraz *len toľko že* použije uprostred jednoduchej vety. Výraz sa používa v živej, hovorenej reči.

Žofa *len toľko že* neumrela. (Kukučín) — Zachránený Karelák obrátil svoje túlavé kroky za Dunaj, ale pri preplávaní *len toľko že* nepoložil život. (Záborský)

len toľko čo

Spojkový výraz, ktorý uvádza vedľajšiu vetu časovú; má význam „práve čo, len čo“. Používa sa zväčša v živej, hovorenej reči.

Len toľko čo ho Potocký usadil, začal, poobzerajúc sa po izbe, či nik nepočúva, hovoriť. (Kalinčiak)

predsa len (zriedkavo sa vyskytuje v poradí *len predsa*)

Zdôrazňujúca zložená častica; vyjadruje, že sa dej uskutočňuje, že niečo platí napriek okolnostiam, predpokladom, očakávaniam. Má podobný význam ako výrazy „*jednako, predsa, i tak*“.

Dramatik tu jasne ukazuje, že stojí na strane ožobračovaného pracujúceho ľudu, v konečných dôsledkoch vyznela však jeho hra *predsa len* demobilizujúco. (Rampák) — Aký bol, taký bol, ale *predsa len* bol otec. (Tajovský)

⁷ Odlíšiť treba prípady, keď si častica *len* zachováva obmedzovací význam a so spojkou *keď* uvádza vedľajšiu vetu časovú. — *Len keď* dolu odštechovali, odišiel ďalej na vzduch a díval sa, ako sa valí dym pod vysokú strechu. (Horák)

už len

a) Vyjadruje pravdepodobnosť, možnosť; zdôrazňuje tvrdenie. Má podobný význam ako častica „vari, hádam, azda; veru naozaj“. Používa sa bežne v hovorovej reči.

Už len dakoho nájdem, trebárs aj Cíľa Mušková by prišla. (Tajovský) — Každá dovedie aspoň tú kravu mužovi a ja som už len nebola najpodlejšia. (Kukučín)⁸

b) Ako zložená vylučovacia častica vyjadruje poslednú, krajnú, jedínú možnosť, nutnosť, nevyhnutnosť, potrebu.

Už len musí ostať u nás. (Alexy)

zase len

Zdôrazňujúca zložená častica, ktorá vyjadruje, že sa dej uskutočňuje aj napriek istým okolnostiam, predpokladom, očakávaniam. Má význam „jednako len, i tak, predsa“. Sloveso býva v zápore.

Tichý zase len nepovažoval kartičku za dáke previnenie, len ho mrzelo, že už nepočkal a nepovedal to priateľovi ústne. (Tajovský)

čo len/čo by len

a) Zdôrazňuje minimálnu mieru. Má význam „aspoň“. Používa sa v živej, hovorovej reči.

I moje veno si premárnil, nie že by si mi čo len jeden diamant kúpil. (Timrava) — Či ho kedy posmelia čo len ľahkým posunkom? (Vajanský) — V chlapovi poznával som baču spoza vrchu, aký každý týždeň čo len jeden prešiel našou dedinou do mesta a späť. (Tajovský) — Nebolo takého, ktorý by sa bol odvážil čo len na chvíľu prižmúriť oči. (Tomaščík) — S nami jedli, spávali, a ani mať nenamietala proti tomu čo by len slova... (Tajovský) — Ostatní priatelia, keď i prišli navštíviť, len bedákali a rozhŕňovali sa naoko nad nečestnosťou ľudí, ale nebolo ani za necht čo len krok spraviť v prospech stroskotaných... (Jesenský)

b) Vyjadruje bezprostrednú blízkosť uskutočneného deja. Vyskytuje sa zriedkavo (doložené je iba v spojení *práve čo len*). Významom sa blíži výrazom „práve, práve teraz, iba čo“.

Slnko práve čo len vyšlo. (Vajanský)

c) Vyjadruje ľahostajnosť, podceňovanie a zároveň obmedzenie. Významom sa blíži výrazom „ak iba, ak ide iba o...“.

„Čo len vývod, ten viem“, hovorí Janko. (Dobšinský) — Čož', to ti my ľahko

⁸ Od týchto prípadov treba odlíšiť také, v ktorých slovko *len* je obmedzovacou časticou (=iba), pričom už si zachováva svoj vlastný význam. Slovká *už, len* tu netvorí celok. Napríklad: *Iste jej chybia tie črenové a zo sviatočných má tiež už len na ukážku.* (Rázus)

poradíme, čo len osoby! (Tajovský) — Čo len husi — preto ešte môžete gazdovať. (Kukučín)

Má aj funkciu nesamostatnej zdôrazňovacej častice -že (pozri bod D, ods. 1, 2).

čo i len, i len, keď len

Vyjadruje zdôraznené, zosilnené obmedzenie na najmenšiu možnú mieru — prípadne pripustenie istej možnosti. Má podobný význam ako výrazy „aspoň, hoc, čo aj, čo len“.

Či si za to kúpi čo i len zápaliek, nie to jalovicu? (Kukučín) — ... prestala čo i len formálne predstavovať domácu paniu. (Vajanský) — Keď mu oni čo i len slovíčkom pripomenú jeho chyby, zas on osopí sa na ne ohlušujúcimi výkrikmi. (Alexy) — Nuž či sa ten môže i len porovnať s ním? (Tajovský) — Ktože by vtedy bol mohol i len myslieť, čo ma čaká. (Bodický) — Zle je nám i len pomyslieť si na ňu, nie to ešte čochvíľa musieť sa jej podrobiť. (Alexy) — Samko, ač sa mu Zuzka oddávna páčila a bol rád, keď ju mohol i len vidieť, dosiaľ ešte nič takého nebol Zuzke povedal. (Tajovský) — Ale veď aj ináč mravne ešte zachovalejšie dámy obetávajú pomste „keď len“ cnosti... (Jégé)⁹

ešte len ešte

Toto spojenie vyjadruje pripúšťanie, má približne význam „ako-tak, nejako, znesiteľne, obstojne“. Používa sa bežne v citovo zafarbenej hovorovej, živej reči, a to v dialógoch.

Bolo ešte len ešte, kým črieda nebola ďaleko od hôrok. (Kukučín)

ešte len i, ešte len aj

Používa sa na zosilnenie, stupňovanie. Zosilňuje a zároveň vydeľuje výraz, pri ktorom stojí. Má podobný význam ako výrazy „ba aj, dokonca, ešte aj“. Používa sa v živej, citovo zafarbenej reči.

...sa obávali ešte len i prísť... (Bodický) — A čiže, ešte i vedľa toho, dala sa všetko v dome riadiť, nový poriadok zavádzať, ešte len aj pivnicu otvorila, aby sa vyvetrala, vyschla. (Tajovský)

len a len

a) Vyjadruje a súčasne zdôrazňuje trvanie deja, činnosti.

Nohy len a len utekali, ako by im bolo ponáhlo... (Bešeňovský) — Len a len ho nahováral, aby mu predal navozený materiál. (Tatarka)

b) Vydeľuje a zároveň zdôrazňuje istý prípad, možnosť, okolnosť, činnosť, stav. Má význam „jedine, výlučne, iba“.

Gymnázium je na to, aby len a len vychovávalo. (Alexy) — ... potom sa mu takýto zámer nemohol podariť kaleidoskopickým radením farebných kocôčok, ale len a len dôslednou realistickou kompozíciou... (Mináč)

⁹ Od tohto prípadu treba odlišovať také, keď častica *len* je samostatnou obmedzujúcou časticou a netvorí so spojkou *keď* jeden celok. Napríklad: *Keď len túto starosť má otec, ľahko mu vyhovieť.* (Alexy)

len-len

a) Vyjadruje, že dej bol veľmi blízko k uskutočneniu. Má význam „skoro, takmer“; určitý tvar slovesný býva v zápore, neurčitok v kladnej forme.

Dona sa len-len nerozplakala. (Genovská) — ...mala záškrt: len-len umrieť. (Vajanský)

b) Obmedzuje množstvo, stav, vlastnosť; významom sa blíži výrazom „sotva, takmer nie, skoro nie, tak-tak“.

Výrobné zariadenie vyžadovalo zdokonalenie a peňazí sa ušlo len-len akurát. (Pravda)

len-len že, len že

a) V spojení so záporom dokonavého slovesa v minulom čase vyjadruje bezprostrednú blízkosť, možnosť nejakého deja, ktorý sa jednako len neuskutočnil. Má význam podobný ako „takmer, skoro, už-už“.

Len-len že sa nahlas nezasmial. (Urban) — Len-len že nezvýskol od radosti. (Domasta) — Hlavu sklonil [Zahraj] a dupotal okolo plotu, len-len že si tenké nohy nepolámал. (Horák) — Len-len že ma nevyhodili. — Len že neprišla o nakúpené dobroty... (Pravda)

b) Spája sa s kladným slovesom, pričom sa významom blíži výrazom „sotva, ledva, horko-ťažko, takmer nie“.

Sivé koníky len-len že bolo vidno pod horou. (Mináč) — Vydra len-len že stihla skočiť do rieky. (Romanovský) — Chudobný človek len že vyžije. (Timrava)

Klad alebo zápor slovesa vo výraze *len-len že* môžeme použiť súčasne, a to vtedy, keď jedno sloveso významovo vylučuje druhé, napríklad: *Veru len-len že som prešiel po úzkej lavičke a nezrútil sa do studenej vody.* (Tomaščík)

len-len čo

Vyjadruje malú mieru deja; má podobný význam ako „sotva, ledva, len-len“. Vyskytuje sa zriedkavo.

...ledva čuť potôčik, čo tečie cez dúbravy, len-len čo dýcha van, čo zaspal na listí... (Jesenský)

čo len to

Býva vo zvolaciach vetách, v dialógoch, v replikách. Vyjadruje citový postoj, zľahčovanie, podceňovanie. Má povahu vety, nevstupuje teda do syntaktických vzťahov s ostatnými výrazmi vo vete, ale tvorí v rámci príslušného vetného celku samostatnú jednotku významovú i formálnu, oddeľuje sa preto čiarkou. V hovorenej reči sa oddeľuje pauzou a výrazne sa vyčleňuje melódiou. Často stojí samostatne ako ekvivalent vety. Podobné vlastnosti majú i výrazy *lenže len, že len no, no len no, čoby len, čo by len nie*.

„Oj, čo len to, tomu ľahká pomoc,“ hovoril starý. (Dobšínský) — Eh! Čo len to! (Tajovský) — „Čo len to,“ pomysleli si bratia, „z nášho bydla vystanú ešte aj inakšie črepy!“ (Dobšínský)

že len no

Používa sa v hovorovej reči, v dialógoch, v replikách. Vyjadruje kladné, silne citovo zafarbené hodnotenie istej skutočnosti, veľkú intenzitu deja, stavu, vlastností, ktoré sa spomínajú v predchádzajúcej vete. V hlavnej vete býva obyčajne výraz *tak*, na ktorý sa vzťahuje *že* (zo spojenia *že len no*). Ide potom o súvzťažné vyjadrenie *tak ... že len no*. Spojenie *že len no* stojí namiesto výsledkovej vety.

... vám by vedno *tak* dobre bolo, *že len no*. (Slov. povesti)

no len no (niekedy sa píše aj *nolen, no; nolen-no*)

Používa sa v dialógoch, v replikách. Vyjadruje upozornenie, varovanie s cieľom prerušiť, zamedziť istú činnosť, prípadne vyjadruje hrozbu, podfarbenú silne citovo. Má povahu vety.

Tak vás niektorého vyzauškujem, že ho ani vlastná mať nepozná. „No len no,“ zahundre v kúte Drexler, zle oblečený chlapec s masťnými vlasmi. (Alexy) — „Súhlasíme!“ hrmí i po rínku, až okná rinčia a mestské holuby sa plašia. „Správne!“ „No len no,“ vypne hlavu Lazar. „Ešte sa to uvidí, či sa vám oddá natahovať s ľupčianskym zámkom.“ (Rázus) — „Pôjdem ... pravda, otec?“ „No len - no,“ tíš ju tento, „azda nebude ani treba.“ (Rázus)

čo by len, čo by len nie

Popiera platnosť predchádzajúcej výpovede: *čo by len* popiera kladnú a *čo by len nie* zápornú výpoveď. Používa sa v citovo zafarbenej hovorovej reči, v dialógoch, v replikách. Má povahu vety s významom „kdeže by“; „prečo by nie“.

„To je iné.“ „Čo by len! Boj je boj!“ (Rázus) — „On sa nepokoná.“ „Čo by len.“ (Rázus)¹⁰

„Azda by sa odvážili stať si do tých dvier?“ „Čo by len nie! Vždy sa našli ľudia na všetko!“ (Rázus) „Veď ma nikto nechce.“ „Čo by len nie.“ (Rázus)

lenže len

Výraz sa používa v ľudovej reči, v dialógoch, v replikách. Je silne citovo

¹⁰ Odlíšiť treba prípady, keď sa častica *len* používa s určitým slovesným tvarom. V týchto prípadoch je *by* súčasťou slovesného tvaru, preto nepovažujeme za správne písať *by* spolu so slovom *čo*, ako je to v niektorých vydaniach Rázusových diel. — *Čo by sa len bál!* — šepcú okolo. — Myslí si, vystavím kostol, a všetko je odpustené. (Rázus) — „A nemyslíš na nás.“ „Čo by len nemyslel, žena,“ hľadá ju vždy uspokojiť, chápuť veľmi dobre, čo je za týmito slovami. (Rázus) — „Ozaj, či nájdú?“ „Čo by len nenašli.“ (Rázus)

zafarbený. Má platnosť vety. Vyjadruje výzvu, povzbudenie; prosbu, želanie a pod.

„Ej, lenže len, zaprite sa, poprúžte sa!“ zavola znova na nich. (Dobšinský)
— „No, lenže len, nehnevaj sa,“ vravela mati. (Dobšinský)

POZNÁMKY K SLOVNÍKU LACKOVEJ ROMÁNU Z ČIREJ LASKY

Irma Ševcechová

Najnovší román Anny Lackovej - Zory, *Z čirej lásky* je zaujímavý nielen po stránke obsahovej ako verný obraz meruôsmych rokov, ale veľa zaujímavého možno nájsť aj v spisovateľkinom jazyku. Miestami archaizuje, miestami spomína celkom neznáme reálie alebo uvádza celkom nové, nezvyklé, no pritom dobre utvorené a zrozumiteľné pomenovania vecí alebo javov.

Prvé, čo si v tomto románe všimne každý čitateľ, je časté využívanie opakovacích slovies na *-úvať, -ávať*. Napríklad: *Rád [Hurban] sledúval, kto mu chodí do chrámu, kto nie.* (20) — ... už ozaj rastie v slovenskom človeku mocná vôľa čeliť zlu a vybojovať lepšie možnosti ubitému a zdeptanému národu. (39) — Aby mu hneď črevá povysnúvalo! (57) — Jeho kamarát z mokrej štvrte Aduš Latkóczy starší vtípkúvalo ňom, že je vták nevidaný... (58) — Prvý zväzok Pohľadov musel mať pod hlavnícou, podchvíľou si ich prečítúval, keď vládol... (142)

Problematický je tvar *odbávať*: *Panstvá... odbávali všade hlučné meniny.* (32) Slovesný tvar *odbavovať* je už veľmi zaužívaný, preto pokladáme *odbávať* za novotvar, ktorý sa sotva zaužíva. Podobne je to i s opakovacím slovesom *vyslobádzať* (740); nie je pravdepodobné, že by sa tento nezvyklý tvar zaužíval (i keď ho z ľudovej reči poznáme).

Uvedené tvary opakovacích slovies, také charakteristické pre strednú slovenčinu, dodávajú Lackovej jazyku ráz vycibrenosti a prezrádzajú, že spisovateľka má jemný jazykový zmysel pre kvantitatívne odtenky priebehu slovesného deja.

S vyberanou autorskou rečou pozoruhodne kontrastujú, ale do istej miery aj súvisia štúrovčinou písané state z Hurbanových článkov, ktoré sú zaujímavou jazykovou kulisou dejov z meruôsmych rokov. Napríklad na str. 138 čítame: *Ja by som aspoň do skonania mohol kŕmiť dušu svoju rozkošnými, nazbieranými pohľadmi na Tatry..., lebo tá velebnosť, moc,*

sila, to ozornô, to veličiznô ozrutnô, ktorô hľadá na teba, kriesi v duchu slovenskom temný akýsi cit veľkého povolania...

S týmito v štúrovskom duchu štylizovanými a štúrovčinou písanými textami korešponduje i štýl Hurbanových listov žene, o ktorých síce nevieme, či ich autorka cituje zo zachovaných originálov alebo ich sama zostavila, ale rozhodne vyvolávajú dojem veľkej pravdepodobnosti, že sú pôvodné. Na str. 419 v jednom z nich čítame: *Lúbim Ťa, duša verná, svojho anjela..., ľúbim Ťa, večná duša môjho národa. Národu som sa posvätil z lásky, a Teba, duša drahá, z lásky som k boku svojmu vzal. A teraz nič iného neznám, ako národ môj a anjela môjho, Teba, Anička moja drahá!*

Ó, kde si anjel môj, abych Ťa objal v náručie moje horúce, abych Ti vtisol dušu moju na sladkorozkošné ústa Tvoje. Ďaleko si odo mňa, a predsa Ťa cítim tu pri sebe. — Myšlienková náplň i štylizácia viet nám veľmi pripomína Sládkovičovu *Marínu*. Akoby to iba jeho verše boli prepísané do prózy.

Ďalším spestrujúcim kontrastom autorovej reči v románe *Z čirej lásky* sú kde-tu dobre uplatnené citáty z myjavského a senického nárečia. Kožkár Michálek, „čo do reči hodne podkutý“, takto vtipne háji Hurbana pred jeho neprajníkmi: *Hurban? Jéjdanenký, čos' z vrby spadél? Čos' jagžif nečul o nem? Ten má hubu nápočnú a rozum vyšivany! Od strachu má porobené. Praj, len sa nyšt nebát, any pánôf, any lotrôf! Len vysúkat rukávy a hrr! za svojím právom, aby ty ho cudzí viacej nerozkrádali! A čo inšie šecker! Budeš nanho otvárat hubu!* (341) — Hádám zápis nárečia nie je miestami celkom správny a presný; zdá sa, že malo byť *cuzí* a nie *cudzí*, *viacej* namiesto *viacej*. Ale to sú iba maličkosti, ráz myjavského nárečia i s ľudovou štylizáciou a humorom je verne zachytený.

Autorka na opozícii štúrovčiny, dialektu a starostlivej autorskej reči demonštruje krásu i bohatosť nášho národného jazyka.

Azda najzaujímavejšie z celej knihy sú pomenovania reálií, ktoré spolu s pomenovanou vecou už celkom zapadli do zabudnutia. Napríklad podstatné meno *posvetáč* je pomenovanie pre takéto osvetľovacie zariadenie: „*Posvetáč si kázal [Hurban] popraviť. Bol dvojdielny ako Aničkina praslica, z dreva pekne vyrezávaný a červeno pomaľovaný. Zo železa mal len pazúrky pre lúč, jeden diel mal zúbkavý, druhý s páčkou na posuvovanie. Pošupla ju [Anička] o pár zubov пониže, aby svetlo dostal Hurban kus bližšie.*“ (37)

Je jasné, že podstatné meno *posvetáč* pomenúva predmet, ktorému dnes dávame meno *svietnik*. *Posvetáč* chápeme ako archaické synonymum slova *svietnik*. Sme spisovateľke vďační za to, že toto staré slovo uchránila pred úplným zabudnutím.

Dalšie temer zabudnuté slová, ktoré A. Lacková-Zora vo svojom románe oživila, sú: *prieškodnica* (bosorka), *prieškoda* (pobosorovanie), *preškodiť* (pobosorovať). Nájdeme ich na str. 21 v takýchto kontextoch: *Keď takú vec spraví iba dáka tajná bosorka, aby mi preškodila!... Ale z môjho chvosta kosiere, mne prieškoda!... Až jej ktoráši zo žien naradila, aby hneď ho [kohúta] namočila do potoka, tak vraj prieškody najskôr stratia všetku bosorácku moc, ba že keď sa kohút vynorí z vody, môže sa stať, že sa prieškodnica ukáže, že ju možno uvidia na vlastné oči.*

Dnes už tak isto málokto vie, ako si za dávnych čias vyberali svoju odmenu od farníkov rectori: z príležitosti istých sviatkov robili po domoch zbierky, z ktorých každá mala svoje osobitné pomenovanie či už podľa sviatku alebo podľa vybraného alebo roznášaného artikla: na Gregora — *gregorácia*, roznášanie oblátok — *oblácia*, zbieranie múky — *farinácia*. Hurbanov nesúhlas s takýmto poriadkom spisovateľka podáva v hrdinovej priamej reči: „Dnes *farinácia*, o deň o dva hneď *oblácia*. Cez sviatky *kantácia*, v januári *koleda*. Vo februári *blažejácia*, onedlho nato *gregorácia*. A rector ako žobrák ustavične po domoch s kapsou alebo s vrecom.“ (28)

Tak ako štúrovčina a dialekt i tieto pomenovania slúžia spisovateľke za dobovú kulisu meruôsmych rokov. A treba povedať, že je to realistická kulisa, ktorú zostavila ženská pedantnosť, nezabúdajúca ani na maličkosti: — S podobným zámerom, aby vyvolala čo najživšiu predstavu svojich postáv, Lacková podrobne opisuje vtedajšie *toalety a módu*. I tu použila slová, dobové pomenovania, na ktoré sa pamätajú už hľadám iba naše staré matky. Napríklad *púder* nazýva *muntmelom*: *Čože si si toľko munt-melu natrela na seba.* (73) Také isté — zo starých módných časopisov povyberané — sú i pomenovania látok: *dvadsaťpäť rífov lahulinkého tarlatánu... a kokárd z illusions tylu* (72) — *V zime šaty z cvilichu, v lete tlačénica.* (97) — Keď spisovateľka opisuje šaty tým, že pomenúva látku, z ktorej sú ušité, priam vyvoláva ich živú predstavu. Napríklad: *Dcére kúpila [grófká Nyárička] plášť zo zamatu „terre d'Egypte“, najmódnejšej farby sezóny; klobúk k nemu, zamat s atlasom, s troma bukétami pštroších pier v dvoch odtieňoch zelenej...* (241) Veľmi konkrétny obraz líči aj týmito vetami, v ktorých zas uvádza názvy kusov odevu: *Páni mali korčule, panie boli v sánkovacích stoličkách, pohodlne pousádzané. V teplých špenceroch a riasnatých sukniach, v čepcovitých kápočkách uviazaných mašľou pod bradou, ruky vo veľkých rukávnikoch. Sánočky im potískali galantní páni v cylindroch a dlhých, faldovaných kaputoch s vejúcimi šálmi okolo hrdiel.* (241, 242) — Na inom mieste zasa čítame: *Dámy moje, pardessus — mant-*

líky sa už nosia zase dosť úzke a v drieku priliehavé. V šatni burgteatru som videla manteletku obzvlášť rozkošnú, z čierneho lyonského zamatu úzkou bortňou celú povyšivanú ... (242)

Okrem týchto do minulého storočia patriacich starých pomenovaní použila spisovateľka aj poniektoré nárečové slová, ktoré v diele iných spisovateľov nájdeme len zriedka, alebo ich tam vôbec nenájdeme. Jej jazyk sa tým obohatil, je svieži a dobre pôsobia i kontrasty spomenutých slov z konverzácie spoločenskej smotánky a nárečových slov zo slovného bohatstva prostého ľudu, ktorými Lacková popretkávala autorskú reč. Takéto slová sú napríklad: *dôtrzný* (28, 131, 773 a i.) vo význame škriepny, ďalej *dožúvať sa* (131, 134) — hádať sa, dohadovať sa, alebo: *ožlada* (40, 215, 768, 830) — 1. osuheľ, 2. poľadovica; *podstolina* (44, 765) — spodná priečka medzi nohami stola; *misník* (10 a i.) — kredenc, príborník; *výduvok* (1023 a i.) — vyfúkané vajce, vydúchanec.

Veľmi zaujímavé sú aj slová, ktoré si autorka sama utvorila a ktoré sú správne i pekné, takže tvoria prínos pre naše slovné bohatstvo a možno ich verejnosti odporúčať (ako sa o tom už písalo v Slovenskom jazyku a literatúre v škole i v Slovenskej reči). Sú to slová *chúťkať si* (43, 860) — gustírovať, *pavejky* (448, 444) — vejúce stužky, *vzpružka* (296, 305, 445, 446) — brošňa a *omôtky* (44, 74, 211, 212) — lokne.

Už i tieto spomenuté maličkosti nasvedčujú, že jazyk v románe *Z čirej lásky* je pekný, svieži a pestrý. A to sme sa ešte vôbec nedotkli bohatstva frazeológie, ktorú Lacková tvorivo využíva a ktorá by si sama osebe žiadala osobitnú štúdiu.

Reč Anny Lackovej-Zory posluží ako vzor nielen mladým, začínajúcim autorom, ale práve preto, že pomenúva toľko vecí zo záujmového okruhu žien, môžu z neho výdatne čerpať aj časopisy pre ženy, ba i módne žurnály.

SPOJOVACIE VÝRAZY NIEBY, NIETO

Štefan V r a g a š

Na spájanie rozličných druhov viet sa v jazyku využívajú predovšetkým spojky. V našom príspevku chceme ukázať, že výrazy *nieby*, *nieto* majú funkciu spojok. Popritom sa dotkneme aj ich pravopisnej stránky.

Sú to slová, ktoré sa nie celkom bežne používajú a tiež ich písanie je rozkolísané (píšu sa zväčša oddelene, zriedkavejšie dovedna); z toho vidieť, že sa za spojky ani nepovažovali. Pri koncipovaní týchto výrazov pre *Slovník slovenského jazyka* dostali sme sa pred problém, do akého slovného druhu tieto slová začleniť a ako ich písať. Budeme hneď na začiatku vychádzať z konštatovania, že spomenuté výrazy *nieby* (*nie by*), *nieto* (*nie to*) sú spojky. Ďalším rozborom sa to pokúsime bližšie dokázať. Použijeme pritom všetok materiál, ktorý sa nám podarilo zhromaždiť.

Výraz *nieby* máme v dokladoch z Tajovského; písaný je vo väčšine prípadov oddelene — *nie by* (iba raz spolu). Vidieť to na nasledujúcich príkladoch:

Laľa, starých chlapov volajú, *nie by* mládenca. — Starý Ďurček to ani ovoňať nechcel, *nie by* vypiť. — Halaša, ktorý v deň voľby nestačil ani sliny prežrieť, *nie by* jesť, pristavil sa a pýtal zemiacik. — A starká dosekala mužadeda za sto osí, *nie by* včiel, keď sa ohlásil proti zaťovi a jeho včelám. — Ak mu na dvere zatrieskam, oblokom vyskočí, *nie by* neotvoril.

Teraz príklady z niekoľkých autorov na spojkový výraz *nieto*. Našli sme ich pomerne dosť a pre úplnosť ich uvedieme všetky. Výraz je písaný oddelene okrem dvoch dokladov.

Za teba, synku, ani Cigánka nepôjde — *nie to* Zuzka Bežanovie. (Kukučín) — Nebolo by čím kapustu zatrepať a posoliť, *nie to* omastiť. (Kukučín) — Dakomu nudno je už to, keď ju musí pretancovať: *nie to* plané opisy o nej čítať. (Kukučín) — Každý sa bojí súdov ako čert svätenej vody, *nie to* žena. (Jesenský) — V tých jej dvoch kotercoch ani šiesti nemôžu dobre dýchať, *nie to* dvanásti. (Jesenský) — Počala vykladať a bedákať, že by pánkovi ani kráľovský hlavný kuchár nevyhoveli, *nie to* ona chudera. (Jesenský) — Grajciara na našom bydle nemáme, *nie to* na čižmy! (Podjavorinská) — Nechcel ma brať, keď by som bola z lásky k nemu i na smrť išla, *nie to* trpieť nedostatok. (Timrava) — Dosť máme planého Zuzinho pokolenia, *nie to* ešte jedného si na krk vziať. (Timrava) — Domin pomaly nemohol doma ani posediť, *nie to* niečo napísať. (Gráf) — Nemuselo byť o tejto veci ani reči, *nie to* spor. (Hoza) — Cez Pyšné, s čriedou cez Pyšné, ani kŕdeľ oviec tade nepreženieš, *nie to* čriedu

volov. (Chrobák) — Čože si ty za Valihora, keď máš brucho prázdne! To by si nevytrhol ani trávu, *nieto* smrečok. (Figuli) — Nikdy nie som si istá, či sa dobre pamätáš na moje meno po otcovi, *nieto* na adresu. (Kultúrny život, 1951)

Teraz sa pokúsime tieto príklady syntakticky hodnotiť. Z uvedených viet možno badať, že ide o koordináciu, pri ktorej sa spájajú dva členy viacnásobného výrazu alebo dve vety. Táto koordinácia je vyjadrená paratakticky prostredníctvom spojovacích výrazov *nieby* (*nie by*), *nieto* (*nie to*). *Nieto* pripája len vetný člen k základnej vete, kým *nieby* okrem vetného člena pripája i celú vetu. Vnútorňý vzťah priradených členov alebo viet v tomto prípade predstavuje stupňovanie (gradáciu). Bežne sa stretávame so stupňovaním, keď k základnej vete pristupuje ďalší člen alebo veta, ktorých význam je závažnejší ako význam základnej vety. V našom prípade pôjde práve o zriedkavejší spôsob, keď priradený člen alebo veta sú svojím významom menej závažné ako význam základnej vety. Máme tu teda dočinenia s odstupňovaním, ktoré sa v odbornej reči nazýva antiklimax. Keď si všimneme napríklad prvý citát (*Lala, starých chlapov volajú, nie by mládenca*), zisťujeme, že význam vety s pojmom *chlapí* je závažnejší ako význam pripojeného člena s pojmom *mládenec*. A tak je to aj v ostatných prípadoch. V súvislosti so stupňovaním nachádzame v našich vetách ešte jednu zaujímavosť. Stupňovaním (odstupňovaním) totiž vyjadrujeme to, že niečo platí o tom, o čom by sme to najmenej predpokladali. Stačí sa zamyslieť nad príkladom od Podjavorinskej: *Grajciara na našom bydle nemáme, nie to na čižmy!*

Z doterajších poznámok nesporne vychodí, že výrazy *nieby* (*nie by*), *nieto* (*nie to*) majú funkciu spojok, keďže spájajú do koordináčného vzťahu dva členy alebo dve vety, ktoré vyjadrujú stupňovanie (odstupňovanie).

Synonymný k *nieby*, *nieto* je spojkový výraz *tobôž nie*.

Spojky *nieby* (*nie by*), *nieto* (*nie to*) sa vyskytujú ešte v rozšírenej podobe: *niežeby* (*nie že by*), *nietoby*, *nietožeby* (*nieto že by*). Uvedieme si príklady. Písanie ako pri predošlých výrazoch je nejednotné (oddelené i spolu):

Taký bujak i medveďa pritlačí o skalú, *nie že by* chlapčiska. (Rázus) — Nikdy som ešte ani živého, ani mŕtveho grófa nevidel, *nie že by* som ho bol ubil... (Jégé) — Netreba jej zobák obstrihúvať — ani sa nedotkne vajec, *nie že by* ich povypíjala ako iná. (Jesenský) — Uver, neviem zmútiť vodu, *nietoby* veštiť. (Hviezdoslav) — Smutno tam pipíšatku, *nietožeby* spevnej vtačí. (Hviezdoslav) — Nečítajú ani svojich najhlavnejších spisovateľov, *nieto že by* si povšimli iných ubiedených Slovanov a ich spisby. (Záborský)

Spojovacie výrazy *niežeby* (*nie že by*), *nietoby*, *nietožeby* (*nieto že by*) sú iba formálnou obmenou *nieby*, *nieto*. Ich funkcia je tá istá. Spájajú dva

členy alebo dve vety do priradovacieho vzťahu so stupňovacím (odstupňovacím) významom. Treba poznamenať, že spojkové výrazy *niežeby*, *nietožeby* pripájajú popri vetných členoch najmä celé vety. Spočíva to už v samotnej povahe slova *že*.

Napokon sa dotkneme ešte pravopisnej stránky uvedených spojkových výrazov. Pri uvádzaní jednotlivých príkladov sme videli, že písanie spomenutých spojkových výrazov je nejednotné. Ten istý výraz sa píše u niektorých autorov oddelene (tých je väčšina) a u iných dovedna. Aby sa odstránila táto rozkolísanosť v písaní, treba uprednostňovať buď jeden alebo druhý spôsob písania. Podľa našej mienky malo by sa podporovať písanie dovedna. Hlavne preto, lebo aj pri iných spojkách podobného charakteru uplatnila sa tendencia písať ich spolu. Máme tu na mysli spojky, ktoré sú v skutočnosti zložkami: *predsa*, *takže*, *pretože*, *keďže*, *lenže*, *ledaže*, *nielen*, *nielenže*, *žeby* a pod. Všetky vznikli spojením dvoch samostatných častí a dnes sa píše dovedna. Samostatnosť si zachovávajú také spojkové väzby, pri ktorých sa stretávajú dve spojky, častica so spojkou alebo spojka so zámenom, napr. *len aby*, *iba keď*, *len čo*, *a to*, *a predsa*. Naše spojky *nieby* (*nie by*), *nieto* (*nie to*), *niežeby* (*nie že by*), *nietoby*, *nietožeby* (*nieto že by*) sa svojou povahou pridružujú práve k predchádzajúcej skupine. A preto by sa mala aj pri nich podporovať tendencia písať ich dovedna. Ďalej by písanie spojky *niežeby* dovedna lepšie zvýraznilo rozdiel medzi ňou a paralelným výrazom *nie že by*, ktorý sa vyskytuje v istom type viet. Na ilustráciu postačia aspoň tieto príklady:

Nie že by si nemal doma čo zajať alebo vypiť, ale ísť na hostinu, na to bol vždy ochotný. (Tomaščík) — *Nie že by sa báli psa, vedia, že aký je veľký, taký je sprostý, ale nevedia, či je v tomto dome žena.* (Lazarová)

V týchto vetách výraz *nie že by* tvoria osobitné častice (*nie*, *že* a *by*), na rozdiel od našej spojky *niežeby*. Pravda, v praxi vari nebudeme vedieť vždy dobre rozlíšiť tieto dva paralelné výrazy. Preto, keď vznikne táto ťažkosť, možno súhlasiť i s tým, aby sa spojka *niežeby* písala oddelene (*nie že by*). Aj spojka *nieto*, písaná spolu, by sa lepšie odlišila od paralelného výrazu *nie to*, ktorý sa použije vo vete, keď sa stretne zápor *nie* so zámenom *to*. Napríklad: *Nie to, že bolo dievča z hôr a sedliačťa, ale že malo vraj pätnásť rokov a bolo len ako päť.* (Tajovský). Tu by sa mohlo namietť, že sa vyskytuje už záporný tvar slovesa *byť* — *nieto*, ktorý by sa nelíšil od spojkového výrazu.* To by nakoniec neprekážalo, keďže vznikne iba nepravá homonymia, ktorá je veľmi bežná.

* L. Meliš - Čuga v Slovenskej reči X, 1942-1943, 254 vyslovuje požiadavku písať dovedna záporovú formu slovesa *byť* *nieto* a oddelene spojku (v našom chápaní) *nie to*. *Nie to* považuje za zdôraznený zápor, ktorý treba písať osobitne ako zdôraznený klad *a to*.

V závere možno tento krátky rozbor zhrnúť takto: Ukazuje sa, že výrazy *nieby*, *nieto*, v rozšírenej podobe *niežeby*, *nietoby*, *nietožeby* sú priradovacie spojky, ktoré spájajú dva členy viacnásobného výrazu alebo dve vety. (Spojka *nieto* pripája výlučne len vetný člen, kým *nieby*, *niežeby*, *nietožeby* okrem člena i vety.) Obsahom tohto priradovacieho vzťahu je stupňovanie, vyjadrené v našich prípadoch opačným postupom, t. j. odstupňovaním (antiklimax). Napokon vychodí, že by sa malo pri týchto spojkách uprednostňovať písanie dovedna.

POZNÁMKY K SLOVENSKÉMU PRÉTERITU

Andrej K e d e r

Dvojčlenné slovesné vety s prísudkom v minulom čase, napr. *Ja som volal*, *Ja som volala*, *Ty si volal*, *Ty si volala*||*Volal som*, *Volala som*, *Volal si*, *Volala si*; *On volal*, *Ona volala*||*Volal*, *Volala* a pod., sú v našom jazyku bežné. Ani na vetách *Dieťa volalo*, *Slnko svietilo* nie je nič zvláštneho. Avšak už veta *Volalo si*||*Ty si volalo* je možná iba v istej situácii. Napríklad matka môže povedať dieťaťu: *Ty, dieťa moje, si ma čakalo*. Ešte menej časté je použitie stredného rodu v 1. os. jedn. čísla *Volalo som*||*Ja som volalo*, pretože v 1. os. vždy o sebe povieme iba *Ja som volal*, *Ja som volala*. Ani dieťa v bežnom prehovore nepovie o sebe „Ja som volalo“.

Pôjde nám tu: 1. o štylistické využitie tvarov minulého času v type *volalo som*, *volalo si*; 2. o morfológiu a niektoré syntaktické zvláštnosti minulého času a ostatných zložených slovesných tvarov.

1. V gramatických príručkách a školských učebniciach sa tento paradigmaticky a systémove náležitý tvar stredného rodu uvádza v minulom čase, v tzv. dávnom minulom čase, v podmieňovacom spôsobe prítomného a minulého času a v trpnom rode, napr. *som chválené*, *si chválené*, a to bez poznámky. Ba vec sa podávala aj tak, že „ak je podmet stredného rodu, povieme: *ja som písalo*, *ty si písalo*“.¹ Z takej poučky by vyplývalo i to, že dievča by o sebe malo povedať „ja som písalo“. V školskej praxi pri základných poznatkoch o paradigmaticke slovesných tvarov sa táto okolnosť v strednom rode, pravdaže, širšie nerozvádza. Potom je celkom „pravidelne“: muž. rod *robil som*, *robil si*, *robil*; žen. rod *robila som*, *robila si*, *robila*; str. rod *robilo som*, *robilo si*, *robilo*.

¹ Ján M i h á l, *Slovenská gramatika*, 2., oprav. vyd., Bratislava 1947, 190–191.

Tvary ako *volalo som, bolo som volalo, volalo by som, bolo by som zavolalo, som chválené*... sa využívajú štylisticky. Ide o tie určité zložené slovesné tvary, na ktorých sa morfémou -o (príp. -é) gramaticky vyjadruje 1. alebo 2. os. jedn. čísla v strednom rode. V tejto súvislosti treba si bližšie všimnúť osobné zámená.

Osobným bezrodovým zámenom *ja* ako abstraktným pomenovaním označuje seba iba človek, osoba (a len v personifikovanom význame vec). Osoba, ktorá hovorí (realizuje jazykový prejav), je prirodzeného, a teda i gramatického rodu mužského alebo ženského. Osobné zámeno *ja* práve preto, že je bezrodové, môže zastupovať pri osobách rod mužský i ženský a len pri neutrách, najmä personifikovaných, aj rod stredný. S týmto štylistickým využitím sa stretávame v rozprávkach. Napríklad v rozprávke *Ako išlo vajce do sveta* sa môže jednoznačne povedať: „*Keď som išlo do sveta, stretlo som zvieratá.*“ Podobne v podmieňovacom spôsobe, napríklad: „*Prečo ty, Slnce, nehreješ a nesvietiš v noci ako vo dne?*“ „*Keby ja hrialo a svietilo v noci ako vo dne, musela by zem vyhorieť!*“ odpovedalo *Slnce a dvíhalo sa dohora.*² Takéto využitie stredného rodu v 1. os. jedn. čísla je v slovenčine obmedzené iba na emocionálnu, rozprávkovú sféru, je štylisticky príznakové, zriedkavé.

Zámenom *ty* sa vyjadruje alebo oslovuje človek, osoba (v prenesenom význame vec), ktorej sa hovorí, adresuje jazykový prejav. Zámeno *ty* zastupuje všetky tri rody. Pomknutie 2. os. jedn. čísla do pozície 3. os. jedn. čísla stredného rodu v emfáze je spojené s neutralizovaním rodu. Na ilustráciu možno uviesť aspoň jeden typický príklad: *Žofka beží do izby. Starý otec sa jej spýta: „Dievča, odkiaľ? No, povedz! Aha, aha! No, no! Ruky zamrznuté ako hrable a sklavené. No, urob štipku; vidíš, nemôžeš. Čo si mi robilo vo vode?“ – „Bola som po vođu. Keď mať nestačí, musím ja.“ – „Ach, nebožiatko! Ono musí po vođu; ono má studené paprčky!“ a šúťal jej ich medzi svojimi horúcimi dlaňami a dychom svojim zahrieval.* (Kukučín)³

Zámenami *ja, ty* (mn. č. *my, vy*) sa nevyjadruje gramatický rod podmetu, sú to osobné zámená neutrálne, bezrodové. Je pozoruhodné, že rody sú zrušené v podmete, ale objavujú sa na určitom slovesnom tvare zhodou s podmetom.

Osobné rodové zámená 3. os. *on, ona, ono* (mn. č. *oni, ony*) sa zhodujú

² Pavol Dobšínský, *Prostonárodné slovenské povesti* (jazykove upravil Eugen Pauliny), zv. III, Bratislava 1958, 380.

³ Gejza Horák, *Využitie slovesnej osoby v spisovnej slovenčine*, Jazykovedné štúdie III, Bratislava 1958, 264. – K zvláštnostiam v strednom rode pozri: F. Oberpfalcer, *Mužský rod o ženách v češtině*, Charakteria Gvilelmo Mathesio..., Praha 1932, 85; J. Gebauer, *Historická mluvnice jazyka českého IV*, Praha 1929, 138.

s gramatickým rodom podmetu, ktorý supľujú, pretože to boli pôvodne zámená ukazovacie a len svojou syntaktickou funkciou sa stali osobnými zámenami 3. osoby. Na rozdiel od 1. a 2. osoby 3. osoba jedn. čísla je určená negatívnymi vzťahmi, nie je účastníkom prehovoru, pričom najpríznačnejšie je pre ňu to, že nezahrnuje adresáta.⁴

Nevyjadrenie gramatického rodu na zámenách 1. a 2. os. a jeho vyjadrenie na zámenách 3. os. je umožnené tým, že 1. a 2. os. sú plnovýznamové (príznakové), kým 3. os. nie je jednoznačne plnovýznamová (= bezpríznaková). V dvojčlenných slovesných vetách zámenný podmet v 3. os. jedn. i množ. čísla sa preto musí obyčajne vždy zvýrazniť osobitným pomenovaním.⁵

Z uvedeného vyplýva, že ak je reč o ľuďoch, neutrový tvar typu *volalo som* nemožno použiť; povie sa *volal som*, *volala som*. Typ *volalo som* býva v štylisticky príznakovom vyjadrení v priamej reči, napr. *hrialo som* (slnko), na rozdiel od bežného použitia, napr. *zavolal som* (knieža zavolalo, zavolať), *zavolala som* (dievča zavolalo). Podobne typ *volalo si* vyskytuje sa iba v príznakovom vyjadrení pri oslovení, napr. *strádalo si* (dieťa, srdce), vedľa najčastejšieho napr. *prišiel si*, *prišla si*.⁶

2. Základný tvar minulého času (tzv. prítčastie s príponou *-l*)⁷ je častou zložených slovesných tvarov minulého času a podmienovacieho spôsobu. Zloženými tvarmi v súčasnom jazyku sú iba formy 1. a 2. os. jedn. i množ. čísla, pretože v 3. os. jedn. i množ. čísla už samotná „participiálna“ podoba významového slovesa je určitým slovesným tvarom. Forma typu *som* v minulom čase je samostatná gramatická morféma,⁸ o slovoslede ktorej platia pravidlá ako pri enklitikách (*volal som* – *ja som volal* – *že som volal*...). Zložené tvary ako *volal som*, *volal si*... sú bez ohľadu na písanú podobu dvoch slov syntetické, kým tvary *ja som volal*, *ty si volal*... si podľa slovosledu a záporu podržujú skôr charakter pôvodných analytic-

⁴ Gejza Horák, tamže, 257–258, 275–276.

⁵ Eugen Pauliny, *Štruktúra slovenského slovesa*, Bratislava 1943, 26. – Vilém Mathesius, *Několik zásadních slov o kongruenci*, Sborník Matice slovenské XIV, 1936, 17. – Roman Jakobson, *Zur Struktur des russischen Verbums*, Charisteria Gvilelmo Mathesio..., 74 n.

⁶ Ďakujem za upozornenia Jozefovi Ružičkovi, ktorý mal v rozhlasovej jazykovej poradni reláciu o 2. slovesnej osobe.

⁷ Pôvodne menný tvar (výklad u J. Gebauera, *Historická mluvnice jazyka českého III*, Praha 1909, 93 n.). Tvar *volal* je síce prítčastím, ale iba historicky, a preto ani terminologicky nie je výstižné nepresné pomenovanie „elové prítčastie“; tak sa nazýval v starších príručkách, napr. Jozef Orlovský–Ladislav Arany, *Gramatika jazyka slovenského*, Bratislava 1946, 193 a i.

⁸ Vychádzame z poňatia v štúdií Jozefa Ružičku, *Rozbor a triedenie gramatických tvarov*, Jazykovedný sborník SAVU IV, 1950, 103 n.

kých tvarov, hoci syntakticky sú vždy jedinou jednotkou. O „zloženom“ tvare v tomto prípade možno hovoriť vlastne iba historicky.⁹

V minulom čase napr. *volal som* lexikálnym základom plnovýznamového slovesa je forma *volal*, *som* je formálne slovo (gramatická usúvzťažňovacia morféma). Formálne slovo je ukazovateľom gramatickej osoby a čísla. Prípona *-l* vyjadruje gramatické číslo a súčasne gramatický rod. Kategória rodu sa teda vyjadruje na pôvodnom participiálnom mennom tvare, lebo osobné zámená *ja*, *ty* sú bezrodové. Na slovesných tvaroch určitých sa podmet vyznačuje komplexne na gramatickej morféme, a iba pri dôraze býva ešte osobitne vyjadrený zámenom.

Formálne slovo ako nesamostatná gramatická morféma základného tvaru v minulom čase má v 3. os. jedn. i množ. čísla nulovú podobu; v 2. os. *si* (ktoré môže poklesnúť na *-s*), v 1. os. *som*,¹⁰ v množ. čísle *sme*, *ste*. Čím viac v 3. os. zanikalo *je sú*, a práve preto sa pôvodný menný tvar *volal* musel verbalizovať, tým viac sa „samostatné“ gramatické morfémy *si*, *som*, *sme*, *ste* syntetizujú so slovesným „kmeňom“ *volal*, t. j. so „samostatnou“ lexikálnou morférou.

Po zániku jednoduchých minulých časov, aoristu a imperfekta, analytický minulý čas sa pri živom morfológickom modeli prázentu syntetizuje (*volá-m – volal + som*, *volá-ø – volal + ø ...*). Zánik jednoduchých minulých časov vyvolal pri slovese aj inú dôležitú zmenu, a to gramatikalizovanie slovesného vidu (nedokonavý vid ako zložka nepríznaková, dokonavý vid ako zložka príznaková).

V podmienovacom spôsobe typické sú pre strednú slovenčinu tvary bez *som*: *A prišiou bi si?* – *Prišiou bi||Ja bi prišiou, Ja bi boų (bivaų) prišiou ...* (porov. v ruštine: *ja prišol by||ja by prišol*). Pri kondicionálnových

⁹ Porov. František Kopečný, *Problém českého „přičestí minulého činného“ v historii českého mluvnictví*, Sborník v čest na akademik Aleksandr Teodorov-Balan, Sofia 1955, 293 n.; *Základy české skladby*, Praha 1958, 93, 139; *Povaha českého praeterita*, Naše řeč 34, 1950, 85 n. – František Trávníček, *K českým opsaným tvarům slovesným*, Slovo a slovesnost 19, 1958, 1 n. – Termín préteritum pre minulý čas, antepreteritum pre tzv. dávnominulý čas, proti staršiemu perfektum a pluskvamperfektum je aj pre slovenčinu výstižnejší a vecne správny. (Vilém Mathesius, *Slovesné časy typu perfektního v hovorové češtině*, Čeština a obecný jazykozpyt, Praha 1947, 190 n.)

¹⁰ Skutočnosť, že tvar *si* a *som* je dnes iba afixom, ukazujú nárečové a básnické podoby, napr. *bols < bol si*, *bolas < bola si* (pravopisne *-s'*), *tys volal*, *gdez bol?* Podobne *volalax*, *jaz bola* (*-ch* z pôv. aoristu). Preukazný je poľský syntetický minulý čas, napr. *byłem*, *byłam*, *byłeś*, *byłaś ...* „*bol som*, *bola som*, *bol si*, *bola si ...*“. Pri ďalšom oslabení (príp. zrušení) sponovej funkcie slovesa *był* ide o podoby, typické pre hovorový a básnický štýl: *Ja chodil po zboji, po tom širom poli ...* (Botto). V tomto prípade už osobné zámeno preberá funkciu morfémy (a preto v porovnaní so slovenčinou nie je možné napr. v ruštine samotné „chodil“, ale vždy iba so zámenom: *ja chodil, ty chodil ...*).

podobách *volal bych* – *volal by som* – *volal by vývin* v slovenčine ide ďalej ako v iných západoslovanských jazykoch.¹¹

V množ. čísle je nárečove i spisovne pre všetky rody jeden tvar *volali* [volali];¹² podobne je to v ruštine a v južnoslovanských jazykoch.

Bolo by zaujímavé sledovať, v akých súvislostiach sa v slovenčine opísané perfektum menilo na podobu syntetickú, ako aj to, kedy zaniká v 3. os. *je(st)* a *sú* (pôvodné stredoslovenské *sa*).

¹¹ Ján Stanislav, *Dejiny slovenského jazyka I*, 2., dopln. vyd., Bratislava 1958, 140; II, Bratislava 1958, 375, 417.

¹² Okrem južnostredoslovenskej jazykovej oblasti, kde je napr. *peňaze sa ten tag ligo-tale; celó leto dávale oŕce planó mléko; tag děŕčence pozorele*. (Eugen Jóna, *Ukážky z ipeľského nárečia v Novohrade*, Jazykovedný sborník I–II, 1946–47, 110, 114.)

ZPRÁVY A POSUDKY

BULLETIN VYSOKE ŠKOLY RUSKÉHO JAZYKA A LITERATURY I, II, Praha 1956, 1958, strán 179 + 248, Kčs 19,60 + 33,—.

Obidva ročníky tohto zborníka prinášajú okrem základných rusistických príspevkov jazykovedných a literárnych aj niektoré úvahy so všeobecnejším zameraním alebo z oblasti bohemistiky a slovenistiky. V našom časopise si všimneme najmä tie príspevky, ktoré sa alebo priamo dotýkajú slovenskej problematiky, alebo majú dosah pre riešenie otázok slovenčiny. Preto obídeme väčšinu rusistických príspevkov bez osobitnej pozornosti, hoci sme si vedomí, že majú svoju hodnotu aj všeobecnú.

V prvom ročníku uverejnil akademik Bohuslav Havránek svoj slávnostný prejav *K jubileu Lomonosovovy university moskevské*, str. 5—18, v ktorom načrtol aj odpoveď na otázku, čo dala Lomonosovova univerzita po dobu svojho dvestoročného trvania českému národu a českej vede. Okrem iného sa spomína úplné prebudovanie Lomonosovovej univerzity od r. 1922 a jej nebyvalý všestranný rozvoj až k dnešku, keď univerzita má 12 fakúlt s veľkým počtom katedier a iných vedeckých pracovísk.

Prof. Antonín Dostál v úvahe *K otázce složení gramatické stavby a jejího vývoje* (I, 61—69) podáva niekoľko myšlienok o gramatickej stavbe slovanských jazykov, pričom sa usiluje aj o všeobecnejšie závery.

Prof. Dostál zdôrazňuje popri forme aj významovú stránku zložiek jazykového systému. Za tieto zložky pokladá kategórie rozličného stupňa — napr. slovné druhy, rod, číslo a pád, čas a spôsob. Je dôležité, že za gramatické kategórie pokladá iba tie jazykové kategórie, ktoré sa obmedzujú na gramatickú stavbu jazyka a vyjadrujú gramatickými prostriedkami všeobecný gramatický význam (str. 65). Ešte výstižnejšia je definícia: „O kategorii jde tam, kde jde o vyjadřování obecného významového protikladu, jenž je pak vyjadřován také protikladnými prostředky (protikladnými formami a pod.)“ (str. 67). Tu, pravda, nemožno súhlasiť s tým, že aj formálne vyjadrenie gramatickej kategórie má povahu protikladu, hoci protikladný ráz významu členov kategórie je nesporný.

Zaujímavá (i keď nedoložená) je myšlienka, že v jazyku rozlišujeme z hľadiska systému dominujúce a doplňujúce kategórie, čo sa, pravda, nekryje s rozlišovaním kategórií podľa stupňa abstraktnosti významu.

V rámci gramatických kategórií bolo by bývalo užitočné pouvažovať aj o možnosti rozlišovať morfológické a syntaktické gramatické kategórie.

Pre slovenskú skladbu má význam článok Josefa Hrbáčka *O několikanásobných větných členech, zvláště o několikanásobném přísudku* (I, 49—59), lebo sa v ňom ukazuje, že na definíciu viacnásobného vetného člena nestačia syntaktické faktory: treba vziať na pomoc aj hľadisko sémantické. Za viacnásobný slovesný prísudok sa uznávajú zhruba iba prípady, v ktorých slovesné významy tesne spolu súvisia, dopĺňajú sa alebo kontrastujú (str. 52). Preto sa príklad, ktorý uvádza naša *Základná jazykovedná terminológia* (Bratislava 1952, 27) — *Žiak sedí a píše* —, hodnotí ako súvetie (dva samostatné prísudky). S tým vcelku možno súhlasiť (pozri aj moju úvahu v *Jazykovedných štúdiách I*, 1956), i keď nemožno súhlasiť s mienkou, že by sa pri opakovanom vetnom člene nemalo hovoriť o viac-

násobnom vetnom člene (napríklad: ...*píše a píše, ...len spí a spí*). Je to osobitný typ viacnásobného vetného člena — prísudku. Okrem toho za viacnásobný slovesný prísudok treba pokladať spojenie dvoch (niekoľkých) slovies v neurčitku s jedným spoločným pomocným slovesom modálnym alebo fázovým. Príklady uvádzam v cit. štúdií.

Ešte uvedieme celkovú definíciu J. Hrbáčka (str. 53, pozn. 3): „Několikanásobné jsou ve větě opakující se členy, které nejsou v poměru obsahové nadřazenosti nebo podřazenosti a které mají stejnou platnost větnou, na př. dva podměty, dva přívlastky a pod., a jsou závislé všechny na stejném řídícím členu.“

Z veľkej štúdie Přemysla Adama *Modální slovesa a modální predikativa v češtině a ruštině* (I, 71—113) uvádzame jednu zo základných téz, že v ruštine a češtine sú v podstate rovnaké konštrukcie, pričom však rozdiel je v tom, že čeština používa častejšie osobné konštrukcie a ruština zas neosobné konštrukcie (nezriedka aj s datívom logického subjektu). Tu je slovenčina v niektorých bodoch bližšia k češtine, v iných k ruštine, napr. *treba mi odísť, možno mi povedať*...

Pre výklad vetných členov má zásadný význam dôkladná štúdia Karela Hausenblas *Syntaktická závislost, způsoby a prostředky jejího vyjadřování* (II, 23—51), hoci je venovaná inému základnému syntaktickému pojmu — závislosti.

Pri charakteristike hocktorého vetného člena — hovorí Hausenblas — treba vyjsť zo stránky syntaktickej, pretože sémantická stránka nezaručuje ani výstižnú charakteristiku vetného člena, ani určenie hraníc medzi jednotlivými vetnými členmi. Hausenblas žiada pre syntaktickú charakteristiku vetného člena tieto údaje: 1. Aké miesto má daný vetný člen v hierarchii vetných členov (závislý — nezávislý, základný — vedľajší); 2. Ak ide o závislý vetný člen, ktorý slovný druh (ktoré slovné druhy) rozvíja; 3. Ktorým slovným druhom (ktorými slovnými druhmi) sa vyjadruje, a to akými jeho prostriedkami; 4. Akým spôsobom sa vyjadruje vzťah medzi nadradeným a podradeným vetným členom (zhodou, väzbou a či ináč). — Tieto štyri črty dostačujú na syntaktickú charakteristiku vetného člena. K nim môže prísť ešte piata črta — sémantická charakteristika.

Je samozrejmé, že pre podmet dvojčlennej vety, ako aj pre vetný základ jednočlennej vety neplatia všetky uvedené črty, najmä nie druhá, a čiastočne ani štvrtá črta. Tu sa potom vyžaduje dôkladne prepracovať tretiu gramatickú črtu, ako aj piatu — sémantickú črtu. Na tento rozdiel Hausenblas nepoukazuje, lebo svoju pozornosť zameriaval na závislé vedľajšie vetné členy: v staršej štúdií (*Pokračujeme: Co je předmět?* Český jazyk IV, 1954) hovorí o predmete a v tejto recenzovanej úvahe zas o príslovkovom určení.

Dôležitou časťou Hausenblasovej štúdie je dôkaz o tom, že rovina syntaktických závislostí je samostatná a že sa nekryje s rovinou sémantických determinácií. Napríklad vo vete *Stará láska nehrzdavie* syntaktické závislosti sú tieto: *stará* ← *láska* → *nehrzdavie*. Ale sémantické determinácie majú iný smer: (*stará* → *láska*) ← *nehrzdavie*. S tým súvisí aj rozlišovanie niekoľko druhov syntaktickej závislosti, ako aj niekoľko druhov sémantickej determinácie.

Ďalšie prepracovanie si vyžiada rozlíšenie druhov (typov) syntaktickej závislosti. Zdá sa, že Hausenblasov návrh (str. 32) nevystihuje problém v úplnosti.

Hausenblasova štúdia o syntaktickej závislosti je veľmi podnetná aj v tom zmysle, že jednotlivé jej tézy vyvolávajú nesúhlas. Napríklad je správne tvrdenie, že vetnočlenskú charakteristiku neurčitku nepoznáme z jeho charakteristiky gramatickej, ale z gramatickej charakteristiky okolia, z miesta, ktoré za-

ujíma v syntaktickej konštrukcii (str. 43); ale už neobstoí celkom ani pre češtinu téza, že syntaktickou črtou infinitívu je to, že je vyviazaný z funkcie byť predikátom (str. 42). Pravda, pre vetnočlenskú platnosť neurčitku má veľký, priam rozhodujúci význam sémantická charakteristika druhého člena syntagmy, v ktorej je infinitív syntakticky aj sémanticky viazaný. Bližšie výklady uvádzam v svojej knihe *Skladba neurčitku v slovenskom spisovnom jazyku*, Bratislava 1956. Sémantická stránka pomenovaní zúčastnených v syntagme je rozhodujúca najmä pri infinitívnom prívlastku, predmete, príslovkovom určení a doplnku. Podobné sú pomery aj pri infinitívnom podmete, vetnom základe a zloženom prísudku.

Pre slovenskú gramatiku má priamy význam veľký článok Ladislava Dvonča *Zo štúdia slovenského tvaroslovía* (II, 65—95). Je to vlastne súbor siedmich samostatných úvah, podložených hojným dokladovým materiálom a majúcich dosah aj pre kodifikáciu normy spisovnej slovenčiny. Preto venujeme každej úvahe väčšiu pozornosť.

Najobširnejšia je úvaha *Dlhé á po spoluhláske j v spisovnej slovenčine* (65—76). L. Dvonč tu žiada odstrániť z normatívnych príručiek poučku, že po *j* nemôže byť dlhé *á*, lebo „výskyt dlhého *á* po *j* nie je náhodný, ale úplne zákonitý, pretože vyplýva z charakteru slovenského morfológického systému a z charakteru deriváčného systému“ (str. 75). Je skutočnosťou, že aj v dnešnej kodifikácii máme slová *Ján, Jánošík, maják, pajác, majáles, lojálny; vejár, lejár, strojár, lejareň, strojáreň, strojárstvo* a pod., takže v rámci lexikálnej časti slov neplatí uvedené pravidlo, že po *j* nemôže byť dlhé *á*. Preto počet takýchto slov iste porastie (odborné termíny a slangové slová typu *deják*). Ale na švíku medzi lexikálnou a gramatickou časťou slova (na švíku medzi kmeňom a gramatickou príponou, koncovkou tvaru) uvedená pravidlo platí. Túto okolnosť L. Dvonč neberie do úvahy, hoci je nesporné, že je dôležitá: ide o rozdiel medzi fonologickými pravidlami v oblasti pomenovania a fonologickými pravidlami v oblasti tvaru (= morfonológia). Tvary typu *jám* (gen. pl. od *jama*) tomu neprotirečia, lebo v nich ide o alternáciu v rámci lexikálnej morfémy.

Prípady s dlhou pádovou príponou *-ám, -ách, -á*, teda prípady typu *nádejám, o nádejách, ojá* chápeme ako chyby, ako odchýlky zavinené neznalosťou normy a jej kodifikácie alebo podložené aj fonologickými pravidlami domáceho nárečia podávateľa.

Slovesné tvary *kajám sa, kajáš sa, kajá sa, kajáme sa, kajáte sa a hajám, hajáš, hajá, hajáme, hajáte* možno posudzovať podobne ako odvodené slová typu *lejár* a súčasne ako tvary typu *jám*: v uvedených slovesných tvaroch alternácia *a/á* je v rámci lexikálneho základu (*kaja-t sa/kajá-m sa, haja-t/hajá-me*) a je viazaná na isté tvary slovesa. V týchto slovesných tvaroch bolo by možné pripustiť dvojtvary *kajam sa/kajám sa...*, *hajam/hajám...* ako výsledok vývinu jazyka.

Podľa nášho chápania a jazykového povedomia pravidlo, že po spoluhláske *j* nemôže nasledovať dlhé *á*, platí len vtedy, keď sa medzi uvedenými fonémami nachádza morfológický švík: je to teda pravidlo z oblasti morfonológie.

Diskutabilné je aj Dvončovo fonologické hodnotenie grafickej skupiny *ia* ako *íj* v prípadoch typu *gymnázíá, gymnázíám, gymnázíách...* Vo výslovnosti sa môže v uvedenej skupine foném *ia* realizovať „prechodná spoluhláska *i*“, ale doteraz ju nik u nás nezhodnotil ako fonému (ani Peciar, ani Blanár, ani autori *Slovenskej gramatiky* — ako by sa dalo očakávať na základe Dvončovej formulácie na str. 93 a v pozn. 21).

V druhej úvahe *Nom. pl. mužských životných podstatných mien typu steno-* *graf* (76—79) Dvonč pekne ukázal, že treba jednoznačne ustáliť tvar *steno-* *grafi, bibliografi, etnografi*... Počet slov na *-graf* je dosť veľký, a preto Dvončovo zistenie, že v nom. pl. je pri nich výlučne prípona *-i*, je pre poznanie normy spisovného jazyka cenné.

Naproti tomu výsledok úvahy *Skloňovanie mien činiteľského významu na -ca* je diskutabilný, pretože prípona nom. pl. *-i* sa pri nich nepresadzuje v takej miere, ako to predpokladá L. Dvonč. Napríklad tvary *vládci, pôvodci, nástupci, zpravodajci* — na ktoré Dvonč uvádza doklady — pokladáme za zrejmé chyby proti všeobecného úzu. Iba v jednotlivých prípadoch možno počítať s prírastkom dvojtvarov, aj to pod vplyvom češtiny. Preto tu príponu *-i* nepokladáme za produktívnu.

V úvahe *Niektoré dvojtvary v gen. plur. substantív maskulín* (81—85) pokúsil sa L. Dvonč aplikovať Vachkov výklad o odstraňovaní skutočných synonym alebo stratou jedného zo synonym, alebo funkčnou diferenciaciou obidvoch členov. Nesporné sú výklady tvarov *čas/časov, koň/koní, grošov/groši*; ukazuje sa významová diferenciacia dvojtvarov. Tu chýba zmienka o takej istej diferenciacii tvarov *peniazov/peňazí*.

Dvončov výklad, že z dvojtvarov *hostov/hostí* „časom zvíťazí tvar *hostov*, ktorý je z hľadiska skloňovania mužských životných podstatných mien pravidelný“, nijako nepresvedčuje, pretože tvar *hostí* je už veľmi dlho „pozostatkom pôvodného kmeňového skloňovania“, a predsa je to aj dnes základný tvar: aj podľa Dvončovho konštatovania má prevahu 33 : 6.

Zaujímavý problém nadhadzuje L. Dvonč i v úvahe *Skloňovanie ženských krstných mien vzoru ulica* (85—87), ale s jeho riešením nemožno súhlasiť. Dvonč jednoznačne tvrdí: „Z nášho rozboru vyplýva nepochybný poznatok, že ženské krstné mená vzoru „ulica“ majú v gen. sing. pádovú príponu *-i*. Cudzie ženské krstné mená na *ia* (napr. *Mária, Otília, Terézia, Amália* a pod.) majú však v gen. sing. pádovú príponu *-e*...“ (str. 87). Zdá sa, že tu L. Dvonč nekriticky podľahol svojmu neúplnému a jednostrannému dokladovému materiálu a tiež úzu svojho nárečia. Je predsa jednoznačné, že v spisovnej slovenčine sú pevné genitívy (*od*) *Katice, Anice, Danice, Alice; Anče, Marče; Mariše, Katuše* atď.

Nadhodenú otázku bude treba znovu riešiť na širšom základe.

Predposledná úvaha *Cudzie osobné mená na -as* (87—89) rozoberá otázku, podľa ktorého vzoru treba skloňovať vlastné mená typu *Pythagoras*. L. Dvonč prichádza — podľa mojej mienky — k správne mu záveru, že tieto mená osôb sa v spisovnej reči začleňujú do vzoru *hrdina*: v gen. sg. majú príponu *-u* — (*od*) *Pythagoru, Aeneu, Anaxagoru, Papiu, Kozmu, Bardu* atď. Vnáša sa tým dobrá úprava do rozkolísaného stavu v platnej kodifikácii.

Posledná úvaha *Skloňovanie cudzích vlastných mien typu Leonardo da Vinci* (90—94) je vcelku spoľahlivým riešením nadhodenej otázky. Ukazuje sa, že takéto mená strácajú v svojej druhej zložke nemenlivosť (nesklonnosť) úmerne s používaním a udomáčňovaním jednotlivých typov: „Skloňovanie šľachtických predikátov iba postupne preniká pri jednotlivých menách podľa toho, ako často sa mená so šľachtickými predikátmi u nás používajú. V menách, ktoré sa len veľmi zriedka u nás používajú, ponecháva sa predikát bez zmeny“ (str. 92).

Nakoniec poznamenávame, že nemožno úplne súhlasiť s metódou L. Dvonča, ako zisťuje normu spisovného jazyka. Všetko nie je zlato, čo sa blyští — a nie je doklad ako doklad. Noviny sú „dobrým prameňom poznávania spisovnej normy“, ale

predsa len menej hodnotným ako starostlivejšie prejavy písané aj hovorené. To isté platí aj o prekladoch; tu je zas veľké nebezpečenstvo, že prekladateľ podlahne originálu.

Ako vidieť, Dvončova štúdia zo slovenského tvaroslovía je aktuálna, výborná, a preto vyvoláva aj kritické poznámky. Žiadalo by sa však k otázkam normy a jej kodifikácie pristupovať azda trochu opatrnejšie.

Z ostatných štúdií v recenzovanom *Bulletine* upozorňujeme na hodnotnú prácu Ireny Matějkovéj-Kožnarovej *Styl Marie Majerové v Havířské ba-ladě* (II, 170—225).

Dva zväzky *Bulletinu Vysoké školy ruského jazyka a literatury* sú hodnotnými sborníkmi výskumných prác učiteľov uvedenej vysokej školy. Iste zaujmú popredné miesto medzi podobnými podujatiami ostatných našich vysokých škôl. Úroveň týchto sborníkov je v nemalej miere aj výsledkom starostlivej redakcie prof. Antonína Dostála.

J. Ružička

L. MATULOVÁ — M. FILKUSOVÁ — O. MALÍKOVÁ, *KONVERZAČNÁ PRÍRUČKA RUŠ-TINY*. Osveta, Martin 1958, strán 313, Kčs 10,20.

V sérii cudzojazyčných konverzačných príručiek, ktoré začalo vydávať vydavateľstvo Osveta v Bratislave a vo vydávaní ktorých sa po reorganizácii nakladateľstiev pokračuje v Slovenskom pedagogickom nakladateľstve, vyšla vlni u nás *Konverzačná príručka ruštiny*.

Z príručiek ruštiny pre širokú verejnosť, ktoré vyšli v posledných rokoch, sú najznámejšie: *Konverzácia pre LKR* (vyšla v Svete socializmu v Bratislave r. 1955), *Ľudové kurzy ruštiny 6—7*, *Príručka ku gramokurzom* (vydal Slovenský výbor Svazu československo-sovietskeho priateľstva r. 1957) a *Príručka česko-ruské konversace* (vydal SČSP v Prahe, Svět sovětů 1957).

V recenzovanej *Konverzačnej príručke ruštiny* dostáva sa do rúk našich pracujúcich pomôcka, ktorá úplnejšie, prirodzenejšie i výstižnejšie spracúva najrozličnejšie konverzačné námety. *Konverzačná príručka ruštiny* umožňuje rozširovať v najširších radoch našich pracujúcich aktívnu znalosť ruského jazyka. Vydanie príručky uvítajú nielen naši turisti, ktorí z roka na rok v počte čoraz väčšom navštevujú Sovietsky sväz a ktorí v nej nájdu rozhovory vhodné pre najrozličnejšie situácie, ale aj návštevníci ľudových kurzov ruštiny, ba i žiaci na stredných a odborných školách, ktorým príručka pomôže prehĺbiť si základy hovorenej ruštiny.

V *Konverzačnej príručke ruštiny* sú zhrnuté rozličné konverzačné námety. Jednotlivé príbuzné témy autorky zaraďujú do desiatich tematických cyklov (napr. spoločenský styk, v meste, na cestách, štúdium, na pracovisku, kultúra, rekreácia atď.). Roztriedením tém do cyklov získava príručka na prehľadnosti.

Hoci sa v *Konverzačnej príručke ruštiny* (napr. v porovnaní so slovenskou *Konverzačnou príručkou poľštiny* od F. Buffu, Z. Sobierajského, A. Sobierajskej, Martin 1957) pomerne podrobne rozvádza do sto najrozličnejších konverzačných námetov, predsa autorky na niektoré potrebné konverzačné témy pozabudli, resp. nezaraďili ich do príručky pre obmedzenosť rozsahu publikácie. Napríklad chýbajú rozhovory o byte, o dome (o rodinnom domčeku), o záhrade,

rozhovory o rozptýlení, tanci, zábave, spoločenských hrách, rozhovory v práci, hľadiarni, chemickej čistiarňi, pri pedikúre, v zoolologickej záhrade, témy o prírodných krásach Sovietskeho sväzu, o vzájomných hospodárskych a kultúrnych vzťahoch medzi SSSR a ČSR. Niektoré zo spomenutých chýbajúcich rozhovorov sa síce okrajovo spracúvajú v rámci niektorého iného rozhovoru (napr. pre rozhovor o záhrade môže používateľ nájsť názvy kvetov v rozhovore *Cvetočný magazín — Kvetinárstvo* 287, názvy zeleniny a ovocia zasa v časti rozhovoru *V gastronome — V gastronóme* 257—260), ale sám používateľ na to hneď ani nemôže prísť, pretože príručke chýba vecný index. Žiadalo by sa v prípadnom ďalšom vydaní príručku doplniť vecným indexom (ako je to v *Konverzačnej príručke poľštiny* alebo v *Česko-bulharskej konverzácii* od B. Proška, Praha 1957), aby sa tak čitateľovi umožnila lepšia orientácia v spracúvanej tematike. Napríklad Slovákovi, ktorý nie je naučený kupovať mlieko a mliečne výrobky, chlieb a cukrárske pečivo, mäso a údenárske výrobky, zeleninu a ovocie v gastronóme, ale v mliekárni, v pekárni, v cukrárni, u mäsiara a v zeleninárstve, nezide hneď na um, kde (v akom rozhovore) môže nájsť poučenie a základné výrazy o uvedených témach. Vecný index, v ktorom by používateľ našiel príslušné odkazy, by zaiste zlepšil prehľadnosť príručky.

Rozhovory na jednotlivé témy vychádzajú z nášho súčasného života a podrobne, prirodzene, i živo rozvádzajú konverzačné námety. Slovensko-ruský slovníček za každým rozhovorom umožňuje rozlične obmieňať základnú tematiku. Počet slovensko-ruských doplnujúcich slov je značný (napr. v porovnaní s *Konverzačnou príručkou poľštiny* je tu viac slov), čo používateľa príručky iste s radosťou privitajú. Predsa však pri prípadnom ďalšom vydaní môžu autorky pomýšľať na doplnenie slovníkovej časti o potrebné slová (napr. také slová ako *lanovka*, *zubačka* a i. sme pri príslušnej téme nenašli).

Pre prípadné ďalšie vydanie bude potrebné opraviť viaceré chyby (napr. na str. 71, 72) a upraviť niektoré preklady. Napríklad „elektrotovary“ treba i na str. 58 preložiť ako *elektrické spotrebiče* (tak ako je na str. 260, 310). Na str. 95 kvôli presnosti a paralelnosti prekladu bolo by vhodnejšie dať slovo *prosím* z 8. riadku zhora za slovo *postupujte* do 7. riadku zhora. Na str. 127 v 5. r. zhora by bolo z metodického hľadiska vhodné doplniť slovenský preklad neurčitkom *odpovedať*: K doske pojd'ot otvečat Ivanova. — K tabuli pôjde (odpovedať) Ivanovová. Na str. 83, 5. a 6. r. zdola žiadal by sa voľný preklad „Čo dostanete?“ do zátvorky.

Nie je vhodné na tomto mieste ďalej rozoberať jednotlivosti, ktorými by sa dala táto príručka ešte zlepšiť.

Príručku vhodne spestrujú rusko-slovenské príslovia a porekadlá. Dobrú službu urobí slovenským používateľom aj prehľad rusko-slovenských slov rovnakého znenia, ale s odlišným významom.

Publikáciu celkove možno hodnotiť ako pokus dať našej verejnosti vhodnú príručku hovorenej ruštiny.

K. Habovštiaková

RECHERCHES INTERNATIONALES À LA LUMIÈRE DU MARXISME.
N° 7, Linguistique, Paris 1958, 193 strán.

Chceme upozorniť na novú publikáciu, ktorá vyšla vo Francúzsku roku 1958. Je to siedme číslo zborníka *Recherches internationales à la lumière du marxisme* (Medzinárodné vedecké bádanie v svetle marxizmu), venované otázkam lingvistiky. Vyšlo za redakcie Marcela Cohena, A. G. Haudricourta a René L'Hermitta, marxisticky orientovaných pokrokových francúzskych lingvistov, z ktorých je u nás známy najmä Marcel Cohen svojimi prácami zo všeobecnej jazykovedy. Zborník obsahuje súbor článkov, z ktorých niektoré boli publikované v sovietskom časopise Voprosy jazykoznanija. Cieľom publikácie je priblížiť francúzskej i svetovej verejnosti najnovšie práce a problémy sovietskych a iných lingvistov-marxistov. Redaktori vybrali z rozmanitých odpvetí také príspevky všeobecného dosahu, v ktorých sa jasne zrači marxistická orientácia pokrokovej jazykovedy a široké pole jej výskumov.

Prvý príspevok pod názvom *Javy jazyka a dejiny spoločnosti* je preklad článku B. Serebrennikova. Autor sa venuje výskumu spoločenskej povahy jazyka a ukazuje, aká zložitá vec je skúmanie tejto stránky jazykových javov. Na niekoľkých jasných príkladoch dokazuje, že jazyk má svoj vlastný vývoj a nemožno viesť paralelu s vývojom spoločnosti. Spoločenské zmeny sa v jazyku neodrážajú priamo, ako to nesprávne tvrdil N. Marr.

Další príspevok *Typy písma a ich súvislosť s jazykom* napísala V. Istionová. Autorka sa sústredila na pomerne mladý jav v dejinách ľudstva, ktorého dosah je však nesmierny — na vývoj písma. Ukazuje, že zmeny grafických systémov, akokoľvek sú zaujímavé, majú pre vývoj spisovných jazykov len druhoradý význam. Pokrok v tejto oblasti zodpovedá celkovému pokroku civilizácie.

Marcel Cohen v článku *Moderná lingvistika a idealizmus* podáva stručný prehľad vývoja lingvistiky nášho storočia a snaží sa odhaliť prvky idealizmu v prácach, ktoré chcú byť „realistické“; ukazuje, že mnohé napriek ideologickým chybám obsahujú veľa cenného. Túto prácu si všimneme trochu podrobnejšie.

Za posledné polstoročie vykonali lingvisti kus práce. Ale v bohatej produkcii najmä posledného obdobia treba oddeliť prvky podnetné a správne od jalových špekulácií.

Lingvisti 19. storočia boli poväčšine naturalistami. Začiatkom 20. storočia sa však zmenila celková atmosféra vo vede a v súvislosti s tým sa aj v lingvistike začalo hovoriť o štruktúre jazyka. Dnes už ani presne nevieme, kto prvý začal používať termín systém jazyka. Dôležitým medzníkom bolo vydanie Saussurovho *Kurzu všeobecnej jazykovedy* (1916).

Jednou z najväčších Saussurových zásluh bolo podľa Cohena to, že naliehavo vyzýval k vyčerpávajúcemu skúmaniu súčasných jazykov bez ohľadu na ich historický vývoj. Dnes sa však už všeobecne prijíma názor, že poznanie vývoja jazyka uľahčuje popis jeho systému v istom období. Saussurovou zásluhou sa množia popisy jednotlivých jazykových systémov; na druhej strane moderná štylistika a sémantika, ktoré tiež vznikli pod vplyvom Saussurovým, najmä zásluhou jeho žiakov, rozšírili pole lingvistického bádania.

Saussurovo rozlíšenie *langue* a *parole* (jazyka a reči), systému výrazových

prostriedkov a spôsobu ich používania, považuje Cohen za rámec, ktorý nie je pre lingvistické bádanie nevyhnutný.

Další saussurovský protiklad medzi *signifiant* a *signifié* môže podľa Cohena viesť k poblúdeniam, ako to ukazujú rozličné názory na jazykový znak. Saussure vyhlásil, že jazyk je forma a nie substancia. To je náhľad čisto idealistický a nesprávny.

Pri hodnotení štrukturalistov sa Cohen zastavuje pri dvoch súčasných lingvistických smeroch, pri škole pražskej a hjelmslevovskej. Pochybuje, či možno hovoriť o pražskej lingvistickej škole. V Prahe sa utvoril lingvistický krúžok, do ktorého patrili jazykovedci rozličných záujmov. Vedúcu úlohu však mali podľa Cohena Trubeckoj a Jakobson. *Travaux* Pražského lingvistického krúžku začali rozširovať termíny „fonológia, fonologický“, ktoré boli definitívne upevnené v Trubeckého diele *Grundzüge der Phonologie*. Bádania pražského krúžku venovali pozornosť najmä zvukovej stránke jazyka, a to jej fungovaniu pri rozlišovaní významov. Preto sa Cohen domnieva, že tento smer by sa mal vlastne nazývať „funkcionalizmus“. Tým, že rozpracovali pojem fonémy a podrobne skúmali rozličné fonologické systémy — a to staticky i vo vývoji — a neskôr aplikovali svoju metódu aj na fakty morfológické, prispeli fonológovia pozitívne k poznávaniu štruktúry jazykov. Výsledky, ku ktorým sa dospelo, boli všeobecne uznané a prijaté. Voči Trubeckého dielu nemá Cohen toľko výhrad ako voči Saussurovi. Záporne však hodnotí istú „atmosféru finalizmu“, ktorá je poznamenaná idealizmom. Cohen nesúhlasí s tým, že jazyk má cieľ sám v sebe a vyvíja sa sám od seba. Trubeckého koncepcia zanedbáva vonkajšie vplyvy a styčné body jazyka s mimojazykovou skutočnosťou.

Hjelmslev zaujal idealistické stanovisko, keď na rozdiel od Saussura prihádza k záveru, že *signifiant* i *signifié* má svoju osobitnú formu a osobitnú substanciu. Snažil sa dospieť k poznatkom, ktoré by boli platné pre akýkoľvek jazyk v každom čase a na každom mieste („panchronizmus“), čo je postup zásadne pochybený. Hjelmslevova „glosematika“, ktorú charakterizuje nová terminológia narábajúca s algebrickými formulami, nie je pre lingvistiku primeraná a v konečných dôsledkoch vedie k idealizmu.

Cohen sa zmieňuje aj o americkej lingvistike, ktorá tiež chce byť štruktúrnou a zdôrazňuje formálnu stránku jazyka na úkor stránky významovej. Harrisova distribučná metóda vedie k protirečeniam, na ktoré poukazujú aj sami americkí lingvisti. Cohen vyslovuje správnu myšlienku, že dnes, keď sa vo všeobecnosti uznáva štruktúrna povaha jazyka, nestačí, aby jazykoveda bola len štruktúrna, musí byť zdravo štruktúrna.

Nakoniec uvažuje Cohen o jazykovede marxistickej. Podľa jeho názoru nejde o to vybudovať celkom novú marxistickú jazykovedu. Ale jazykovedci, ktorí si uvedomili hodnotu dialektického materializmu pre pokrok vedy, musia marxistickú metódu vo vede o jazyku uplatňovať dôsledne. Treba nájsť strednú cestu; na jednej strane vybadať a odhaliť idealistické prvky v lingvistických prácach, ktoré skresľujú skutočnosť, a na druhej strane vedieť rozpoznať a využiť nové myšlienky a podnety, ktoré možno nájsť vo všetkých lingvistických smeroch a školách.

Štúdia V. S. Panfilova *K otázke vzťahov medzi jazykom a myslením* je vybraná zo zborníka *Myšlenije i jazyk*, ktorý vydal Filozofický ústav Akadémie vied SSSR r. 1957. Tento problém zaujíma filozofov i jazykovedcov a je

dnes veľmi aktuálny. Panfilov vyvracia idealistické názory, ktoré donedávna vládli v tejto oblasti. Zásadnú dôležitosť pri riešení zložitých problémov vzťahu jazyka a myslenia prikladá výskumu fyziológie mozgu podľa Pavlovovho učenia.

Tri nasledujúce príspevky ukazujú lingvistické problémy z iného aspektu. Všímajú si prácu tých lingvistov, ktorí sú povolani riešiť zodpovedné politické úlohy. Ide o to dať veľkým mnohonárodným štátom nástroj dorozumievania prijateľný pre občanov rozličných národností. Autormi článku *Za zjednotenie čínskeho jazyka* sú Lo Čang-Pej a Liu Šu-Šjang, vedúci pracovníci Jazykovedného ústavu Čínskej akadémie vied. Otázka normovania modernej čínštiny predstavuje celý komplex lingvistických problémov. Autori vytyčujú aktuálne úlohy súvisiace s normovaním, ďalej historický výskum čínskeho jazyka, fonetický výskum ľudovej reči, štúdium gramatiky, štylistiky, logiky a slovnej zásoby a výskum nárečí. Zároveň poukazujú aj na politickú stránku lingvistických otázok, na propagáciu spisovného jazyka medzi širokými vrstvami obyvateľstva a s tým súvisiace problémy pedagogické. Na tento príspevok organicky nadväzuje článok o reforme čínskeho písma, ktorý napísal Vu Ju-Čang, člen Čínskej akadémie vied, predseda komisie pre reformu čínskeho písma. Hovorí o ťažkostiach a nevýhodách ideografického písma, a to pri vyučovaní i pri praktickom používaní. Nemenšie prekážky kladie však aj zavedenie fonetického písma. Musí sa ísť postupne. Prvou etapou je zjednodušenie čínskych znakov, ďalej rozšírenie spisovného jazyka a napokon fonetizácia pravopisu. Na konci sa uvádza návrh na prepis čínskych znakov do latinky. Na označenie hlások, pre ktoré latinka nemá samostatné znaky, používajú sa zložky (teda nie diakritické znamienka ako v našej abecede). Ďalší príspevok sa zaoberá otázkou jazykovej politiky Indie. Jeho autorom je A. Ghoš, generálny tajomník Komunistickej strany Indie. Situácia oproti Číne je v Indii o to zložitejšia, že sa tu pri riešení jazykovej otázky nemôže postupovať plánovite a jednotne (jedni sú za hindí, iní za sanskrit, niektorí dokonca vidia riešenie v zavedení angličtiny ako úradného jazyka, čím by sa vraj vyhlo uprednostňovaniu jedného jazyka Indie pred inými).

Posledná stať je venovaná strojovému prekladu. Autormi sú D. Panov, A. Lapunov a I. Mukin. Je to preklad referátu, ktorý odznel na plenárnom zasadnutí sekcie pre automatizáciu produkcie Akadémie vied SSSR. Pri práci na prekladových strojoch sa lingvisti stretávajú s matematikmi a technikmi; pritom lingvistom pripadá hlavná práca — zostavovanie programov, podľa ktorých je stroj schopný prekladať. Ide zatiaľ o preklad z angličtiny a francúzštiny do ruštiny. Pri tejto práci treba riešiť popri otázkach technických i otázky teoretické; pre jazykovedu to znamená veľký prínos. Sovietski lingvisti už značne pokročili pri riešení mnohých problémov a článok ukazuje konkrétne výsledky ich práce. Pokusný sovietsky elektrónkový stroj so slovníkom obsahujúcim 1000 slov prekladá presnejšie ako pokusný stroj americký.

Aj týmto zväzkom plní sborník úlohu, ktorú si vytyčuje: ukázať prínos marxizmu-leninizmu pre rozvoj vedy, myslenia i umenia a tak prispieť k plodnému súťaženiu medzi národmi.

V. Budovičová

STUDIA SLAVICA, Budapest, MTA, 1958, strán 249, cena 64 Ft.

Prvý zväzok časopisu *Studia Slavica* z r. 1958 prináša referáty maďarských slavistov, ktoré odznali na moskovskom slavistickom kongrese. Z tých sa štyri príspevky týkajú slovenistiky; tri sú napísané po nemecky, jeden po rusky.

Peter Király v štúdií *K otázke najstarších slovenských písomných pamiatok* podáva stručné dejiny najstarších stredovekých písomných pamiatok, v ktorých sú alebo sa predpokladajú slovakizmy. Najcennejšou partiou tejto práce je stať o dosiaľ neznámych, autorom referátu objavených pamiatkach so slovakizmami.

Štefan Sipos opäť píše o slovenských piesňach v Maďarsku v článku pod nadpisom *Ludové piesne v nárečovom výskume*. Do svojho referátu zahrnul aj článok, ktorý už prv vyšiel v *Studia Slavica* 1957, pravda, bez potrebných opráv. I táto štúdia je svojím spôsobom zaujímavá, ale len pokiaľ ide o zachytenie piesňového nárečového materiálu u Slovákov v Maďarsku. Jej porovnávacia časť je však neúplná a dosť nepresná, takže závery sú nepresvedčivé.

L. Sziklay vo svojom referáte rozoberá pôsobenie maďarskej literatúry na tvorbu i na osobnosť Pavla Országha-Hviezdoslava. Najhlbšie, ako uvádza, na básnika zapôsobili jeho obľúbení básnici: Aranyova poézia sa mu stala mostom k svetovej literatúre; prostredníctvom Petöfiho revolučných básní sa zase zoznámil s francúzskymi Jakobínmi. Najcennejšia je v Sziklayho štúdií zdravá, objektívna kritika starších nesprávnych názorov na Hviezdoslava.

Referát E. Baleckého rozoberá, ako ukazuje nadpis, *Maďarské prevzaté slová v nárečí dediny Komlóška*. Autor pripojuje slovníček lokálnych hungarizmov, ktorých pôvod spočíva v dvojjazynosti obyvateľstva, pochádzajúceho zo Šariša. Poniektoré slová sa podnes vyskytujú ako dublety so slovenskými pomenovaniami.

Tento ročník slavistickej publikácie Maďarskej akadémie vied je cenný najmä pre tých, ktorí sa nedostali do Moskvy a bližšie ich zaujíma problematika, o ktorej sa hovorilo na slavistickej konferencii.

M. Hayeková

Z ČINNOSTI ZDRUŽENIA SLOVENSKÝCH JAZYKOVEDCOV PRI SAV

Združenie slovenských jazykovedcov pri SAV bolo založené na valnom zhromaždení slovenských jazykovedcov 4. marca 1957. Je to samostatná odbočka celoštátnej vedeckej spoločnosti Jazykovedného združenia pri ČSAV. Ako každá vedecká spoločnosť i Združenie slovenských jazykovedcov má svoje stanovky a rámcový program. Podľa rámcového programu Združenie slovenských jazykovedcov má najmä v rámci prednášok a diskusií riešiť najdôležitejšie otázky týkajúce sa všetkých oblastí slovenskej jazykovedy. Prácu usmerňuje výbor; na prvé obdobie bol na zakladajúcom valnom zhromaždení zvolený v takomto zložení: predseda: univ. prof. dr. Ján Stanislav; podpredseda: doc. dr. Jozef Ružička; tajomník: dr. Rudolf Krajčovič; hospodár: dr. Gejza Horák; členovia výboru: akademik Ján Bakoš, univ. prof. dr. Eugen Pauliny, riaditeľ Ústavu slovenského jazyka SAV dr. Štefan Peciar, doc. dr. Vincent Blánár; revízori: dr. Ján Horecký, prof. dr. Jozef Štolc (náhradníci: prof. dr. Eugen Jóna, doc. dr. Lubomír Ďurovič, doc. dr. Štefan Tóvik a dr. František Miko).

Združenie slovenských jazykovedcov od svojho založenia pracuje systematicky

a úzko spolupracuje s Jazykovedným združením pri ČSAV v Prahe a v Brne. K 1. 7. 1959 sa spolu konalo 37 diskusných večerov. Prednášky odznali v takomto poradí a s týmito témami (pozn.: pri prednáškach, ktoré už boli publikované, v závierkach sa uvádzajú príslušné bibliografické údaje):

1957

4. marca: univ. prof. dr. J. Stanislav, *Slovenské prvky v staročeských pamiatkach*. (Zur Frage der Slowazismen in den alttschechischen Denkmälern, Zeitschrift für Slawistik I, 1956, 58—70; II, 1957, 37—51);

18. marca: doc. dr. J. Ružička, *K problému pomocných slovíes*. (Slovenská reč XXII, 1957, 269—281);

1. apríla: univ. prof. dr. E. Pauliny, *Dve staročeské pamiatky slovenského pôvodu zo 14. storočia*;

15. apríla: doc. dr. V. Blanár, *Problematica pričlenenia*. (Príznakové a bezpríznakové pripájanie v stavbe vety, Ezikovedski izsledovanija v čest na akademik Stefan Mladenov, Sofia 1957, 393—401);

29. apríla: doc. dr. R. Auty (Cambridge), *Niektoré problémy vývinu slovan-ských spisovných jazykov*. (Slavia XXVII, 1958, 161—170);

13. mája: dr. J. Horecký, *O systéme v slovnej zásobe*. (Jazykovedné štúdie III, 1958, 5—18);

27. mája: Š. Koperdan, *O tvorení substantív a adjektív od miestopisných názvov*. (Jazykovedné štúdie III, 1958, 83—106);

10. júna: prof. dr. E. Jóna, *Predmet a metóda dejín spisovného jazyka*. (Spisovný jazyk a jeho dejiny, Slovenská reč XXII, 1957, 327—334-;

24. júna: dr. G. Horák, *Využitie slovesnej kategórie osoby*. (Jazykovedné štúdie III, 1958, 139—176);

14. októbra: dr. J. Horecký, *Otázky medzinárodnej slovanskej terminológie*. (Československé prednášky pro IV. mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě, Praha 1958, 97—107);

4. novembra: univ. prof. dr. E. Pauliny, *VIII. medzinárodný lingvistický sjezd v Oslo*;

11. novembra: univ. prof. dr. J. Stanislav, *Význam ruskej a sovietskej jazykovedy pre slovenskú slavistiku*; doc. dr. V. Schwanzer, *Význam sovietskej jazykovedy pre moderné filológie u nás* (prednášky v rámci 40. výročia Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie);

25. novembra: akademik W. Doroszewski (Varšava), *Základná problematika tvorenia slov*;

9. decembra: univ. prof. dr. E. Pauliny, *Význam bilingvizmu pre dejiny slovenského jazyka*. (Československé prednášky pro IV. mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě, Praha 1958, 37—45).

1958

27. januára: doc. dr. P. Ondrus, *K otázke jazykového križenia a miešania*. (Sborník Filozofickej fakulty UK v Bratislave, X, 1958, 66—77);

17. februára: doc. dr. J. Šimko, *Materiály VIII. medzinárodného lingvistickeho sjazdu v Oslo*. (Časť publikovaná v prehľade Pohľady na súčasnú americkú jazykovedu, Sborník Filozofickej fakulty UK v Bratislave X, 1958, 134—140);

3. marca: dr. Š. Ondruš, *Machkov etymologický slovník z hľadiska súčasného stavu slavistiky a indoeuropeistiky*. (Nad Etymologickým slovníkom jazyka českého a slovenského, Jazykovedný časopis IX, 1958, 144—162);

31. marca: dr. A. Habovštiak, *Diferenciácia oravských nárečí a kolonizácia*. (*Diferenciácia oravských nárečí vo svetle kolonizačných prúdov*, Jazykovedný časopis IX, 1958, 117—138);

21. apríla: dr. V. Budovičová, *Štruktúrna analýza významovej stránky adjektív*;

19. mája: doc. dr. L. Ďurovič, *Z problematiky súvetia*;

2. júna: doc. dr. J. Bauer, *Vplyv latinčiny na syntax slovanských jazykov*. (*Vliv řečtiny a latiny na vývoj syntaktické stavby slovanských jazyků*, Československé přednášky pro IV. mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě, Praha 1958, 73—95);

16. júna: doc. dr. V. Blanár, *O metóde slovenskej historickej lexikológie*;

3. novembra: dr. Š. Peciar, *IV. medzinárodný slavistický sjezd v Moskve*;

17. novembra: dr. J. Horecký, *O slovo tvornej sústave slovenčiny*;

31. novembra: dr. J. Garaj, *O pôvode Čechov a Slovákov*. (*Začiatky slovan-ského osídlenia nášho územia*, Naša veda VI, 1959, 159—164).

1959

5. januára: doc. dr. L. Ďurovič, *K otázke vokalickeho fonologického systému v ruštine*;

12. januára: akademik F. Trávníček, *Aktuálne vetné členenie a slovosled*;

26. januára: dr. B. Valehrach, *Teória znaku*. (*Niektoré otázky vzťahu jazyka a poznania*, Slovenský filozofický časopis XIII, 1958, 5—16; 118—128);

9. februára: prof. dr. J. Štolc, *Problémy celoslovenského atlasu*;

23. februára: univ. prof. dr. M. Okál, *Problémy prekladania poézie z klasických literatúr*;

2. marca: univ. prof. dr. A. V. Isačenko, *Vid a slovesný spôsob v slovanských jazykoch*;

6. apríla: V. Uhlár, *O slovenskej vetnej melódii*. (*O vetnej melódii v slovenčine*, Slovenská reč XXIII, 1958, 313—347);

27. apríla: doc. dr. J. Ružička, *Zvratné sloveso*;

11. mája: doc. dr. M. Komárek, *Základné metodologické otázky historickej fonológie*;

17. júna: univ. prof. dr. V. Machek, *O tzv. baudouinovskej palatalizácii v slovančine a baltčine*.

R. Krajčovič

ROZLIČNOSTI

Kúrenár. — Slovom *kúrenár* sa označuje pracovník, ktorý inštaluje, opravuje a udržiava v chode ústredné kúrenie. Vzniká otázka, či je toto pomenovanie správne.

Keby sme chceli od združeného pomenovania *ústredné kúrenie* vytvoriť názov osoby presne, museli by sme vytvoriť podobu „ústrednokúrenár“ podľa *poľnohospodár* alebo „ústredný kúrenár“ podľa typu *protiletadlový delostrelec*. Pravda, tvorenie podľa prvého typu nie je dnes produktívne; tvorenie podľa druhého typu je síce živé, ale obmedzené na isté okruhy. Názvy s prívlastkom *ústredný* sa tu netvorí, zrejme preto, že by označovali osobu, ktorá je v ústrednom postavení, a nie osobu, ktorá sa týka zariadenia pomenovaného *ústredné kúrenie*. Máme teda k dispozícii opisný názov *inštalatér ústredného kúrenia* alebo hovorove podfarbený názov *kúrenár*.

Ani proti tomuto hovorovému názvu nemožno mať námietky. Vzniká však otázka, či je správna podoba *kúrenár* alebo „kúreniar“. Od podstatných mien na *-ie* sa názvy osôb tvoria pomerne zriedka, preto je tu isté váhanie. Od názvu *náradie* máme pomenovanie *náradiar* (kto cvičí na náradí), ale od názvu *lešenie* máme pomenovanie *lešenár*. Podobne aj *korenie* — *korenár*. Zrejme tu ide o striedanie *ň/n*, známe napr. v type *kameň/kamenár*, *hrebeň/hrebenár*, *remeň/remenár*. K tomuto typu možno priradiť aj *kúrenie/kúrenár* a tak nám vychádza, že správna je podoba *kúrenár*.

Desaťročný vývoj (od našej poznámky v Slovenskej reči XIII, 1947—1948, 191) ukazuje, že toto hovorové slovo *kúrenár* sa čoraz viac používa.

Napokon treba pripomenúť, že od slov na *-ňa* sa takéto názvy osôb tvoria variantom *-iar*, ako ukazujú prípady *studňa/studniar*, *šatňa/šatniar*.

J. Horecký

Zapavúčený. — Toto neobvyklé adjektívum sme našli v Hečkovom románe *Svätá tma* vo význame „pavučinou (pavučinami) potiahnutý (zatiahnutý)“. Spisovateľ ho použil v takejto vete: (...*révové hlavy už boli vyhnali puky a začali si rozkladať listy.*) Na koncoch krehkých výhonkov trčali ako ostré náboje ešte *zapavúčené hrozná*. (77) — Ako vidíme, tu ani nejde o potiahnutie pravou pavučinou, ale o rastlinný obal, podobný jemnej bavlnke, ktorý chráni útle výhonky kvetov.

Prídavné meno *zapavúčený*, t. j. pavučinou potiahnutý, je správne utvorené, podobne ako slová: *zamúčený*, *zaprášený*. Tieto adjektíva sú odvodené od slovičiek *zamúčiť*, *zaprášiť*, a tak aj *zapavúčený* môže byť odvodené od slovesa *zapavúčiť*, ktoré súvisí s podstatným menom *pavúk*. Dlhé *ú* v prídavnom mene *zapavúčený* totiž naznačuje, že jeho základom je naozaj slovo *pavúk*, nie *pavučina* — od tej by sa dalo odvodiť len adjektívum *zapavučinovaný*.

Prídavné meno *zapavúčený* je síce nové, ale potrebné a dobre utvorené slovo, preto ho možno príležitostne vhodne využívať, najmä v beletrii.

I. Ševcechová

ODPOVEDE NA LISTY

Mäso — mäsa, mäsa — mias. — J. B-ová z Trenčína: „Oznámte mi, ako sa správne skloňuje v druhom páde množného čísla „solené mäso“. V zamestnaní sa často stretávam s týmto slovom a nie som si istá, či podstatné meno mäso môže mať aj množné číslo.“

Odpoveď: Podstatné meno *mäso* patrí medzi pomenovania látok, ktoré používame zväčša len v tvaroch jednotného čísla (singuláru). Také sú napr. podstatné mená: *voda, seno, zlato, múka, mäso, víno*. — Ale keď treba vyjadriť, že príslušná látka má viac druhov, používame jej meno aj v množnom čísle. Napríklad: *liečivé vody, ľahké vína, studené mäsa, chlebové múky*. Z výpiskového materiálu v Ústave slovenského jazyka máme túto vetu: ... *V lete predkladajme podľa možnosti ľahké mäsa*. Ako vidieť, podstatné meno *mäso* môže mať aj tvary množného čísla. Keď povieme „Na hostinu prichystala matka *dve mäsa*“, to značí, že matka pripravila dva rozličné druhy mäsa, na rozličný spôsob. Alebo aj v samoobsluže môžeme si vziať v pripravených balíčkoch *dve mäsa* (dva balíčky), *tri mäsa* (tri balíčky) a keď čakáme hostí, aj *štyri mäsa* (štyri balíčky); tu *mäsa* označuje druhy alebo aj len kusy (porov. *dve kávy, tri pív*).

A takto sa už dostávame k druhému pádu množného čísla, na ktorý cieľila otázka. Nie je na ňu ťažko odpovedať. Druhý pád množného čísla od podstatného mena *mäso* uvádzajú totiž aj *Pravidlá slovenského pravopisu* a znie *mias*. Mohli by sme teda celkom správne povedať *päť mias* alebo hoci aj *desať mias*. Na prvé počutie hádam prekvapí podoba *mias*, lenže je celkom pravidelná. Druhý pád množného čísla podstatných mien ženského a stredného rodu sa zväčša tvorí bez prípony predĺžením kmeňovej samohlásky alebo slabikotvornej spoluhlásky *r, l*: *krava — kráv, čaša — čiaš, päta — piat; čelo — čiel, oko (na sieti) — ôk, zrno — zrn*. Ako je proti jednoduchej samohláske *e* v slove *čelo* dvojhláska v tvare druhého pádu množného čísla *čiel*, je proti samohláske *ä* v slove *päta* dvojhláska *ia* v jeho tvare *piat* a rovnako proti *ä* v podst. mene *mäso* stojí *ia* v jeho tvare druhého pádu množného čísla *mias*. Stretávame sa tu s kvantitatívnym striedaním *ä-ia*.

Zhrnujeme odpoveď. — Druhý pád množného čísla k podstatnému menu stredného rodu *mäso* sa tvorí bez prípony predĺžením kmeňovej samohlásky *ä* na *ia*, teda *mias*. Ak treba vyjadriť, že ide o viac druhov soleného mäsa, možno bez váhania povedať a napísať *solené mäsa — solených mias*.

Lietame, a či nelietame? — J. B. z Trenčína: „V našich časoch, keď sa lietadlo stáva pravidelným dopravným prostriedkom, veľa sa o tom hovorí i píše. Mám noviny v ruke a čítam, že naša delegácia odletela, alebo naši športovci prileteli. Nedávno som sám „lietal“ a ako tak sedím, prišlo mi na um, či skutočne lietam alebo len sedím v lietadle a ono letí. Cestujúci vo vlaku cestujú, vlak uteká na kolesách, teda kolesá sa kotúľajú; podľa slova lietam, by sa malo hovoriť kotúľam sa. Uvážte, či je správne povedané: odleteli, prileteli, letím — alebo odcestovali, pricestovali, cestujem lietadlom.“

Odpoveď: V otázke sa mlčky vychádza z predpokladu, že letieť môže len vták, teda živý tvor, čo má krídla. Lenže toto je iba základný význam slovesa *letieť* —

lietať. Sloveso *letieť* znamená aj „rýchlo sa pohybovať“ a „pohybovať sa vzdušným priestorom“.

Pekne nám to ukážu príklady: ... *lietajú nôžky milých dām, za nimi letí oči plam...* (Jesenský) — *Babka zasa, zhrbená pri kopaní piesku, si nevšimla, že jej nad hlavou lietajú kamene.* (Zúbek) — *Nadávky lietali, dvíhali sa päste.* (Mináč) — *Orendáčka dlho lietala po dvore, vykrikala.* (Tatarka) — ... *slúžka neprišla dosiaľ a slečná tiež ktozná kde lietajú...* (Timrava) — *Chudé rúčky Minkine lietali po klávesoch...* (Timrava) — *Hľadel do seba a myšlienky mu iste lietali ako včely okolo kvietkov kdesi po záhradách a poliach.* (Jesenský) — *Pánu Adušovi o poznanie zapálila sa tvár. Oči mu lietali po dvore.* (Kukučín) — *Ihravá ručaj opreteký s časom letí.* (Pártošová) — *Druhý sluha lámal drôty a štople lietali výstrelni.* (Vajanský)

Ako ukazujú príklady, *letieť* a *lietať* môže takmer všetko. Okrem toho, čo sa uvádza v príkladoch, napríklad: *zauchá, vtipy, karty, ihla* (keď sa rýchlo šije), *oči, dni* (ba i roky), *iskry, vozy, autá* atď. Známe sú aj spojenia so slovesom *lietať*. Napríklad *lietať v oblakoch* (= nereálne rozmýšľať, vychádzať z nereálnych predpokladov), *lietať na vlastných krídlach* (byť sebestačný).

Ak povieme o istej osobe, že *lieta*, a pritom sa pohybuje pešo alebo na dopravnom prostriedku po zemi, obyčajne máme k jej pohybu výhrady. Sloveso *lietať* v takýchto prípadoch používame zámerne, aby sme naznačili, že nám je chodenie a cestovanie osoby (alebo aj naše vlastné) nie po vôli (pozri príklad z Timravy). V takýchto prípadoch používame sloveso *lietať* expresívne ako výraz zámerne silnejší. Podobne je to aj vtedy, keď chceme naznačiť, že sa voľakto alebo voľačo pohybuje rýchlo.

Ale ako je to s lietadlom? Keby sme to vzali v prísnom slova zmysle, vlastne ani ono neletí, i keď má krídla. — Ale nakrátko. Ak používame sloveso *letieť*, *priletieť*, *odletieť*, *lietať* o ľuďoch, čo sa pohybujú vzdušnou dráhou v lietadle, prenášame ho na označenie takého významu, ktorý je s jeho prvým (základným) významom vo vzťahu podobnosti. Tu hovoríme o druhotnej (sekundárnej) funkcii slovesa *letieť* alebo o druhotnom (sekundárnom) jeho význame, ktorý vznikol metaforou. Takéto prenášanie slov (metaforické používanie) je jav v každej reči úplne bežný a ustavičný.

Používanie slovesa *letieť* vo význame „cestovať lietadlom (na lietadle)“ pokladáme dnes za celkom bežné. Môžete teda povedať *Včera večer som pricestoval (prišiel) lietadlom z Prahy* a rovnako správne *Včera večer som priletel z Prahy*. Tak ho používa aj naša denná tlač, napríklad: *Po krátkej prechádzke Prahou a po priateľskej besede v Černínskom paláci... odletel A. A. Gromyko s členmi delegácie do Moskvy.* (Pravda zo dňa 7. VIII. 1959, str. 1.) V takomto použití je sloveso *letieť* štylisticky neutrálne (nepríznačné).

Zadosť urobiť a zadostučinenie. — J. S. z Banskej Bystrice: „Časopis Československý šport číslo 68 zo dňa 11. júna 1959 písal: ‚Keď už učinil zadosť svojej povinnosti voči vlasti...‘ Myslím, že slovo učinil nie je slovenské.“

Odpoveď: Sloveso *učniť* označujú *Pravidlá slovenského pravopisu* ako archaické, zastarané. Pravdaže, v našom prípade nejde o sloveso *učniť*, lež o spojenie *zadosť učniť*, a to je rozdiel. Z dokladového materiálu zhromaždeného v Ústave slovenského jazyka vysvitá, že sa používa aj spojenie *zadosť urobiť* (to prevláda), aj *zadosť učniť*, no na druhej strane takmer bezvýnimočne len *zadostučinenie*.

Uvedieme niekoľko dokladov:

Ale ja z obecného nedám ani zatoľko, čo u čini [archaické] byťku šefrana. (Timrava) — Čis' z adosť u robil súdu Badánskeho? (Kalinčiak) — ... je to žena tak vychovaná, že u robí z adosť každej chůfke. (Jégé) — Svojim duševným povinnosťam mohol slovenský sedliak z adosť u činiť len s najväčším sebazaprením a obmedzením vlastných potrieb. (Janšák) — Energická pani vystúpila so z adosťu činením, že sa odviezla jednako len zadarmo. (Karvaš) — Ale pre Janíka... neboli tieto slová dostatočným z adosťu činením za pohanu jeho matky. (Fr. Král) — Ilčička, poddávajúc sa tej nenávisti, cítila akési z adosťu činenie, úľavu... (Urban)

Z dokladov možno vyvodit takýto uzáver: Sloveso *u činiť* má ráz staršieho lexikálneho prostriedku, je zastarané (archaické). Používa sa v starších jazykových prejavoch (alebo na ich charakterizovanie) a v nadnesených prejavoch rečníckych. Naproti tomu spojenie *z adosť u činiť* pokladáme za celkom bežné popri častejšom *z adosť urobiť*. Podstatné meno zodpovedajúce týmto spojeniam znie *z adosťu činenie*. Variant „*z adosťurobenie*“ sme našli len v jedinom prípade. Podstatné meno *z adosťu činenie* svojim významom zodpovedá vypožičanému slovu *satisfakcia*.

Ukazuje sa, že spojenie *z adosť u činiť* slovenské je.

G. Horák

Výtah, či výpis z matriky? — Naše štatistiky hovoria, že patrime medzi národy s najväčšou populáciou. Preto sa naši pracujúci často dostávajú do styku s verejnými listinami, ako je *v ýť a h* (a či *v ý p í s*?) z matriky. Keď jestvujú pre jeden pojem dva odborné výrazy, vzniká otázka, či sú obidva výrazy v spisovnom jazyku rovnako správne, alebo aký je ich vzájomný vzťah.

Nad touto otázkou sa pozastavil súdruh Ladislav Pekár z Ružomberka. V liste adresovanom Jazykovej poradni Ústavu slovenského jazyka SAV vyjadril svoj náhľad takto: „Človek často počuje, že stránka bola na úrade a žiadala si výťah z matriky narodených a sobášených alebo umretých. Keďže poznáme výťah ako dopravný prostriedok, domnievam sa, že správnejšie je, keď stránka si žiada výpis z matriky sobášených.“

Azda aj niektorí z našich čitateľov sa zamysleli nad týmto problémom. Preto mu venujeme menšiu úvahu.

Slová *v ýť a h* a *v ý p í s* sú významovo blízke, ale ako to v slovnej zásobe obyčajne býva, celkom sa nekryjú.

Slovo *v ýť a h* je viacvýznamové. Označuje sa ním časť, úryvok, text, ktoré boli z nejakého celku „vytiahnuté“, teda nejaká skrátená časť, obsah, napr. *v ýť a h z opery, klavírny výťah, výťah z článku*. Tento význam je v spisovnej slovenčine dodnes živý. — Slovo *v ýť a h* sa ďalej používa vo význame „výpis, odpis“. Najmä v trochu staršej spisbe sa dočítame o *v ýť ahu z matriky, z obchodných kníh, o overených výťahoch* a pod. — V novšej dobe sa využil tento slovný základ aj v technickom názvosloví. Označuje sa ním „zariadenie na vyťahovanie ľudí alebo nákladov elektrickou silou“. Poznáme rozmanité druhy výťahov, napr. *šachtový výťah, lanový výťah, lyžiarsky výťah, sedačkový výťah*. Výťah „zariadenie na vyťahovanie ľudí v obytných domoch“ má v našom slovníku popri sebe cudzie rovnoznačné slovo anglického pôvodu *lift*. Výraz *v ýť a h* s významom technického stroja sa od administratívneho termínu osamostatnil a v spisovnej slovnej zásobe stoja tieto dva výrazy vedľa seba ako slová rovnakej hláskovej podoby, no odlišného významu (homonymá).

V dnešnom administratívnom názvosloví sa popri slove *v ýť a h* zaužívalo slovo

výpis. Hovoríme o *výpise z bežného účtu*, o *výpise z registra*, z *matriky* atď. Slovo *výpis* má teda užšie vymedzený rozsah svojho významu; kryje sa len s druhým významom slova *výtah*.

Príklad, na ktorý s. L. Pekár správne upozornil, zaslúži si pozornosť tým, že na ňom možno priamo pred našimi očami pozorovať isté významové posuny v slovnej zásobe spisovného jazyka. Význam uvedených odborných termínov sa vymedzil tak, že sa neprekrývajú, ale každý termín má vlastný obsah. Preto trochu ustupuje ten význam slova *výtah*, pre ktorý má spisovná slovenčina osobitné pomenovanie *výpis*.

Ukazuje sa, že spomenuté termíny sa používajú v dnešnej spisovnej slovenčine takto: 1. *výpis z matriky*, z *účtu*: v tomto význame sa síce môže používať v termíne *výpis z matriky* aj výraz *výtah*, ale toto slovo sa začína hodnotiť ako trochu zastarané; 2. *výtah zo štúdie*, *klavírny výtah*; 3. *výtah alebo lift*, *šachtový výtah*, *lanový výtah*, *lyžiarsky výtah*, *sedáčkový výtah*.

V. Blanár

Pochodiť a pochádzať. — Š. M. z Humenného: „Ako je správne po slovensky, či »ten a ten pochodí zo susednej dediny«, alebo »ten a ten pochádza zo susednej dediny«?

Odpoveď: Naozaj, hovorí sa tak i tak — i *pochodí z našej dediny*, i *pochádza z našej dediny*, ale bude správnejšie, keď v tomto význame dáme prednosť slovesu *pochádzať*.

Povšimneme si najprv sloveso *ísť* a k nemu ako pomôcku priberieme sloveso *niesť*. Obidve slovesá sú tvarovo príbuzné a nedokonavé. Tvar prítomného času je od nich *idem*, *nesiem*. Keď povieme *Idem do školy*; *Nesiem balík*, vyslovíme deje jednorazové, ktoré sa práve odohrávajú. Naproti tomu keď povieme alebo počujeme vety *Chodím do školy*; *Nosím balíky*, to už je reč o celom rade dejov (= každé ráno idem do školy; balíkov je veľa: činnosť nosenia sa opakuje). Ba takéto vety vypovedajú veľmi často o zamestnaní hovoriaceho. *Chodím do školy* značí „Som žiak“; *Nosím balíky* to akoby sme povedali „...Mám takú robotu (zamestnanie).“

Čo označujú slovesá, ktoré sa tvoria od *chodiť* a *nosiť* predponou *po-*? Sloveso *pochodiť* sa používa napríklad vo vetách *Pochodil celé mesto*; *Pochodil celú lúku* (križom krážom). Podobne je to aj pri slovese *ponosiť*. Veta *Ponosili sme zemiaky do pivnice* značí, že sme toľko ráz niesli, až sme celé množstvo zemiakov odnosili. *Pochodiť* značí „chodením prekrižovať (vyplniť) istú plochu“ a *ponosiť* zase „nosením premiestniť celé isté množstvo vecí“. Tu je sloveso *pochodiť* zreteľne predponové a d o k o n a v é. Tvarom prítomného času vyjadruje dej, ktorý sa ešte len stane, napr. *Pochodím po svojich známych* (= navštívim každého). Naproti tomu vo vete „Pochodím z dediny“ sloveso *pochodiť* — *pochodím* je n e d o k o n a v é a značí „narodil som sa na dedine“. Lenže v tom istom význame, a to častejšie, sa používa sloveso *pochádzať*. A toto iného významu nemá, len práve tento. Nepokladáme ho za predponové, i keď zreteľne súvisí so slovesom *ísť* — *chodiť*; no významovo sa osamostatnilo.

Hovorme teda radšej *Sused pochádza z Popradu*, *Matka pochádza z Martina* a takisto *Tento výrok pochádza od neho* (= pôvodcom tohto výroku je on). — Sloveso *pochodiť* vo vetách typu „Pochodí z našej dediny“ má ľudový ráz.

G. Horák

Kurzívou sú vysádzané slová alebo časti slov, ktoré sa podrobnejšie rozoberajú z gramatického, výslovnostného, významového alebo štylistického hľadiska, a skratka p. (= pozri). Nesprávne tvary sú v úvodzovkách.

á po spoluhláske v spisovnej slovenčine 370

ä v teoretickom diele S. Czambľa 329

adjektívum p. prídavné meno

aj častica 209

akýsi, akísi pravopis 127

alexandrovec — „Alexandrovec“ 318

antikadencia p. intonácia

apozioféza p. prerývaná výpoveď

arenda, preberanie v slovenčine a v češtine 108

Bartek Henrich, Slovenský pravopis, recenzia 288—292

baviť — zaujímať, odlišnosť významov 191—192

bezruč 75

Bibliografia slovenskej jazykovedy za roky 1948—1952, recenzia 53—56

bielo- v zložených slovách 290

budúci čas p. slovesný čas

Bulletin Vysoké školy ruského jazyka a literatury I, II, recenzia 368—372

bútlavieť — „zbútlavieť“, nedôslednosť v Pravidlách 187

byť, spôsob vyjadrenia budúceho času 280

Casares J., Introducción a la lexicografía moderna, recenzia ruského prekladu 292—301

cestovník 73

citoslovce ako doplnenie prerušenej výpovede 141

Czambel Samo, život a dielo 321—345
jeho názor o jazyku Chalupkových Spevov 326

čas p. slovesný čas

častice, častica

štylistická funkcia vo vete 204

signalizovanie dôrazu vo zvolacích vetách 205

aj pri zdôraznení jadra výpovede 209
-ne pri vyjadrovaní negácie vo výpovedi 204

-si, -to, -koľvek, nie-, da- ako spájajúci prvok výpovede 195

len 345—349

časti reči p. slovné druhy

čeština

písanie veľkých písmen, zdomácnených cudzích slov v nových Pravidlách českého pravopisu 49, 50

rozlišovanie predložiek s, z a predpôn s-, z- podľa nových Pravidiel českého pravopisu 50

vývoj predmetového genitívu v češtine, recenzia 181—184

záporový genitív 182

vývoj partitívneho genitívu 184

zanikanie genitívu 182

používanie adverbálneho a adnominálneho genitívu 182

podstatné meno *Himaláje* podľa nových Pravidiel českého pravopisu 286—287

postavenie zvrätneho zámena po pauze 119

arenda, preniknutie do češtiny 108

sémantický vývin podstatného mena hospoda 108

základy českej skladby, rozbor časti diela 39—45

Pravidlá českého pravopisu, recenzia 49—53

Hála B., Technika mluveného projevu, recenzia 56—57

vplyv a význam pre slovenčinu podľa S. Czambľa 327

čiarka

nevhodná a nepresná formulácia v Bartkových Pravidlách 291

nenáležité písanie pred časticou že 351

čierno- v zložených slovách 290

číslovky

ako zhodný prívlastok 224

využitie v nadávkach 224

spájanie zlomkových výrazov s podstatným menom (pravopis) 187—189

čo len to v hovorovej reči 354—355

deka — diek (diek?) 178

deminutíva p. zdrobneniny

dialóg

u Kukučina 306

oživený apoziofézou 145

dramatizácia apoziofézou 152

dikcia

definícia (podľa B. Hálu) 56

- podmienky správnej dikcie 56
v práci speváka 13
dnes — „dneska“ 319
dopadať, vid a kvantita 276
dôraz
 prostriedok na vysunutie jadra výpo-
 vede 208
 p. aj intonácia
dverce, *dvercia* 74
Dvonč Ladislav, Bibliografia sloven-
skej jazykovedy za roky 1948—1952, re-
cenzia 53—56
- elipsa
 situačná 206
 kontextová 206
 východiska na zdôraznenie jadra vety
 206
 pokladaná za apoziopézu 133
Emmenské — „Ementálske“ *údolie* 252—
253
epitétá, využitie vo frazeológii 262
etymológia
 v lexikografii 294
 etymologické slovníky slovanských ja-
 zykov, prehľad 103—104
 podstata a cieľ etymologického slovní-
 ka 104
 spracovanie etymologického slovníka
 v slovenčine 109
 v diele S. Czambľa 339
Etymologický slovník jazyka českého a
slovenského, rozbor 103—110
- faktitíva 282
fonetika
 experimentálna pri výslovnosti spevá-
 ka 18
 v diele S. Czambľa 325
fráza v tlači 71
frazeológia
 výklad 264
 pokús o vymedzenie jej obsahu a roz-
 sahu
 podľa Vinogradova 258
 podľa Isačenka 259
 podľa O. Mana 259
 podľa Ožegova 260—262
triedenie frazeologických jednotiek po-
dľa Ožegova 262—264
významové jadro frazeologickej jed-
notky
 podľa Ožegova 263
 podľa Mihála 264
vymedzenie v slovníku podľa Ožegova
240
- uvádzanie frazeologických jednotiek
v slovníku 240
v slovníku súčasného poľského jazyka
244
v diele S. Czambľa 343
využívanie epitet vo frazeológii 262
futúrum p. slovesný čas
garazija, *garážia*, etymologický rozbor
107
genitív
 adverbálny, použitie a funkcie 182
 adnominálny, použitie a funkcie 182
 nezávislý 182
 pri adjektívach, predikatívach, príslov-
 kách a v predložkových obratoch 182
 vlastnej slovesnej reky 184
 pri signalizovaní jadra výpovede 205
 podstatných mien typu *hárok* 187
 plurálu podstatného mena *deka* 178—
 180
 plurálu podstatných mien vzorov *žena*,
 mesto (v Bartkových Pravidlách) 290
 plurálu podstatného mena *mäso* 381
 rôzne druhy a využitie v češtine 182—
 184
gestikulácia
 pri výpovedi
 ako jadro výpovede 209
 sprievodný znak pri výpovedi 202
 ako pokračovanie prerušenej výpo-
 vede 138
 ako zakončenie prerušenej výpovede
 137—138
gramatická osoba
 zmeny v dôsledku prerušenej výpo-
 vede 149
- Hála B., Technika mluveného projevu,
recenzia 56—57
hárok, *-rka* — *dvojhárok*, *-rka/-rku* 187
Hausenblas Karel, Vývoj předměto-
vého genitivu v češtině, recenzia 181—
184
„Himalája“ — *Himaláje* 285—287
hláskoslovie v diele S. Czambľa 325
homonymá
 z hľadiska vidu 272
 vo výkladových slovníkoch 240
 v slovníku súčasného poľského jazyka
 245
 *vytvoriť*¹ — *vytvoriť*² 159
hospoda, sémantický vývin v slovenčine
a v češtine 108
hrianka 84
husacník 73

- hyperbolizácia v jadre výpovede 205
 Hviezdoslav v kritike a spomienkach, recenzia 301–303
- chodiť*, tvorenie budúcich dejov 282
chorosť 74
- idiomy
 výklad a triedenie
 podľa O. Mana 259
 podľa M. Bakoša a R. Brtáňa 268
- interpunkcia
 tri bodky na konci výpovede 132
 pomlčka na konci výpovede 132
- intonácia
 prerušenej výpovede 130
 ako kritérium dokončenosti alebo nedokončenosti výpovede 132
 intonačné prostriedky
 dôraz, jeho funkcia pri aktuálnom členení 208
 pauza 208
 melódia 209
 tempo reči 209
 intonačné formy
 kadencia 129
 antikadencia 129
- inverzia na zdôraznenie jadra výpovede 207
- iskry* — *Iskra* 318
íst, tvorenie budúcich dejov 282
- ja*, osobné zámeno 364
 Janko Jesenský v kritike a spomienkach, recenzia 303–305
- jazyk (p. aj reč)
 názory o príčinách jeho zmien 118
 vplyv dvoch systémov na jeho utváranie 117
 tlač 65–72
 Kukučín ako tvorca nového literárneho jazyka 306
- jazyková kultúra p. kultúra reči
 jazykoveda
 všeobecná
 sborník O vedeckém poznání soudobých jazyků, rozbor 117–123
- jeďinica* 74
Jesenský, pôvod mena 303
 Jóna Eugen, zhodnotenie diela z príležitosti 50. narodenín 236–237
 Jozef Gregor-Tajovský v kritike a spomienkach, recenzia 307–309
- kadencia p. intonácia
- kašu dúchať* 85
kolmo — *zvisle*, významový rozdiel 313
 komparatív na podčiarknutie jadra výpovede 206
koniec hlavy 76
 kontaminácia väzby jednoduchých predložiek 115
kráľ nad ohňom, nad vetrom, nad časom 76
 kultúra reči, zvyšovanie vplyvom ľudových rozprávok 73
kúriť pec 79
 kvantita
 slabík v hudobných textoch 154–157
 prídavných mien typu *slimačí, trpasličí* 58
 v koreni slovies *napádať, dopadať, zapadať* 272–277
 v prvom páde mn. č. podstatného mena *miešareň* 316–317
 v diele S. Czambľa 331
kvitnúť, tvorenie budúcich dejov 283
- L. Matulová — M. Filkusová — O. Malíková, Konverzačná príručka ruštiny, recenzia 372–373
 lebo p. spojka
 Leksikografičeskij sbornik, vypusk I, II, recenzia 237–242
- len*
 gramatická a lexikálna charakteristika 345–356
 samostatné 345–349
 v zložených výrazoch 349–356
- letieť* — *lietať* 382
 lexikálna norma, chyby v tlači 66
 lexikografia a lexikológia
 výkladový slovník
 stavba slovníkového hesla 238
 delenie slov na významy 295
 spôsob a metódy zaraďovania slov 296
 výber terminologických výrazov 239–300
 homonymá 240
 spracovanie podstatných mien s citoslovcovým al. s príslovkovým významom 241
 uvádzanie frazeologických jednotiek 240
 vymedzenie frazeológie podľa Ožegova 240
 miesto ustálených spojení 299
 mená zvierat ako slovníkové heslá 241

definície v slovníku súčasného poľského jazyka 246
 etymologický slovník
 podstata a cieľ 104
 spracovanie v slovenčine 109—110
 v diele S. Czambly 333—344
lichva, etymologický rozbor 108
 lokál
 tvary „v záujmu, po spôsobe, v kľudu“, príčiny ich prenikania do slovenčiny 5
 ľudová rozprávka, jej reč 73—85
 Martin Kukučín v kritike a spomienkach, recenzia 305—307
 melódia (p. aj intonácia) ako sprievodný znak dôrazu pri vysunutí jadra výpovede 209
mesačník 74
 metonymia na vyjadrenie východiska výpovede 199
 „miešárne“ — *miešarne* 316—317
 mimika
 ako jadro výpovede 209
 ako zakončenie prerušenej výpovede 137—138
 ako sprievodný znak pri výpovedi 202
 monológ u Kukučina 306
 morféma, definícia 120
 morfológia
 definícia 42
 predmet 45
 jednotka 45
 teória o neutralizácii morfológických protikladov 119
 minulého času a zložených slovesných tvarov 365—367
muntmel 358
muzeálny 61
múzejník — *múzejnícky* — *múzejníctvo* 61
 na predložka, v ľudových rozprávkach 77
nákovadlo 74
 na masle vychovaný 84
napádať — *napadať*, vid a kvantita v korení 275
napadnúť, tvorenie nedokonavých foriem 273
 nárečie
 úloha a poslanie u Tajovského 309
 v diele Lackovej-Zory 357
narodenie — *narodeniny*, rozdielnosť významu 126
naručiť 82

naskutku, stojme 85
na spaní 76
natahnuť struny 83
 názvy horstiev 285—286
nechám — „dám“ si *narásť fúzy* 127
nemať ani v rajnici ani v truhlici 83
 neutralizácia
 morfológických protikladov 119
 typy podľa Trnku 119
neželezný — „neželezný“ 59
nieby, nieto vo funkcii spojok 360
niekoľko sto — „niekoľkosto“ 60
niešť, tvorenie budúcich dejov 282
 norma p. lexikálna norma
nosiť, tvorenie budúcich dejov 282
no len no v dialógoch a replikách 355
 nominatív
 plurálu podstatných mien *vír, výr* 190—191
 príčiny prenikania nesprávnych tvarov typu „šlágry, metry“ 5
odmŕť, (odúmŕť) 81
odpadať, kvantita 275
odpradáva 312
opadať, kvantita v korení 275
 ortoepia (p. aj výslovnosť)
 v speve 8—22
 slov a výrazov typu „složiť, snieť, sviazať, s otcom, k Aničke“, príčiny jej prenikania do slovenčiny 5
 ukrajinských mien v slovenčine 23—31
 Hála B., *Technika mluveného prejavu*, recenzia 56—57
 O vedeckém poznání soudobých jazyků, recenzia 117—123
 pád, jeho funkcia 181
 pátos, ako nesprávny prvok spisovnej výslovnosti 10
 pauza
 pri prerušenej výpovedi 130
 ako prostriedok na vysunutie jadra výpovede 208
 p. aj intonácia
pavejka, pavejky 61
pavlač — *pavlačka* — *povlač* — *povláčka* 186—187
perečník, piernik 256
 Peruán či Peruánec 124—125
 písané prejavy p. prejav
 pismo
 kryptografické u M. Kukučina 307
 slovenské a jeho dejiny 339
 po- slovesná predpona s časovým významom 280—281

počúvať — očúvať 254
 pod- slovesná predpona 75
 podávateľ
 hovoreného prejavu 129
 ako tvorca nedokončenej výpovede 137
 podstatné meno, mená
 Himaláje, ustálenie spisovnej normy 285—287
 s citoslovcovým alebo s príslovkovým významom, spracovanie v slovníku 241
 lokál „v záujmu, po spôsobe, v kľudu“, príčiny prenikania do slovenčiny 5
 poučka o vkladnom -e-, -o- v gen. plurálu vzorov *žena*, *mesto* u Bartka 291
 deka, diskusia o genitíve plurálu 178
 podzvoliť sa 75
 pochodiť a pochádzať 384
 pokles — klesanie úmrtnosti — „úbytok úmrtnosti“ — „priaznivejší vývoj úmrtnosti“ 62
 pokon, pokonný 81
 polopaticky — nepolopaticky, vhodnosť použitia v tlači 63
 poľština
 spracovanie frazeológie, homonym, pokrekadiel a prísloví v slovníku súčasného poľského jazyka 244—246
 definície v slovníku súčasného poľského jazyka 246
 Słownik języka polskiego, recenzia 242—247
 poltuctová bránka 255—256
 poplakať sa 78
 porekadlá v slovníku súčasného poľského jazyka 244
 posporiť sa 82
 posudok „na niekoho“ — posudok o niekom 185—186
 posvetáť 357
 povedať, tvary na vyjadrenie budúceho času 280
 Pravidlá českého pravopisu, recenzia 49—53
 pravopis
 slovenský
 kvantita
 prídavných mien typu *slimačí*, *trpasličí*, 58
 v koreni slovies *napádať*, *dopadať*, *zapadať* 272—277
 v nominatíve plurálu podstatného mena *miešarne* 316—317
 kmeňovej samohlásky slovies pri

tvorení nedokonavého vidu 273
 vlastné mená p. tam
 veľké písmená p. tam
 spájanie zlomkových výrazov s podstatným menom 187—189
akýsi — *akísi* 127
širočizný — „širočižný“ 59
neželateľný — „neželaťelný“ 59
odpradáva 312
niekoľko sto — „niekoľkosto“ 60
bútlavieť — „zbútlavieť“ 187
rozzelenat sa — „rozzeleňat sa“ 124
 v Slovenskom pravopise H. Bartka 288
 pravopisné chyby dennej tlače 65
 nová úprava českého pravopisu 49—53
 spojkových výrazov *nieby*, *nieto* 362
 slovenský pravopis S. Czambľa 335—341
 predložka, predložky
 zo substantív 76
 využitie v tlači 70
 predložkové frazeologické jednotky 263
 k miesto, správne a nesprávne použitie 86
 významy 86
 voči ako synonymum k 97
 na, *do*, *po* pri nahrádzaní nesprávne používaného k 86
 na zriedkavý význam (v ľudových rozprávkach) 77
 pomedzi, *ponad*, *popod*, *popred*, *poza*
 väzba 111
 výskyt 113
 funkcia 116
 predpona, predpony
 použitie pri tvorení budúcich dejov 280
 naj- v superlatíve na podčiarknutie jadra výpovede 206
 po- význam a funkcia pri tvorení budúceho času 280
 pod- v reči ľudových rozprávok a v hovorovej reči 75
 u- význam 159
 vy- vylučovací význam 158
 prejav, prejavy
 s výskytom apoziopézy 152
 hovorené a ich podávateľ 129
 preklady do slovenčiny
 prekladanie kategórie stavu 229
 prekladanie väzieb s pomocnými slovami a časticami 229
 z ukrajinčiny
 prepis vlastných mien 23—31
 z ruštiny (Gladkov) 226—230
 pretože p. spojka

- prídavné meno
 substantivizované 75
 ako postpozitívny prívlastok
 z toho istého základu ako podstatné
 meno 214
 z iného základu ako podstatné me-
 no 216
prieškodnica, prieškoda, preškodiť 358
 prijímateľ výpovede 129
prípadat', vid a kvantita v koreni 276
 prípona, prípony
 substantívne
 -c v reči ľudových rozprávok 75
 -ová pri tvorení ženských priezvisk
 98
 adjektívna
 komparatíva -ší na podčiarknutie
 jadra výpovede 206
 slovesné
 -at', -ovať, -ávať pri tvorení nedoko-
 navého vidu 273
 expresívne, ich upotrebenie v etymo-
 logickom slovníku 105
 prirovnanie
 dokumentácia 263
 u Timravy 311
 príslovia v slovníku súčasného poľského
 jazyka 244
 príslovky
 nesprávna formulácia o ich tvorení
 v Slovenskom pravopise H. Bartka
 291
dnes — „dneska“ 319
prisniť sa 80
 prísudok zložený podľa F. Mrázka 123
 prívlastok
 postpozitívny v nadávkach 213—225
 jeho logické zdôraznenie 213
 jeho citové zdôraznenie 213
 u Timravy 310
 zámenný 221
 prízvuk v slabike hudobného textu 156
 profesionalizmy, výklad a charakteristika
 300
prošim „za omluvenie môjho“ *syna* 63
 „prvý lord admirality“ = *minister ná-
 morníctva* 317
pučiť sa 77
 puristi, purizmus 6
rásť, tvorenie budúcich dejov 283
rátat', etymologický rozbor 107
rázsvit 82
 reč
 ako charakterizačný prostriedok 195
 tempo ako ukazovateľ jadra výpovede
 209
 prerušená, nedokončená 137
 u Kukučina
 jeho postáv 305
 u Tajovského
 hovorová 309
 v hrách 308
 u Timravy 310
 ľudových rozprávok 73—85
*Recherches internationales à la lumière
 du marxisme*, recenzia 374—376
 rekcia, výklad 122
 replika ako frazeologické spojenie 259
rováš a jeho synonymá v staršej slo-
 venčine 108
rozpaďat' sa, vid a kvantita v koreni
 276
rozzelenat' sa — „rozzeleňat' sa“ 124
 rusizmy
 správny postup pri ich prekladaní do
 slovenčiny 227
 v slovenčine 332
 ruština
 prekladanie z ruštiny do slovenčiny
 226—230
 homonymá v niektorých ruských slov-
 níkoch 240
Leksikografičeskij sbornik, vypusk I,
 II, recenzia 237—242
 jej vplyv na slovenčinu podľa S.
 Czambla 332
 rytmický zákon
 „miešárne“ — *miešárne* 316—317
seba- v zloženinách 291
 sémantika
 pri práci lexikografa 294
 homonymá vo výkladových slovníkoch
 240
 v slovníku súčasného poľského jazyka
 245
hospoda, odlišný sémantický vývin
 v češtine a v slovenčine 108
na, zvláštny význam v ľudových roz-
 právkach 77
 odlišné významy dvojíc *baviť* — *za-
 užímať* 191—192
kolmo — *zvisle* 313
narodenie — *narodeniny* 126
silon — *silonový* — *nylon* — *nylonový* —
silón — *silónový* — *nylón* — *nylóno-
 vý* 253
 skladba p. syntax
 skloňovanie
 podstatných mien

2. p. jedn. čísla podstatných mien typu *hárok, dvojhárok* 187
2. p. mn. čísla podstatného mena *deka* (diek — diek — dek) 178
2. p. mn. čísla podstatných mien vzorov *žena, mesto* v Bartkových Pravidlách 290
1. p. mn. čísla podstatných mien *vír, výr* 190—191
1. p. mn. čísla podstatného mena *miešareň* 316—317
1. p. mn. čísla podstatných mien *šláger, meter* 5
- ženských krstných mien vzoru *ulica* 371
- v diele S. Czambľa 332
- slabika
- kvantita v hudobných textoch 154—157
- v diele S. Czambľa 325
- slavistika
- medzinárodný sjazd slavistov v Moskve 32—38
- ruština, ukrajinčina, poľština, čeština p. tam
- slimačí*, kvantita 58—59
- Słownik języka polskiego, recenzia 242—247
- slovesné tvary
- predponové na vyjadrenie budúcich dejov 282
- slovesa *povedať* na vyjadrenie budúceho času 280
- napadnúť*, tvorenie nedokonavých foriem 273
- slovesný čas
- budúci
- formulácia jeho vyjadrovania 284
- jeho vyjadrenie a formy 278—284
- vplyv predpony *po-* na jeho tvorenie 280
- slovies nedokonavých jednorazových pohybových 284
- slovies *byť, povedať* 280
- prítomný
- slovesa *dať* (dadia) v krásnej literatúre 76
- minulý
- jeho využitie v type *volalo som* 363—365
- slovesný dej, deje
- výklad 278
- vyjadrovanie 278—284
- tvorenie u slovies
- ísť, chodiť, niešť, nosiť* 282
- kvitnúť, rásť* 283
- slovesný vid
- homonymnosť slovies z hľadiska vidu 272
- napádať, dopadať, zapadať*, súvis medzi vidom a kvantitou v koreni 272—277
- sloveso, slovesá
- zvratnosť ako ich prechodný znak 78
- so zriedkavou rekciov 79
- v ľudových rozprávkach s pozmenenou intenciou 77
- napádať, dopadať, zapadať*, súvis medzi vidom a kvantitou v ich koreni 272—277
- vytvoriť*, náležité použitie v spisovnej slovenčine 157
- slovné druhy
- triedenie podľa Trnku 119
- význam pre morfológiu 43
- slovné spojenia p. štylistické prostriedky
- slovník, slovníky
- slovenské
- Šalingová M., Malý slovník cudzích slov, recenzia 248—250
- Pravopisný slovník v Pravidlách slovenského pravopisu H. Bartka 288—291
- iné
- Słownik języka polskiego, recenzia 242—247
- český pravopisný v nových Pravidlách českého pravopisu 49—53
- Etymologický slovník jazyka českého a slovenského, rozbor 103—110
- etymologické slovanských jazykov, prehľad 103—104
- zostavenie
- návrh J. Casaresa 299
- úloha cudzojazyčných slovníkov 241
- slovo, slová
- funkcia 118
- ich významy 295
- autosémantické 210
- enklitiky 210
- odvodené 121
- u Hviezdoslava, tvorenie 302
- u Jesenského, cudzieho pôvodu 304
- u Lackovej-Zory 356—359
- v tlači
- nahrádzanie cudzích domácimi 68
- nárečové, vhodnosť al. nevhodnosť ich použitia 68
- hovorové a slangové 68
- nové a novoutvorené 69
- u Lackovej-Zory 356—359
- v ľudových rozprávkach

málo využívané 81
 ktoré sa neujali 73
 v etymologickom slovníku
 expresívne a onomatopické 105
 cudzie 106
 slovenské 106
 vo výpovedi
 opakované na dosiahnutie dôrazu
 203
 stupňované 204
 v apoziopeze tabuové 141
 slovosled
 pri aktuálnom členení vety 193
 východiska a jadra vo vete 193
 v nadávkach 216
 narušaný zásahmi redaktorov a korek-
 torov v diele M. Kukučina 306
slúžiť niekoho 79
smútiť sa, zasmútiť sa 77
 spisovná slovenčina
 za buržoáznej ČSR 5
 podmienky jej rozvoja po r. 1945 6—7
 obohacovaná rečou ľudových rozprá-
 vok 73—85
 v Bartkových Pravidlách slovenského
 pravopisu 288—291
 „Spojené štáty Západnej Afriky“ — *Spo-
 jené štáty západoafrické* 125—126
 spojka, spojky
 spojkové frazeologické jednotky 263
 lebo hodnotenie 46
 na konci prerušenej výpovede 138
 miesto v súvetí 234
veď funkcia v súvetí 234
 lebo *veď* v úlohe spojovacieho výrazu
 233
totiž ako náhrada spojovacieho výrazu
 lebo *veď* 234
pretože hodnotenie 46
veď — *lebo*, *veď* — *pretože* ich záme-
 na v súvetí 232
 spona podľa M. Dokulila a F. Daneša
 122
stojme 86
súdruh doktor — *súdržka doktorka* 312
 superlatív adjektív a adverbí na pod-
 čiarknutie jadra výpovede 206
 súvetie, súvetia
 kritériá na ich rozlišovanie 230
 priraďovacie
 poradie viet 47
 podraďovacie
 miesto vedľajšej vety 47
 so spojkou *lebo* 231
 úloha jeho melodickej formy pri vý-

stavbe výpovede 233
 synonymá
 využívanie v jazyku 197
 používané na vyjadrenie východiska
 výpovede 196
 schopnosť a úloha pri štylistickom a
 významovom odlišovaní slov v slo-
 venčine 290
 kontextové 198
 syntagma
 výklad 44
 vymedzenie podľa R. Mrázka 120
 syntax
 definícia 39
 miesto v gramatike 40
 predmet 41
 jednotka 45
 vzťahy v nej 44
 jazyka českého, rozbor I. kapitoly pu-
 blikácie 39—45

Šalingová Mária, Malý slovník cu-
 dzích slov, recenzia 248—250
širočizný — „širočižný“ 59
špitál, použitie v ľudovej reči 109
 štylistické prostriedky
 slovné spojenia
 voľné, výklad 257
 viazané, charakteristika 257
 frazeologické zrasteniny 259
 frazeologické celky 259
 frazeologické spojenia 259
 repliky 259
 idiomy 259
 obrazné spojenia 259
 terminologické združené pomeno-
 vania 259
 slovné spojeniny 259
 epiteta 262
 prirovnania 263
 roztriedenie frazeologických jednotiek
 z hľadiska štylistického 265—267
 ich uvádzanie a spracovanie v slov-
 níku 267
 ich prekladanie 268—271
 frazeologické jednotky
 štylisticky bezpríznakové 265
 príznakové 265
 príznakové 265
 expresívne 265
 eufemistické 266
 disfemické 266
 hyperbolické 266
 ironické, sarkastické 266
 tabuové 267

- rôzne typy podľa Casaresa 298
miesto v slovníku 299
v ľudových rozprávkach 81
- štylistika
delenie podľa Ch. Ballyho 297
využitie v práci lexikografa 297
vztah k lexikografii 297
- šupiet 82
šútorica 380
- tempo reči p. intonácia
- terminológia
slovenská za buržoáznej ČSR 5
z mlynárskej oblasti u Hviezdoslava 302
zo života gazdovského a pastierskeho u Kukučina 307
terminologické združené pomenovania 259
v slovníkoch 239, 300
v diele S. Czambla 326, 344
- tešiť sa záujmu 320
- Timrava v kritike a spomienkach, recenzia 309—313
- totiž p. spojka
- trpasličí kvantita 58—59
- tvaroslovie p. morfológia
- tvorenie slov
tvorenie obyvateľského mena od Peru 124—125
prechýľovanie ženských titulov z mužských podstatných mien 312
- ty, osobné zámeno 364
- u- slovesná predpona 159
- ukrajinčina
zaraďenie a význam medzi slovanskými jazykmi 23
spoločné znaky so slovenčinou 25
prepísovanie a výslovnosť v slovenčine 23—31
- umelecké rozprávanie, rôzne typy apozio-
pézy ako jeho prostriedky 142
- upadať — upádať, vid a kvantita v ko-
reni 276
- uvidieť sa 77
- úžera, etymologický rozbor 107
- „vážená konferencia“ — *vážení účastníci*
konferencie 64
- veď p. spojka
- veľké písmená
v slovenčine
iskry — Iskra 318
alexandrovec — „Alexandrovec“ 318
„Rada ministrov“ — *rada ministrov*
314—315
- „Juhoafrická Únia“ — *Juhoafrická*
únia 315—316
- poučky v nových Pravidlách českého
pravopisu 49
- ves, spracovanie v etymologickom slov-
níku 104
- veta
funkcia 119
aktuálne členenie 193—212
problém polohy a realizácie východiska
a jadra 194
východisko pri rozборе vetnej stavby
122
eliptická 133
u Timravy vôbec 311
vložená 311
v tlači
prehľadnosť 70
logická výstavba 71
zhoda stavby s myšlienkovou výstav-
bou 70
- vkročiť — „vykročiť“ na cestu ku komu-
nizmu 319
- vlastné mená
krstné slovanského pôvodu 304
cudzie ženské priezviská, tvorenie 98
staré priezviská v Martine, ich pôvod
304
Jesenský, pôvod mena 303
skloňovanie ženských krstných mien
vzoru ulica 371
cudzie osobné mená na -as 371
Peruán či Peruánec 124—125
Himaláje 285—287
prepis z ukrajinčiny 23—31
- vokatív
príčiny prenikania typu „pane profe-
sore“ do slovenčiny 5
- voliť 83
- vy- slovesná predpona 158
- vychvíliť sa 83
- vypadať, vid a kvantita v koreni 275
- vypadnúť 77
- výpis z matriky — *výtah* z článku 384
- výpoveď
definícia 129
subjektívne členenie 193
nedopovedaná, intonačne prerušená
129—153
z vnútorných príčin 135—144
z vonkajších príčin 144—152
pauzou 130
prerývaná 132
s vynechanými východiskami 195
východisko 194—203

- definícia 194
- moment realizácie 211
- vynechávanie a nahrádzanie v kon-
texte 194
- vo zvolaciach vetách 202
- jadro 203—210
 - zdôraznené opakovaním 203
 - gradáciou 204
 - explicitným vyjadrením gramatickej
kategórie 204
 - komparatívom adjektív alebo adver-
bií 206
 - vysunuté dôrazom 208
- vyrieť sa* 78
- výslovnosť (p. aj ortoepia)
 - štýly 11
 - zrozumiteľnosť v spievanom slove 14
 - deformovaná ako charakterotvorný pr-
vok 9
 - návrhy na cvičenie 57
 - kontrolovaná experimentálnou foneti-
kou 18
 - v ukrajinčine 23
 - pátos ako jej nesprávny prvok 10
 - v diele S. Czambly 325
- vytvoriť*, náležité použitie 157—160
- y* v teoretickom diele S. Czambly 329
- zažosť urobiť* — „urobiť“, *žadostučinenie*
382—383
- zámena, zámeno
 - frekvencia v jazykových prejavoch 197
 - vo výpovedi 197
- ako zhodné prívlastky 221
- postpozícia v nadávkach 221
- akýsi*, *akísi* pravopis 127
- osobné
 - dlhšie bezpredložkové tvary ako signa-
lizátor jadra výpovede 206
 - ja* 364
 - ty* 364
 - zvrtné
 - dlhšie bezpredložkové tvary ako sig-
nalizátor jadra výpovede 206
 - prívlastňovacie, ukazovacie, opytovacie,
neurčité v nadávkach 221—222
- zapadať*, vid a kvantita v koreni 276
- zapavúčený* 380
- zápor ako jadro výpovede 204
- zárobnička* 74
- zaujímať* — *baviť*, významový rozdiel
191—192
- zbroj*, rod 251—252
- zdrobneniny
 - slovenské
 - diskusia o tvorení 161—178
 - ruské
 - spôsob prekladania do slovenčiny 228
- Združenie slovenských jazykovedcov 377—
379
- zloženiny
 - s *bielo-* 290
 - s *čierno-* 290
 - s *seba-* 291
- žalovať* 80

O. Kajanová